

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 921

NECİP TÜRKÇÜ

Yrd. Doç. Dr. Faruk HUYUGÜZEL

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 85

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI : 921

NECİP TÜRKÇÜ

Yrd. Doç. Dr. Ö. Faruk HUYUGÜZEL

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 85

Kapak Düzeni : Saim ONAN

ISBN 975 - 17 - 0309 - 3

©Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988

Onay : 2 . 5 . 1988 tarih ve 928 . 1 - 1682 sayı.

Birinci baskı.

Baskı sayısı : 15.000

Fon Matbaası - ANKARA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Edebiyat tarihiyle fikir ve özellikle dil tarihi arasında şüphesiz ki yakın bir ilişki vardır. Büyük şair ve yazarlar, eserleriyle yazı ve konuşma dillerini geliştirerek bunlarda bazı değişmelere yol açtığı gibi, bunun aksine olarak muayyen bir devirde dile dair ortaya atılan görüşler de devrin şair ve yazarlarının üslûbuna tesir eder. Bizde Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde, gazete ve dergilerde aktüalitesini daima koruyan dilde sadeleşme hareketiyle bu devirlerdeki edebî dil arasındaki karşılıklı tesirler konusunda birçok örnek verilebilir. Bu araştırmada ele aldığımız Mehmet Necip Türkçü de bir fikir adamı ve dilci olarak, özellikle dil sahasındaki ilmî ve sistemli fikirleriyle muayyen bir çevrede ihmal edilemeyecek bir tesire sahip olmuş önemli şahsiyetlerden birisidir. Ayrıca onun türkçülük bakımından da fikir tarihimizde önemli bir yere sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. Fakat buna rağmen bugüne kadar onun üzerinde etraflı bir araştırma yapılabilmiş değildir. Fuat Köprülü ve Yusuf Akçura, Necip Türkçü'nün fikir, dil ve edebiyat tarihimizdeki rolünün araştırılması gereğine işaret etmiş olalarına[1];

1 Bkz. Köprülüzâde Mehmet Fuat, Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divan-ı Türkî-i Basit, İstanbul: 1928; s. 47. Akçuraoğlu Yusuf, Türk Yılı, İstanbul: 1928, ss. 371-372.

Esat Çınar, M. Faik, Ziya Somar ve Hasan Âli Yücel gibi araştırmacılar zaman zaman buna teşebbüs etmelerine[1] rağmen, yapılan çalışmalar ya yarım kalmış ya da yayınlanma imkânını bulamamışlardır. Öte yandan türkçülük, dil ve edebiyat tarihi üzerinde yayınlanmış eserlerde ise Necip Türkçü'nün rolü ya ihmal edilmiş ya da çok yetersiz bir şekilde belirtilmiştir. Bunda şüphesiz onun İzmir gibi İstanbul'dan uzak bir çevrede yaşamış olmasının ve yazılarının, bugün için ulaşılması bazan imkânsız hale gelen gazete ve dergi sayfalarında dağınık bir vaziyette kalmış olmasının payı büyüktür.

Aradan epey bir zaman geçtikten sonra Mehmet Necip Türkçü hakkında yayınlanan ilk eser İbrahim'in Olgun'un kitabı olmuştur[2]. Ancak, onu tanıtmak amacıyla ve sathî bir şekilde hazırlanan bu eserde verilen bilgiler, oldukça eksik ve hatalıdır. Kitabın yazarı, onun bir bibliyoğrafyasını yapmaya teşebbüs etmediği gibi, yarıda kalmış olmakla baraber oldukça ayrıntılı bir şekilde yazılmış olan hâtıralarından da istifade etmiş değildir.

Biz bu çalışmamızda yazarın ulaşabildiğimiz bütün yazılarını inceleyerek hayatı, türkçülüğü ve dilciliği hakkında sağlam bir fikir vermeye gayret ettik, başka bir ifadeyle onun Türk fikir, dil ve edebiyat

---

1 Her biri Necip Türkçü'nün bir cephesini ele alan M. Esat'ın "İzmir'de Yeni Lisan" (Fikirler, nr. 1, 1 Temmuz 1927 - nr. 24, 15 Temmuz 1928), M. Faik'in "Ziya Gökalp'ın Fikir Menbaları" (İctihat, nr. 291-307, 15 Şubat - 15 Teşrinievvel 1930) başlıklı incelemeleri yarım kalmıştır. Ziya Somar bir eserinde (Bir Adamın ve Bir Şehrin Tarihi: Tevfik Nevzat, İzmir: 1948, s. 78) Türkçü Necip ve İzmir'de İctimâî Hareketler adlı bir kitap neşredeceğini bildirmekle birlikte böyle bir eser çıkarabilmiş değildir. Necip Türkçü'ye dair bir eser hazırlamak için ona dair bütün belgeleri kızı Yekta Çevik'ten alan Hasan Âli Yücel de bu arzusunu gerçekleştirememiştir.

2 Necip Türkçü, TDK Tanıtma Yayınları Türk Diline Emek Verenler Dizisi: 15, Ankara: 1971, 132 s.

tarihindeki yerini ve tesirlerini belirlemeye çalıştık. Bu konuda karşımıza çıkan en büyük engel, mühim bir kısım yazılarının yayınladığı 1901, 1902 yıllarına ait **Hizmet** *gazetesi koleksiyonunun hiç bir yerde bulunmayışı idi. Bu zorluğu gidermek için yapabildiğimiz şey, söz konusu yazıların bazan parça parça da olsa ikinci neşirlerini esas almak ve o devirdeki diğer İzmir gazetelerini dikkatle incelemek olmuştur.*

Esasen üç bölümden oluşan araştırmamızın ilk kısmında yazarın hayatı ve şahsiyeti ele alınmıştır. Bu bölümde türkçülüğe ve dilciliğe hazırlanışı; Sultan Abdülhamit, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerindeki fikrî mücadele ve faaliyetleri mümkün mertebe ayrıntıya inilerek verilmiştir. İkinci bölüm türkçülük konusundaki fikir ve faaliyetlerine ayrılmıştır. Burada türkçülük fikrinin kısa bir tarihinden sonra bu husustaki belli başlı fikirleri ve Ziya Gökalp karşısındaki tavrı üzerinde durulmuş, daha geniş olan üçüncü bölümde ise dil ve Türk dili konusundaki fikirleri verilmiştir. Bu bölümün ilk kısmında İstanbul ve İzmir'de sadeleşme hareketinin geçmişi, özellikle İzmir açısından etraflıca verildikten sonra **Hizmet** *gazetesinde açtığı konuşma diliyle yazma hareketi sonuçlarıyla birlikte ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bölümün ikinci kısmında onun II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde dile getirdiği fikirleri üzerinde durulmuştur. Araştırmamızın sonunda ise onu fikir, dil ve edebiyat tarihimiz bakımından değerlendirmeye çalışan bir sonuç bölüm bulunmaktadır.*

Kitabımızın bundan sonraki kısmı ise Mehmet Necip Türkçü'nün önemli bazı yazılarının metinlerine ayrılmıştır. Bu yazıların diline — bazıları bugün için anlaşılması oldukça zor olmakla birlikte—, orijinalliğini bozmamak fikriyle herhangi bir müdahalede bulunulmamış, yalnızca daha rahat anlaşılmasını sağlayabilmek için imlâ

ve noktalama bakımından bazı düzenlemeler yapılmakla yetinilmiştir. Aslî imlaları bulunamayan bazı yabancı kişi adları da okunuşuna yakın bir imlâ ile yazılmıştır. Yeni yazıyla ilk defa yayınlanan —aslında onun bütün yazılarının kitap haline getirilmesi çok isabetli olurdu— bu yazıların, onun daha iyi tanınması ve hak ettiği değerin verilmesi için bir vesile teşkil edeceği bizce şüphesizdir.

Çalışmamızın son kısmında Necip Türkçü'nün yazılarını ve faydalandığımız kaynakları içeren bir bibliyoğrafya ile kişi ve eer adlarından oluşan bir indeks yer almaktadır.

Burada, babasından devraldığı güzel bir alışkanlıkla elindeki artık iyice azalmış bulunan belgeleri bana vermekte hiç tereddüt etmeyen ve her bakımdan yardımcı olmaya çalışan Necip Türkçü'nün kızı Yekta Çevik Hanımefendi'ye duyduğum şükranı ifade etmek benim için kaçınılmaz bir görevdir.

Ö. Faruk HUYUGÜZEL

Bornova, 1988

Birinci Bölüm

MEHMET NECİP TÜRKÇÜ'NÜN HAYATI

1. Çocukluğu ve Öğrenimi

Mehmet Necip, 93 Harbinden birkaç yıl önce Edirne'nin Sıkçamurat Mahallesinde dünyaya gelir (1288/1872)[1]. Orta halli bir aileye mensup olan Mehmet Necip'in babası Şeyh Ali Bey bir kadirî şeyhi idi. Edirne'nin tanınmış musikişinaslarından olan, tekkesinde musıkî dersleri veren Ali Bey'in resme de merakı vardı. Fakat bu sanatkâr baba, oğlunun musıkî tahsil etmesini hiç istememişti. Bununla bilikte Necip, resim yapmasını babasından öğrenir. Daha sonra sürgüne gönderildiği Bursa'da karakalem

1 Yazarımız, kendisiyle yapılan iki röportajda doğum tarihini nüfus cüzdanındaki kayda göre 1291/1875 olarak bildirmekle birlikte (Kadircan Kaflı, "Türkçü Necip kimdir?", Son Posta, nr. 2254, 8 İkinciteşrin 1936; İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "M. Necip Türkçü ile görüştüm", Yeni Adam, nr. 498, 13 Temmuz 1944, s. 10), başka bir röportajda bu konunun ihtilaflı olduğunu söylemektedir: "Tevellüdümde bir ihtilaf vardır. 1291 ile 1281 arasında. Nüfus kâğıdımda 1281 gösterir. Fakat benim küçüklüğümü bilenler de 1288'de doğduğumu söylerler." "Değerli üstad Necip Türkçü'yle başbaşa", Anadolu, nr. 10650, 20 Ocak 1947. 93 Harbi sırasında komitalar ve Türkler üzerine babasına sorular soran ve belli belirsiz şekilde kendinde bir türklük fikri uyanan küçük Necip'in bu soruları sorduğu sırada beş altı yaşlarında olması akla en yakın ihtimaldir. Hatıratında 93 Harbine dair verdiği bilgiler de bu hususu desteklemektedir. Onun için biz doğum tarihi olarak 1288'i tercih ettik. İbrahim Olgun da yazardan aldığı bilgiye dayanarak kitabında 1288 tarihini vermişse de (Necip Türkçü, s. 15) bu tarihi hicrî kabul etmesi dolayısıyla milâdî karşılığında yanılmıştır. Sırası gelmişken sözkonusu kitapta Necip Türkçü'nün kronolojisine dair verilen tarihlerin çoğunun, hesaplamada hicrî tarihin esas alınması yüzünden, yanlış olduğunu belirtelim.

Bu fikirlerin büyük ölçüde Ali Suavi'nin **Ulûm**'daki Türk başlıklı makalesinden veya **Taharriyat-ı Ali Suavi alâ tarih-i Türk** adlı risalesinden iktibas edilmiş olmasına bakarak[1], onda türkçülük fikrini ilk uyandıran kişinin Ali Suavi olduğunu kabul etmemiz gerekiyor.

5 Haziran 1300/1884'te ibtidaî mektebini bitiren Küçük Necip, aynı yıl askerî rüşdiyenin ikinci sınıfına kaydettirilir. Burada dil derslerinde, özellikle iştirak konusunda gösterdiği başarı sınıfın çalışkan öğrencilerinden Cemal Efendi Üsküdar (Cemal Paşa) ile dostluğunun artmasına yol açar. Bu okulda Meşrutiyetin diğer ünlü lideri Talat Paşa da onunla birlikte okumaktadır. Mehmet Necip, daha sonra hapishane hayatında da Talat Bey'le birlikte olacaktır. İzmir'deki dil hareketinde birlikte çalıştığı tanınmış siyasî ve türkçülerden Mehmet Şeref[2] de bu sırada tanıştığı okul

1 a.y. Ayrıca bkz. Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu, "Necip Türkçü ile Görüştüm", Yeni Adam, nr. 492, 1 Haziran 1944, s. 10.

2 MEHMET ŞEREF AYKUT: (1874-1939) Mehmet Necib'in yakın dostları arasında bulunan Oruç Paşaoğlu Mehmet Şeref, II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerindeki milliyetçilik ve inkılâpçılık hareketlerinin hemen hepsine katılmış; Arapça, Farsça ve Fransızca'ya vakıf kültürlü bir şahsiyettir. Durmak ve düşünmekten çok aksiyondan hoşlanan mizacı onu bu devirlerde tehlikeden tehlikeye sürüklemiştir. Askerliği sırasında Edirne'de gizli ittihat cemiyeti kurmak suçundan Talat, Faik ve Mehmet Necip Beylerle birlikte tutuklanan ve Maan'da sekiz yıl sürgüne mahkûm edilen Şeref Bey, burada geçirdiği yirmi dokuz aylık bir menfa hayatından sonra kaçarak İzmir'e gelmiş, burada Mehmet Necip'le birlikte konuşma diliyle yazma hareketinde önemli bir rol oynamıştır. 1908'den sonra faal bir gazetecilik ve siyaset hayatına atılan, son mecliste Edirne'yi temsil ederken İstanbul'un işgali üzerine Malta'ya sürülen Mehmet Şeref, buradan kurtulduktan sonra ilk büyük millet meclisinde gene Edirne mebusu olarak uzun süre görev yapmıştır. TBMM Tercüme-i Hal Defteri'nde (Milletvekili kütük no. 128) adını verdiği birçok eseri bulunmakla birlikte, bunlardan ancak Hanedan ve Millet (1923), İsmet Paşa (1934), Kemalizm (1936) ve Bulgarlar ve Bulgar Devleti'nin (1939) yayınladığını tesbit edebildik.

arkadaşları arasındadır. Bu yıllarda onun hatırasında, Bulgaristan meselesi dolayısıyla Anadolu'dan Edirne'ye gelen askerlerin tavır ve davranışları, oynadıkları zeybek oyunları unutulmaz izler bırakır. Ayrıca babasının kitapları arasında bulunan **Yunus Emre divanı, Köroğlu** ve **Aşık Garip** hikâyeleri sadelikleriyle onu cezbederler.

Askerî Rüşdiye tahsili 1303/1887'de biter. Bu onun düzenli tahsil hayatının sona ermesi demektir. Zira Edirne'de gidebileceği bir yüksek okul yoktur. Ailesinin durumu da onu bir başka yerde okutmaya elverişli değildir. Okumayı ve öğrenmeyi bir ihtiras haline getiren bu genç, artık kendi kendini yetiştirecek; ilgi duyduğu konularda derinleşme işini, askerlik ve hapishane hayatında kendi imkânlarıyla gerçekleştirmek zorunda kalacaktır.

1887'den itibaren okuduğu kitaplar arasında özellikle Şemsettin Sâmi'nin **Kâmûsu'l-alâm**'ındaki Türk ve Turan maddelerinin onu çok etkilediğini belirtmemiz gerekiyor. Böylece Ali Suavi'den sonra onu türkçülük fikrine götüren ikinci isim Şemsettin Sâmi olmaktadır. Yazar bu hususu şöyle anlatıyor[1] :

"1301-1302 tarihlerine doğru çıkarılan Şemsettin Sâmi merhumun **Kâmûsülâlam**'ındaki Türk, Turan sözleri dikkatimi celbetmişti. Orada Türkler hakkında yazılan şeyleri, verilen malûmatı defalarca büyük bir ilgi ve derin bir alâka ile okurdum ve okumakta da devam ederdim. Türklerin Mogol, Mançu, Kalmuk kavimleriyle beraber Avrupalılardan büsbütün başka bir kavim ve ırk olduğunu, dillerinin teşekkülü, kuruluşu birbirlerinden ayrı olduğunu, bu dillerin merak uyandıran tasnifini ilk defa olarak

1 Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu, "M. Necip Türkçü ile Görüştüm", Yeni Adam, nr. 492, 1 Haziran 1944, s. 10.

görmüş ve öğrenmiştim. Türk kavmi, Türk dili hakkında ilk edindiğim malûmat mezkûr kamustan oldu."

93 Harbinde daha beş altı yaşlarındayken Türklerin, Rusla-rın kim olduklarını öğrenmek için babasına ısrarla sorular soran Mehmet Necip'te ırk fikri, dil fikriyle birlikte böylece daha sağlam bir zemine oturur. Türklük ve Türkçe sevgisi sonradan onun hayatının iki temel eğilimi olarak ömrünün sonuna kadar devam edecektir.

Rüşdiyeden sonra askere gidinceye kadar geçen iki yılda okuma tutkusu gitgide artarak devam eder. Bu sıralarda Nevres ve Pertev Paşa divanlarının, yeni tarzda yazılmış telif ve tercüme romanları peşpeşe büyük bir iştiyakla okur ve bunların her birinden dile dair birçok dikkat kazanarak çıkar.

2. Askerlik Devresi

Mehmet Necip, babası bedel veremediği için 1305/1889'da silahendaz olarak Manastır'da askerlik hizmetine alınır. Bu tarihten 1 Eylül 1311 / 13 Eylül 1895'e kadar Manastır, Üsküp, Hanya, Edirne, Ortaköy, Karacaköy, Istranca gibi muhtelif yerlerde tam altı yıl devam eden bu askerlik hizmeti, yetişme ve kendini

hazırlama bakımından onun hayatının en yararlı devrelerinden birisidir. Gerçekte o, asıl tahsilini askerlikte yapmış sayılabilir. Çavuş ve başçavuş olarak askerlerle sıkı bir ilişki içinde geçirdiği bu süre zarfında Anadolu ve Rumeli halkının çeşitli tiplerini yakından tanıyan; dillerini, tavır ve davranışlarını iyice inceleyip anlamak fırsatını bulan Mehmet Necip, bir yandan da dile ve siyasete dair okuduğu eserlerle bilgisini, kültürünü genişletip derinleştirmek fırsatını bulur. Arkadaşı Faik Bey'in[1] yardımlarıyla Fransızca'sını ilerlettiği gibi Almanca'ya da çalışmaya başlar. Gene biraz da Mehmet Şeref'in tesiriyle ve onunla rekabet edebilmek için Arapça ve Fasça'sını ilerletir. Faik Bey'le Fransızca, Mehmet Şeref'le Arapça ve Farsça olarak mektuplaşırlar. Kendi kendine Arapça'dan Fransızca'ya, Fransızca'dan Arapça'ya çeviriler yapar. Bunlar onun dil ufkunu çok genişleten, sonradan kalkışacağı türkçülük ve Türk dili davasında daha yetkiyle konuşmak imkânını veren çok önemli hazırlıklardır.

Fakat bu devrede onu besleyen asıl kaynak, çağdaşlarında da olduğu gibi Fransızca olmuştur. Bir süre sonra Fransızca'dan çev-

1 AHMET FAİK KALTAKKIRAN: (1870-1948) Edirne'nin yetiştirdiği önemli siyasî şahsiyetlerden olan Faik Bey, Necib'in çocukluk ve gençlik arkadaşıdır. Aslında onların babaları da yakın dost idiler. 1895'te Mehmet Necip ve Mehmet Şeref gibi gizli cemiyet kurmak suçuyla tutuklanan ve Edirne'de Necip'le birlikte iki yıl hapis yatan Faik Bey, II. Meşrutiyete kadar çeşitli devlet dairelerinde mütercim olarak çalıştıktan sonra Meşrutiyet'te Edirne milletvekili olarak millet meclisine girer. Son Meclis-i Mebusan'da Edirne'yi temsil ettiği sırada İstanbul'un işgal edilmesi üzerine o da Mehmet Şerefle birlikte Malta'ya sürgün edilir. Buradan kurtulduktan sonra beraberce 1921 nisanında Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisine Edirne milletvekili olarak kabul edilirler. Millî Mücadelede de önemli hizmetleri görülen Faik Bey'in bu görevi 1943 yılına kadar devam eder. Geniş bilgi için bkz. TBMM Tercüme-i Hal Defteri Milletvekili Kütük no. 125.

rilmiş eserleri aslından okumaya başlayan Mehmet Necip bundan büyük zevk alır. Bilhassa Lamartine'in **Graziella**'sı onu hayran bırakır. Lamartine, Emile Zola, Bernardin de Saint Pierre ve Fenelon'dan okuduğu eserlerden sonra daha da ileriye giderek Racine, Boileau ve Moliere gibi Fransız klasiklerinin; Voltaire gibi aydınlanma devri fikir adamlarının eserlerini okur. Bunlar onun dünya görüşüne tesir ettikleri gibi ondaki aynı açıklık ve tabiilikle Türkçe'de de benzeri eserler yazılabileceği fikrini kuvvetlendirirler.

Askerdeyken onu en az Fransızca kadar besleyen bir başka kaynak da Almanca'dır. Almanca olarak getirttiği dilbilime dair eserler -meselâ L. Geiger'in **Ursprung und Entwickelung der menschlichen Sprache und vernunft** (1868-1872), K. F. Becker'in **Organismus der Sprache** (1827) isimli kitapları- 19 yüzyılda batıdaki dilbilim çalışmalarına dair ona muayyen bir fikir verirler. Bunlardan bilhassa Becker'in eserindeki dilin türeyişine dair fikirler onu çok düşündürür. Bu kitaplar arasında gelen Radloff'un 1890'da yaptığı **Rebabnâme** neşri de Uygur yazısını tanımasına vesile olur.

Yavaş yavaş içinde Türkçe'yi araştırma arzusu uyanmaya başlayan Mehmet Necip'in askerlik hayatında en fazla dikkatini çeken şey, yazı ve konuşma dili arasındaki farklılıktır. Tabur kâtibiyken yaptığı askerî yazışmalarda "et, ekmek, odun vs." yerine "gûşt, nân-ı aziz, hatab vs." yazılması onu çok şaşırtmaktadır. Zihni bu meseleye makul bir cevap bulamaz. Daha sonra taburuyla Üsküp'te bulunduğu bir sırada, yani 1890 mayısında bu durumu bizzat düzeltmeye kalkışır [1] :

1 Mehmet Necip, "İzmir'de Türklük...", Anadolu, nr. 5979, 3 Ağustos 1934.

"... Nihayet bir gün bir makbuzu Türkçe sözleriyle yazmayı zihnimde kurdum. Zaten bu kısa bir şey olacaktı. Hemen aşağıdaki gibi yazmış olduğumu hatırlıyorum :

"Yukarıda yazılı yalnız dört tane direği aldım."

Bu makbuzu, kendisine götürdüğüm âmirim istihkâm mülâzım-ı evvêli Rasim Efendi okuduktan sonra gülümseyerek yüzüme baktı. Biraz hayretle, biraz takdirle karışık, bu yolda yazmanın nereden kafama estiğini sordu.

Ben de :

- Bu da o demek değil mi ? diye cevap verdim.

Rasim Efendi :

- Bu, yüksek bir düşüncedir. Ancak bu, ileride lâzım gelen bir şeydir. Bu yolda çalışmanı tavsiye ederim. Ancak şimdi bunları usulümüz dahilinde yazmanızı muvafık görürüm dedi."

Necip Bey bu sıralarda görüşüp tanıştığı askerlerden mahallî kelimeler toplama hevesine de kaptırır kendini. Askerlik öncesinde arkadaşlarıyla yaptığı konuşmalar sırasında bir kısım kelimelerin her yerde konuşulmayıp ancak belli yerlerde kullanıldığını fark etmiştir. Annesinin konuşmasında fark ettiği bazı mahalli kelimelerden sonra bu gibi kelimeleri toplamak onun için zevkli bir iş halini alır [1] :

"Böyle kelime öğrenmek yahut yavaş yavaş kelime toplamak bir iptilâ halini aldı. Böylece de bir hayli zaman devam etti. Bunları toplamaktan da, biriktirmekten de benim için ilmî ve amelî bir maksad da vardı diyemem. Belki toplamış olmak için topluyor-

1 Mehmet Necip, "İzmir'de Türklük...", Anadolu, nr. 5980, 5 Ağustos 1934.

dum. Yahut bundan besbelli bir zevk alıyordum. Bir şeyin birkaç adım ele geçirirsem bunlar biraz da gururumu okşuyordu. İçimden "Bizde bir şeyin birkaç adı oluyormuş" diyordum. Meselâ Edirne'de yağ çıkartmak için yoğurt çalkaladıkları kabın adı "yayık" veya "günbü" dür. Bu, içi dar, yüksek fıçı tahtalarından yapılır. Askerlerden bunun birkaç adını öğrendim. Eğer süt çalkalanacak kap, bir ağacın içi oyulmak suretiyle yapılırsa ona "daldız" deniyor. Bir de büyük testi gibi topraktan yapılırsa buna da "tafran" diyorlar. Deriden de yapıyorlar. Onun adı da "bişek" mi "tuluk" mu olduğunu unuttum. Bişek, tuluk adı hangisi olursa olsun, bir de deriden böyle bir kap yapıldığını söylemek istedim. Bu kaba yapıldığı maddeye göre başka başka adlar takılıyor. Bu hesapça ben o zaman beş kadar adını bulmuşum."

Kelime derleme işinde başka bir yerde askerliğini yapmakta olan Mehmet Şeref de yardımcı olur, topçu kışlalarındaki askerlerden tespit ettiği kelimeleri ona yazar(1).

1308 / 1892'de eline geçirdiği Ahmet Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmanî'si onun için önemli bir kaynak haline gelir. Böylelikle Anadolu ve Rumeli ağızlarını daha yakından tanır. Aynı yıl elde ettiği Ali Şir Nevaî'nin **Mahbubu'l-kulûb'u** ile 1850'de Kazan Türkçesiyle basılmış **Mühimme** ve **Nasihatu's-salihîn** adlı iki dinî eser ona Doğu Türkçesi hakkında da bir fikir verir. Mehmet Necip, bunlara bakarak Batı Türkçesinin daha ince ve işlenmiş bir dil olduğu sonucuna varır(2).

Derlediği mahalli kelimeler ona Türkçe'nin zenginliğine dair

---

1 Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu, "M. Necip Türkçü ile görüştüm", Yeni Adam, nr. 494, 15 Haziran 1944, s. 10.

2 Mehmet Necip, "İzmir'de Türklük...", Anadolu, nr. 5981, 5 Ağustos 1934.

bir fikir verdiği gibi, öteden beri savunduğu konuşma diliyle edebi eserler yazılabileceği fikrini de ispatlayan önemli bir dayanaktır artık. Zaten edebiyatta bu yolda da bir gidiş vardır. Ahmet Mithat ve Ahmet İhsan'ın yazdığı veya çevirdiği eserler bunu göstermektedir. Necip, bu gibi romanları koğuşta askerlere okuyarak onların tepkilerine bakar. Bazan da kendisi Fransızca'dan çeviriler yaparak onlara dinletir. Neferler bundan büyük zevk alırlar. Böylece konuşma diliyle yazma isteği gitgide onun temel fikirlerinden birisi haline gelir. Kendisini bu fikre götüren sebebleri yazar hatıralarında şöyle sıralıyor[1]:

"1 - Birçok yeni ve eski manzum ve mensur eserlerde mânâ ve kıymeti olmayan, hattâ zevkimi de okşamayan gayri tabiilikler, bir işe yaramaz ve lüzumsuz sözlerin artık iyice gözüme çarpması.

2 - Yıllardan beri gerek askerlerle ve gerek herkesle konuştuğumuz dile gönlümde anlatamayacağım bir sevginin gitgide artması.

3 - Askerlerin konuştuğumuz dille yazılan ne olursa kolayca anladıklarını görmekten hoşlanmak.

4 - Sonra eskilerin de dediğim yolda yazmış olmaları, yani ilâhiler ve saire.

Bu isteniş sebeblerine Fransızcanın da yukarlarda işaret ettiğim vechile tesirini de ilâve etmelidir ve belki Almanca da bu işte biraz müessir olmuştur. Fransızca ve Türkçe eserlerin mütelaa ve tedkiki veya onlarda göze çarpan tezatlar ve daha bir sürü sebebler, bende mümkün olduğu kadar Türkçe yahut konuşulduğu gibi yazılabileceği fikrini uyandırdı ve bu fikri kuvvet-

1 Mehmet Necip, "İzmir'de Türklük..." Anadolu, nr. 5987, 13 Ağustos 1934.

lendirdi sanıyorum."

1309/1894'te Necip Asım'ın **İkdam**'ın ilk sayılarından birine yazdığı sırf Türkçe bir yazıyı ve yine ilk sayısı 23 Ağustos 1895'te çıkan **Asır** gazetesinde Muallim Sadi'nin çocuklar için yazdığı Türkçe şiirleri aynı sebepten dolayı sevinçle karşılayan Mehmet Necip, bunlara kendi fikirlerini haklı çıkaran deliller gözüyle bakar.

Konuşma diliyle yazma fikri daha sonra onu, ilmî terim ve tabirlerin de Türkçe'den yapılabileceği fikrine götürecektir. Necip Bey, terimlerin Türkçe'den iki yolla karşılanabileceğini düşünür. Birinci yol bunlara halk dilinden veya bölge ağızlarından karşılıklar aramaktır. İkinci yol ise halk dilinde bulunamayan karşılıkları türetme yoluyla yapmak ve eskilerinin yerine koymaktır. Nitekim o, bazı terimlere karşılık bulmak için askerler arasında ilgi çekici bir tecrübeye bile başvurur. **Lehce-i Osmanî**'de ve bildiği ağızlarda karşılığı olmayan "mesâmât" teriminin Türkçe'sini bulmak için askerler arasında ödüllü bir yarışma açar [1] :

"Bizim okumuş çavuşlardan birine "mesâmât"ı oldukça büyük bir güçlükle anlattım. "Bak, bunu uyanık askerler arasında soruştur. Bulana üç kuruş var" dedim.

Galiba ertesi gün Çetmi aşiretinden karayağız, sevimli yüzlü bir onbaşı benim yatağın ucuna gelerek bir selâm çaktı :

- Başçavuş, senin ne olduğunu sorduğun şeye bizde "gözenek" derler dedi.

Başka taraftan da bir ses çıkmayınca öğdülü kazandı. Bu isim

---

1 Mehmet Necip, "İzmir'de Türklük...", Anadolu, nr. 5988, 15 Ağustos 1934.

hoşuma gitti. Ancak diğer tabirler için doğrudan doğruya mukabil aramaktaki güçlüğü anladım. Asker arasında soruşturmakla da bu işin kolayca başarılacağını aklım kesmedi."

Bu güçlükler karşısında Türkçe'de kelime türetme yollarını araştırmak ve buna göre yeni kelimeler yapmak daha makul ve etkili bir çaredir. Bu yüzden bütün boş vakitlerinde Türkçe'de ekler meselesini araştırmaya ve öğrenmeye koyulur. Bunun için Fransızca kitaplarda okuduğu türeme bahsinden ve Velet Çelebi'nin Türkçe'de türeme ve türetmeye dair yazdığı bazı yazılardan yararlanır. Aynı eki almış kelimeleri toplayarak bunlarda ekin sahip olduğu işlevi anlamaya çalışır. Mehmet Necip kendisine çok zevk veren bu çalışmalarının sonucunda pratik bir netice bile elde edecektir [1] : "Yukarlarda kendisinden çok bahsettiğim Faik Bey, bana Türkçe'ye tercüme ettirilmek üzere bir harman makinesi tarifnamesi verilmişti. Bunda lugat kitabında karşılığı olmayan bir hayli miktarda âlet adları vardı. "Galiba bunlar için yeniden karşılık yapmaktan başka çare yok" dedim. Dediğim yolda fiillerden bazı âlet adları yaptım. Zaten tercüme de konuşma diliyle yapılmış gibi idi. Dediğim âlet isimlerinden bir haylisini unuttum. Bir yere de kaydetmek hatırımdan geçmemişti. Şimdi hatırımda ancak üç tane kalabilmiştir: Kıygı, sarskı, yellek. Sonraki "vantilatör" demek olduğu kolayca anlaşılıyor. Zaten diğerleri de anlaşılmamazlık etmezler ya !

(...)

İşte o tarihten sonra ek sözler ve bunlarla kelimeler uydurmak zihnimin bir adeti veya eğlencesi olmuştu. Bazı o kadar göze

1 Mehmet Necip, "İzmir'de Türklük...", Anadolu, nr. 5991, 19 Ağustos 1934.

çarpmayan lâhikalardan kelime yapmaktan zevk bile alırdım. Bunlar tabiî biraz yukarıda bahsettiğim -sak, -ga / -ge (lâhika) eksözlerine benzemezler. "Basamak, kaçamak, tutamak" kalimelerini ele alırdım. Bunlar bir mahal, bir vasıta ifade ediyorlar. Hiç düşünmeyerek gözümün önüne kendiliğinden bir "giremek" teressüm eder. Bu, "medhal" demek olur, "geçemek" de mahsus geçmek için yapılmış bir şey... Bazı unutarak bunları laf arasında ağzımdan kaçırırdım. Daha tuhafı kafama öyle mal etmiş olurdum ki kendi kendime "Bunu acaba nerede gördüm?" diye sorduğum da olurdu!"

Bu arada kafasına takılan meselelerden birisi de Türkçe'de Fransızca, Almanca ve Farsça'daki gibi önek bulunup bulunmadığıdır. Fakat yaptığı inceleme ve araştırmalardan sonra dilimizin bu dillerde olduğu gibi bir önek kategorisine sahip olmadığı sonucuna varır.

Bütün bu çalışmalardan sonra vardığı sonuç, Türkçe'de türetme ve birleştirme yoluyla ilmî terim ve tabirlerin yapılabileceği, bu konuda halk dilinin kelime kadrosundan da geniş ölçüde faydalanılabileceği gerçeğidir.

Aslında onun dil konusundaki bütün fikir ve çalışmalarım türkçülük fikrine bağlı olarak düşünmek gerekir. İmparatorlukta müslüman unsurların, özellikle de Türk unsurunun azınlıklar karşısında kemiyet ve keyfiyetçe gitgide gerilemekte oluşu, onun askerlik hayatının en yakıcı gözlemlerinden biri olmuştur. O devirde bir çok Türk gencinin içine düştüğü yıkılış psikolojisini Mehmet Necip, belki de en derinden yaşayanlardan birisidir. Hazerde ve seferde muhtelif sebeblerle kırılıp azalan, nüfus dengesi gitgide aleyhine dönen Türk unsuru, gene bu askerlik

sebebiyle iktisaden de geri kalıyordu. Ecnebi muafiyet ve imtiyazların yanı sıra Türklerin, azınlıklara nisbeten yüksek bir bedel ödeyerek askerlikten muaf olabilmeleri de iktisadî geriliklerini arttıran bir başka husustu. Hızla yok oluşa doğru giden Türk unsurunu bu durumdan kurtarmak için her şeyden önce yapılması gereken şey, millet fertlerini kendi diline sahip kılmak ve bu yolla kültür seviyelerini yükselterek onlarda soy fikir ve duygusunu, yani millî bilinci kuvvetle uyandırmaktı.

3. Memuriyet ve Hapisane Hayatı

Terhis oluşundan çok kısa bir süre sonra arkadaşı Faik Bey'in kayınpederinin delâletiyle 1311/1895 ekimi başlarında Mürefte rüsumat idaresi mubassırlığına tayin edilen Mehmet Necip, işinin az olması sebebiyle burada da vaktinin büyük kısmını okumaya ayırır. Daha askerdeyken arkadaşları gibi siyasetle ilgilenmeye başlayan, okuduğu ve işittiği şeyler yüzünden şiddetli bir istibdat aleyhdarı olan Necib'in Mürefte'de okuduğu eserlerin çoğu felsefe, sosyoloji ve siyasete dair eserlerdir. Bunları önem sırasına göre yazarlarıyla birlikte şöylece sıralayabiliriz : V. Alfieri, **Tyrannie**; J. J. Rousseau, **Du Contrat Social ou Principes du Droit Politique**; C. A. Helvetius, **De l'Esprit**; Montesquieu, **De l'Esprit des Louis**; C. C. Dumarsais, **Essai sur les prejuges**; C. F. Volney, **Palmir Harabeleri.** Çoğunlukla 18. yüzyılda yazılmış olan ve rasyonalist bir mahiyet taşıyan bu eserlerin üstünde durduğu konular siyasî ve sosyal hak ve hürriyetler ile idare tarzları idi.

Mehmet Necip buradayken Abdullah Cevdet'in **Dimağ: Dimağ ile Ruh Arasındaki Münasebât-ı Fenniyeyi Tedkik, Fizyolociya ve Hıfzıssıhhat-ı Dimağ ve Melekât-ı Akliye** gibi rasyonalist eserlerini de dikkatle okuyup yararlanır. Fakat onun okuduğu eserler

arasında 19. yüzyılın H. Spencer, H. Taine gibi pozitivist, tekâmülcü ve ferdiyetçi filozof ve sosyologlarının eserleri daha önemli bir yere sahiptir. Nitekim sonradan yazdığı yazılarda tekâmülcü ve ferdiyetçi fikirler kendini kuvvetle hissettirir. Netice itibariyle Mehmet Necip, memuriyet ve özellikle hapishane hayatında 18. ve 19. yüzyılın önde gelen rasyonalist ve pozitivist fikir adamlarının önemli eserlerini tanımak imkânını bulur ve bunlardan kuvvetle etkilenir. Mehmet Şeref, hatıralarında onun bu filozof ve sosyologlara düşkünlüğünü şöyle anlatıyor [(1)] : "Necip'in kafası bir kütüphane rafına benzer. Orada klasiklerin yığın yığın durduğunu görürsünüz. Sonra Taine, Saint Beuve, Rousseau, Montesquieu ile karşılaştığına şahit olursunuz. Muasır felsefeyi, **Acem Mektupları** yahut **İctimaî Mukavele** müelliflerinin hükümleriyle mukayese ederken çıkardığı hükümlere bakarak, onun Spencer ve Auguste Comte ile arkadaşlık ettiğini sanırsınız."

Mehmet Necip, Mürefte'deki memuriyeti sırasında Mehmet Şeref ve Faik Beylerle siyasî meseleler üzerinde mektuplaşmaktadır. İşte bu mektupları ve bunlardaki istibdat aleyhdarı bazı ibareler Mürefte'ye gelişinin beşinci ayında tutuklanıp Edirne'ye sevk edilmesine yol açar (30 Kânunısani 1311/11 Şubat 1896).

Aslında bu hadise hükûmetin 1895'te faaliyetlerini iyice artıran İttihat ve Terakkî Cemiyetine karşı bütün ülkede harekete geçtiği bir tarihe rastlamaktadır. İstanbul merkezinin tutuklama ve sürgünlerle çökertilmesinden sonra Paris şubesine bağlı olarak çalışan çeşitli şubelerden Talat ve Hafız İbrahim Beylerin önemli bir rol oynadığı Edirne İttihat Ve Terakkî Şubesi de bu tarihlerde Sa-

---

1 Mehmet Şeref, "İzmir'de İlk Fikir Hareketleri", Anadolu, nr. 5895, 26 Nisan 1934.

it isminde bir piyade mülazımının jurnali üzerine takibata uğramıştır. Tutuklananların itiraflarına ve evraklarına dayanılarak genişletilen tahkikat sırasında aslında cemiyetle doğrudan bir alâkası olmayan yazarımız da Mehmet Şeref'in evrakı arasından çıkan mektuplarında yer alan ifadeler yüzünden tutuklanmıştır(1). Bu hadisede Faik, Talat ve Hafız İbrahim Bey gibi sivillerden başka çok sayıda zabit ve nefer de tutuklamıştır. O sırada askerliğini yapmakta olan Mehmet Şeref de tabiî bunlar arasındadır.

Böylelikle birdenbire bir siyasî suçlu haline geliveren Mehmet Necip, yapılan muhakeme sonunda hiç de lâyık olmadığı ağır bir cezaya çarptırılır. Kendisine verilen Muvakkat Hüküm Pusulası Suretinde suçu ve cezası şöyle belirtilir (2) :

"İttihat Cemiyeti namıyla bir cemiyet teşkili için mülâkât ve muhaberâtta bulunmak suretiyle müzakerât-ı fesâdiye-i hafiyede bulunduğu inde'l-muhakeme tahakkuk eden Edirne'nin

---

1 O sırada Edirne vali muavini olarak tahkikatı yürütmekle görevli komisyonun başında bulunan Ebubekir Hazım (Tapeyran), hatıralarında Necib'in, Şeref'e gönderdiği şifreli bir mektubunda "Yıldız Sarayı erbab-ı zekânın kasaphanesi olmuştur" diye yazdığını nakleder. Canlı Tarihler I: Ebubekir Hazım Tapeyran, Hatıraları, İstanbul: 1944, s. 145. A. Bedevi Kuran ise Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Millî Mücadele isimli eserinde (İstanbul: 1956, s. 435) Hafız İbrahim, Talat ve Faik Beylerin faaliyetlerinden söz ederken, henüz resmî bir teşekkül haline girmemiş bulunan bu vatanperverler grubunun istibdat aleyhdarlığını her çevreye yaymaya çalıştıklarını, fakat ufak bir dikkatsizliğin tutuklanmalarına yol açtığını söylemektedir: "Bir gün tiyatro locasında unutulan bir paket Jön Türk gazetesinin ele geçmesi Talat, Faik ve İbrahim Beylerle daha birkaç arkadaşın tevkif ve mahkûmiyetlerine sebep olmuştur." Fakat Şükrü Hanioğlu'nun belgelere dayanarak verdiği bilgiler Edirne İttihat ve Terakkî Şubesinin oldukça teşkilatlanmış olduğunu, askerî ve idarî mevkilerin büyük kısmına nüfuz ettiğini göstermektedir. Bkz. Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti ve Jön Türklük, c. I, İstanbul: 1985, ss. 196-197.

2 Kızı Yekta Çevik'in elinde bulunan evrakından.

Sıkçamurat Mahallesinden Mehmet Necip bin Ali Bey'in Kânun-ı Ceza'nın 58. maddesinin 2. fıkrasıyla 13. maddesine tevfikan ve ibtida-yı tevkifi olan 1313 senesi şabanının 26. gününden itibaren beş sene müddetle kalebent edilmesine ve hitam-ı müddet-i mahkûmiyetinde beş sene dahi Zabtiye Nezareti altına alınmasına hükmolunduğunu mübeyyin işbu muvakkat hüküm pusulası kendisinin yedine ita kılındı. 8 Temmuz 312."

Mehmet Necib'in yanı sıra Faik ve Hafız İbrahim Beyler beş, Talat Bey ise üç sene muvakkat kalebentlik cezasına çarptırılmışlardır. Askerlerle birlikte İstanbul'a gönderilerek Kabasakal Mehmet Paşa divan-ı harbinde muhakeme edilen Mehmet Şeref ise daha ağır bir cezaya çarptırılarak sekiz yıl kalmak üzere Yemen'e sürgün edilir.

1896 şubatından 1898 şubatına kadar devam eden iki yıllık hapishane hayatı, yazarımızın hayatındaki ikinci tahsil devresi olarak kabul edilebilir. Talat, Faik ve Hafız İbrahim'le [1] birlikte kaldığı odada o, bir taraftan annesi vasıtasıyle getirttiği Fransızca eserleri okurken, bir taraftan da mahkûmlar arasında yaptığı gözlem ve incelemelerle bazı fikirlerini olgunlaştırmak imkânını

1 HAFIZ İBRAHİM EFENDİ: İttihat ve Terakkî'nin en ateşli üyelerinden birisi olan Hafız İbrahim Bey, Talat Bey'le birlikte Cemiyet'in Edirne şubesini teşkilatlandırıp geliştirmekte fedakârca çalışmış samimî istibdat aleyhdarı vatanperver bir şahsiyettir. Fikren Talat Bey'i çok etkileyen Hafız İbrahim, hapis ve sürgün cezasını çektikten sonra II. Meşrutiyet'te İpek milletvekili olarak meclise girmiş, uzun süre de İttihat ve Terakkî'nin merkez-i umumî üyeliğini yapmıştır. Arnavut olmakla beraber bu devirde Arnavutluk davası gütmeyen nadir inkılapçılardan birisi olan Hafız İbrahim Bey, Cumhuriyet'in ilk yıllarında hilâfet meselesinden dolayı İstanbul İstiklâl Mahkemesince Lütfi Fikri Bey'le birlikte mahkûm edilmiş, daha sonra yaptıkları müracaat üzerine Birinci Büyük Millet Meclisinin çıkarttığı özel bir kanunla 1924 şubatında affedilmişlerdir.

bulur.

Mahkûmlar kısa bir süre sonra hapishane odasını bir dil dersanesi haline getirirler. Hafız İbrahim diğerlerine **İzhar**'ı okuturken, kendisi de Faik Bey'den Fransızca dersi almaya başlar. Necip, Faik Bey'le birlikte, uzun süre Amerika'da kalmış bir Bulgar'dan İngilizce öğrenir. Hattâ bu dili çeviriler yapacak kadar ilerletir. Sonra bir Rum avukattan Rumca okuyarak Mürefte'deyken öğrenmeye başladığı bu dili ilerletmeye çalışır. Bütün bu derslerde en tembel ve en ilgisiz öğrenci Talat Bey'dir. Diğer mahkûmlarla siyasî meseleler üzerine konuşmak, onları Cemiyet'e kazandırmak ona daha cazip ve önemli görünmektedir.

Teşkiline teşebbüsle suçlanıp mahkûm olduğu İttihat ve Terakkî Cemiyetine, belki de Talat Bey'in teşvikiyle hapishanede resmen giren Mehmet Necip, diğerleri gibi Cemiyet haberleri ile ilgilenmeye başlar. Hapishaneye gizlice sokulan **Jön Türk** vs. gibi ittihatçı gazeteleri takip eder. Fakat Hafız İbrahim ve onun kuvvetle tesiri altında bulunan Talat Bey'le özellikle din meselesinde ve bazı siyasî telakkîlerde anlaşamamaktır. Dîne karşı lâkayt davranan Mehmet Necip'in bu hali, hapishanede iyice dindarlaşan Talat Bey'in hoşuna gitmez. Ayrıca o, çok yücelttiği ve ümit bağladığı Mizancı Murat aleyhindeki sözlerine de tahammül edemez. Bundan başka Mehmet Necip, sultanın devrilip meşrutiyetin ilân edilmesiyle devletin idaresinin hemen düzelivereceğini iddia eden Hafız İbrahim ve Talat Beylerin bu fikirlerine de katılmamaktadır.

Hapishanede istibdat, siyasî hak ve hürriyetler gibi meseleler üzerinde uzun uzadıya düşünmek fırsatını bulan Necip Bey -Talat ve Hafız İbrahim de dahil- bizim aydınlarımızın bu meseleleri

hakkıyla bilmediklerine inanır. Halkın ise bu gibi şeylerle alakası yoktur. Hattâ onlar istibdatı hissetmezler bile. Bu yüzden önce halka, özellikle de Türk unsuruna siyasî ve sosyal hak ve görevleri öğretmek, onları bu gibi konularda bilinçlendirmek lâzımdır. Necip Bey, hapisanede bu konuda Siyasî Akâidnâme başlığıyla bir eser yazmaya bile kalkışır [1] : "İstiyordum ki halkımız, yani Türkler haklarını, vazifelerini ve bunların envaını, hududunu öğrenmeli. Bu fikir ve bilgiler Türklerin uyanık takımlarının zihninde yer etmeli. Bunlar bilindikten sonra herhangi bir sebeble bir inkılâp olunca halk ve uyanıklar lapa gibi durmaz, bu inkılâptan istifade etmek için öne ve ileri atılır. Ve sonra da "Böyle bir şeyi kimse yazmayı üzerine almazsa, fırsat bulunca ben yazarım. Ama tehlikeli imiş, ne yapalım !" diyordum. Bunu birçok kalıba sokuyor ve buna lâzım gelen eserleri göz önüne getiriyordum."

Fakat halkın idareye ve padişaha gerek gelenekleri açısından gerekse tabiatındaki istibdada meyil yüzünden tam bir itaatle bağlı bulunması, değişme veya inkılâp fikirlerine rağbet etmemesi yüzünden bu eserin faydasızlığını anlayarak tasavvurundan vaz geçer.

Necip Bey hapisanede sık sık görüştüğü şakî ve katillerin psikolojilerini de incelemekten geri durmamaktadır. Mahkûmlardaki ırk fikir ve duygusu, izzetinefis duygusu, otoriteye itaat ve ıslah edilmeleri vs. gibi konularda ilgi çekici bir çok gözlemi olur. Hattâ kendi kendine bu konularda makaleler kaleme alır.

Öte yandan hapishanede tanıştığı Bulgarlar, ona Bulgar dilinde yapılan ıslahatı anlatırlar. Hükûmet batılı klâsik felsefî ve edebî

1 Mehmet Necip, "İzmir'de Türklük...", Anadolu, nr. 6021, 24 Eylül 1934.

eserleri Bulgarca'ya çevirterek bütün okullara göndermiştir. Böylece öğretmen ve öğrencilerin kültürel seviyesi yükseltilmiş, özellikle Latince terim ve tabirlere Bulgar dilinden karşılıklar bulmada oldukça mesafe alınmıştır. Arnavutlar da dillerinin ıslahı konusunda Bulgarlardan geri kalmamaktadır. Mehmet Necip, bu kavimlerin milliyet ve millî dil meselelerinde Türklerden ileri durumda olmalarından derin bir üzüntü duyar. Montesquieu'nun **Lettres persanes**'inde Türklerin idarî kabiliyetsizliğine dair okuduğu satırlar ise karamsarlığını daha da artırır [1] :

"Bir gün Osmanlı Devletine bir şey olacak olursa, yani yukarıda tasavvur ettiğim gibi Avrupalılar bizi aralarında bölüşmeye kalkarlar veya Rusya, Osmanlı ülkesine el atar ve bu gibi daha hatıra gelmeyecek işler ortaya çıkarsa artık bütün felâket Türklerin başına kopacak; ne yapacaklarını, ne edecek lerini bilemeyecekler. Sonra aralarında adamakıllı anlaşma vasıtası da yok. Eldeki yazı dili kullanılır, öğrenilir, anlaşılır bir şey değil. Kendilerini cahil bırakmaktan başka bir iş görmeyen bu yapma dil, böyle fevkalâde bir zamanda acaba ne işe yarar ? O halde bizim öteden beri kendimize göre bir yazı diline malik olmamak bedbahtlığımız da var. Artık bu şartlar ve sebebler koyu karanlık bir şey değil mi ? Ne ürkünç bir manzara, ne ürpertici bir hayal !

İlerimizi her yüzden vahim görüyordum. Bana ilerimizin ilerisi yok gibi geliyordu. Yoksa bütün bunlar hapishane hayatının bende uyandırdığı vehimler miydi bilmem. Bana düşüncelerim ise sırf hakikat gibi görünüyorlardı. Esasen iş, hesap meydanda. Bunun gizli, kapalı, tevehhüme sığar bir tarafı da yoktu.

---

1 Mehmet Necip, "İzmir'de Türklük...", Anadolu, nr. 6030, 4 Teşrinievvel 1934.

Geçmişe ait bütün bu yaşayış levhaları gözümün önünden geçiyorlardı ve kendi kendime "Acaba bir gün bu topraklarda bizim varlığımız bir tarih mi olacak, buralarda sönüp gidecekmiyiz? " diye acı acı düşünüyordum."

O artık İttihat ve Terakkî Cemiyetinden de ümidini kesmeye başlamıştır. Tanıdığı ittihatçıların ve okuduğu jön Türk gazetelerinin ciddî memleket meseleleriyle alâkadar olmayıp günlük politika ile uğraşmaları, padişahın hal'i ve meşrutiyetin ilâmnı yeterli bir çare gibi görüp göstermeleri, Türk unsurunun istikbali meselesini hiç kaale almayarak osmanlıcı bir zihniyetle hareket etmeleri onu ittihatçılardan soğutan belli başlı sebebler arasındadır.

Bu arada hapishane hayatı gitgide ağırlaşmakta, mahkûmların af ümitleri de yok olmaya yüz tutmaktadır. Mehmet Necip, avunmak için dine sarılır, hattâ namaz kılmaya bile başlar. Bu, Talat ve Hafız İbrahim Bey'lerin yanında itibarının artmasına sebeb olur. Zaten Mizancı Murad'ın padişahla anlaşıp Türkiye'ye dönmesinden sonra Talat Bey'in onun fikir ve kanaatlarına itimadı iyice artmıştır.

Mahkûmlar, vakit geçirmek için odalarında çeşitli manyetizma oyunları oynarlar. Talat ve Necip Bey'ler hayalen uzak memleketlerde yaşayıp sonra birbirlerine gezilerini anlatırlar. Necip, konuşma diliyle edebî tasvirler yazarak bunları arkadaşlarına okur. Sonra bütün mahkûmlar gibi o da çaresizlikten gördüğü rüyalara bel bağlamaya başlar. Talat ve Faik Bey'ler gibi o da her gün Hafız İbrahim Bey'in önüne oturup rüyalarını tabir ettirir. Bunların hepsi de tabiî padişahın hastalığı veya ölümü üzerinedir; çünkü hapisten kurtulmak için tek ümit yeni padişahın tahta çıkışı

dolayısıyle ilân edilecek olan afdır. İşte tam bu sırada ve hiç umulmadık bir anda Sultan Abdülhamid'in onları affettiği haberi gelir. Padişah onların hapishanede kalmalarını yeterli görerek cezalarının bir kısmını affetmiş, Edirne'nin dışında istedikleri bir yerde oturmak şartıyla salıverilmelerini irade etmiştir. Netice'de Talat Selanik'i, Hafız İbrahim Kosova'yı, Faik Konya'yı, Necip de Bilecik'teki dayısına yakın olması bakımından Bursa'yı seçerler.

4. Sürgünde : Bursa ve İzmir

Bazı mektuplarında gençlik tesiriyle yazdığı ihtiyatsız ifadeler yüzünden hiç de hak etmediği bir hapis ve sürgün cezasına çarptırılan Mehmet Necip, böylece hiç tanımadığı bir Anadolu şehrinde nisbeten hür, fakat yoksul bir hayata başlar (mart 1898). Yevmiye almak için valiye yaptığı başvuru, cezası affedilenlerin menfî sayılamayacakları gerekçesiyle geri çevrilir. Artık ne zaman açılacağı bilinmeyen bir memuriyete tayinini beklemekten başka çaresi yoktur.

Bursa'da "jön" olarak tanınan Mehmet Necip, diğer sürgünleri de tanımak imkânını bulur. Fakat bunların çoğu çıkarcı, ahlâksız ve seciyesiz kişilerdir. Bu yüzden onlardan uzak durur. Mütevazi imkânlarıyla alabildiği dile ve sosyolojiye dair kitapları okur. Annesinin gönderebildiği veya geçici işlerden kazanabildiği paralarla bir han odasında kıt kanaat yaşamaya çalışır. Bu arada Talat Bey'le ve diğer arkadaşlarıyla mektuplaşır, hattâ Talat'a yaptığı karakalem resimlerini yollar.

Bu arada bir süre gizlice Bilecik'teki dayısının yanında kalan Necip, onun ölümü üzerine döndüğü Bursa'da kendisine hâlâ bir memuriyet verilmemesi yüzünden iyice sıkıntıya düşmüştür. Bu sebeple valiye verdiği bir dilekçeyle rüsumat memurluğu bulunan

İzmir'e naklini ister ve hiç ummadığı halde bu izni elde edince 5 Nisan 1315 / 17 Nisan 1889'da İzmir'e hareket eder.

Ne yazık ki on üç aylık ikâmetten sonra büyük ümitlerle geldiği İzmir'de de tam bir buçuk yıl bir memuriyete tayin için beklemek zorunda kalır. Bir süre Emtia-i Dahiliye Müdürlüğüne mülâzemeten devam eder. 1900 yılı sonlarına doğru o kadar sıkıntıdan sonra 120 kuruş maaşla Gümrük'te tebligat memuru olarak tayini yapılır. (1)

Bu süre zarfında İzmir'in kalem erbabından Maraşlı Kâmil ve Sökeli Şevket gibi şahsiyetlerle tanışır. Bu arada talihin garip bir tesadüfüyle Yemen'den kaçıp İzmir'e düşen okul arkadaşı Mehmet Şeref'le Gümrük'te karşılaşır. Aynı kaderi paylaşan iki genç adam, Karataş sahilindeki tahta barakalardan birisini kiralayarak yerleşirler ve hayatlarını az çok düzene sokmak imkânına kavuşurlar.

İzmir artık onun bütün ömrü boyunca kalacağı, evlenip yerleşeceği şehir olacaktır. O sırada bütün servet ve ihtişamın gayri müslim unsurların elinde olduğu, müslüman halkın, Türklerin, sahilden içerde nisbeten kapalı bir toplum hayatını mütevazi şartlar altında sürdürdüğü İzmir şehrinin durumu onun

1 Hüseyin Namık Orkun, Türkçülüğün Tarihi, İstanbul: 1944, s. 56.

daha önce edindiği fikir ve inançları daha da pekiştirir. Bu sırada yirmi sekiz yaşında olan Necip, iyice olgunlaştığına inandığı fikirlerini yazmak ve yaymak ihtiyacını şiddetle hissetmektedir. Öte yandan burası ortam itibariyle de böyle bir şeye uygun görünmektedir. İstanbul'a nisbetle istibdadın çok az hissedildiği bu şehre adeta bir sürgün gibi gönderilen ve bu yüzden Sultan Abdülhamid'e kırgın olan vali Kâmil Paşa, bütün sürgünleri el altından korumaktadır. [1] Öte yandan yabancı unsur ve cemaatlerin kendi kavimleri için yaptığı hizmetler dikkatinden kaçmayan Türk unsuru, türklük ve Türkçe için yapılacak bir harekete oldukça müsait bir durumdadur. Mehmet Necip, başlatmak istediği Türklük ve Türkçe hareketine elverişli gördüğü bu ortamı ve hareketin başlayışını hatıralarında şöyle anlatıyor [2] :

"Bir taraftan merkezde soy fikir ve sevgisine malik ve okumuş kimselerden yahut dolayısıyla Avrupalılardan Osmanlılık veya Türklük namı altında milliyet fikri sızıntıları veya çakıntıları uyanık muhitlere, sayısı ve başlangıcı doğruca kestirilemez senelerden beri yayılıp durmakta idi. Bunlar da zihinler üzerinde şuurlu, sürekli veya şuursuz bir tesir yapmaktan hali kalmıyordu. Şu suretle İzmir'in Türk muhiti mevkiile, unsurların tesiriyle, mazisiyle artık milliyet meselesine, türklük ve Türk diline dair

---

1 Kâmil Paşa'nın zamanında sürgünler İstanbul'a karşı çoğu zaman himâye edilmekte, hafiyelerin jurnalleri sathî tahkikatlarla geçiştirilmekteydi. İzmir mektupçusu Kâmil Dursun, hatıralarında bu hususu şöyle anlatmaktadır: "Kâmil Paşa dahilî ve siyasî işlerde çok titiz davranırdı. İstanbul'dan gönderilen jurnalcilere, hafiyelere yüz vermez ve sırasını düşürdükçe bu gibileri ezer ve vilâyetten uzaklaştırırdı. Hür fikirli vatandaşları, Abdülhamid'in gadrine uğrayarak İzmir'e sürgün edilmiş kıymetli zekâ ve irfan sahiplerini daima himaye ederdi. Zamanında İzmir'de matbuat hayatı inkişaf etmiştir." "İzmir'e Ait Hatıralar", Anadolu, nr. 9633, 14 Haziran 1944.

2 Mehmet Necip, "İzmir'de Türklük...", Anadolu, nr. 5967, 17 Temmuz 1934.

yazılacaklara oldukça hassas olmuştu. Bu gibi meselelerin ortaya konmasını bayağı bekliyormuş, umuyormuş gibiydi ve böyle olduğu da sezilmekte idi.

Şimdi dediğim gibi Türklük ve Türkçe namına yapılacak bir hareket için zamanın oldukça elverişli bir hale getirmiş olduğu İzmir'de 316 tarihinde Türkleri birleştirecek olan Türklük fikir ve duygusunu ve dil sevgisini gereği gibi uyandırmak, aynı zamanda yazı dilini sadeleştirmek veyahut da konuşulduğu gibi yazmak ve böyle yazmanın faydasını anlatmak için ilkin Mehmet Şeref Bey, **Ahenk** gazetesinde uzun bir mektup, sonradan **Hizmet** gazetesinde (Türkçe-Dilimiz) adı altında da tarafımdan sıra makaleleri yazılmaya başlandı. Bu makalelerde bir yandan zamanın müsaadesi derecesinde Türklük fikir ve sevgisi açıktan açığa telkin ediliyordu."

O sıralarda yeniden çıkmaya başlayan **Hizmet**'te [1] gazetenin sahibi tanınmış jön Türklerden Tevfik Nevzad'ın bu davayı benimsemesi ve işin idaresini Mehmet Necib'e bırakması dolayısıyla bir

---

1 Bitlis sürgününden dönen Tevfik Nevzad'ın gazeteyi Mehmet Şeref'le birlikte yeniden çıkarışının hikâyesi için bkz. Mehmet Şeref, "İzmir'de İlk Fikir Hareketleri", Anadolu, nr. 5874-5875, 2-3 Nisan 1934. Hizmet'in bugün hiç bir kütüphanede bulamadığımız bu devresinin ilk sayısı 1900 yılı ekim ayının başında çıkmıştır.

gelişme imkânı bulan hareket **Ahenk** ve **İzmir** gazetelerinin de lehde ve aleyhdeki yazılarıyla birdenbire bütün İzmir'e yayılır ve bölgenin sosyal meseleleriyle birleşerek genişler. Bu vesileyle İzmir basımnda açılan köy bakkalları, köy düğünleri, medreseler, kadın ve çocuğun terbiyesi, ziraatte fennî usuller, üretim ve nüfus artışı v.b. gibi konulardaki tartışmalar şehrin fikir hayatına büyük bir canlılık kazandırırlar.

Mehmet Necib'in **Hizmet**'te asıl isminin yanı sıra Hüseyin Rıza ve H. Kemal imzalarıyla [(1)] 1901 ocağından 1902 martına kadar çok sayıda yazısı ve incelemesi çıkmıştır. Büyük bir kısmı Türkçe-Dilimiz başlığını taşıyan bu yazılarda Türkçe'nin çeşitli meselelerinin yanı sıra ailede kemiyet ve keyfiyet, fertlerin eğitimi ve beslenlemesi v.s. gibi Türk toplumunun yükselmesi ve ilerlemesi ile ilgili meseleler üzerinde de duruluyordu. Bu hareketin tabiî bir sonucu olarak gazetede ayrıca konuşma diliyle yerli hikâyeler de yayınlanmaya başlanmıştır.

Konuşma diliyle yazma meselesi ve ilgili konular üzerinde İzmir basınında çok sayıda yazı neşredilmiştir. **Hizmet, Ahenk** ve **İzmir** gazetelerinde tartışmalara katılan önemli isimler arasında Tevfik Nevzat, S. Saip imzasıyla Miralay Selahattin, Mehmet Şeref, Hüseyin Kâzım Kadri, Bekir Fahri (İdiz), Maraşlı Mustafa

---

1 Orhan Rahmi, "Faziletli üstadımız tahrir hayatını anlatıyor", Hizmet, nr. 889, 3 Kânunıevvel 1927. Ziya Somar, Mehmet Necib'in bu isimler dışında S. Saip imzasını da kullandığını kaydetmekle beraber (Bir Adamın ve Bir Şehrin Tarihi: Tevfik Nevzat, İzmir: 1948, s. 91.) bu imza Hüseyin Rıfat'ın açıkça belirttiği gibi Mehmet Necib'e değil, dil davasını hararetle benimseyip desteklemiş olan Miralay Selâhattin'e aittir. Bkz. Hüseyin Rıfat, "Benim Gözümle Hizmet'in Tarihi: 9" Hizmet, nr. 397, 21 Nisan 1926. Necip Bey'in Hüseyin Rıza ve H. Kemal takma isimlerini kullanmasının sebebi, röportajında Orhan Rahmi'ye ifade ettiği gibi "gürültülü ve ayrı ayrı meseleler etrafında mütemadiyen" yazmasıdır.

Kâmil, Hüseyin Fehmi, Hafız İsmail ve Bıçakçızade Hakkı sayılabilir. O sıralarda musevî azınlık arasında Türkçe'nin yaygınlaştırılması konusunun aktüel olması dolayısıyla Avram Galanti, Gad Franko ve Salomon Mizrahi gibi musevî yazarlar da harekete aktif bir şekilde katılmışlardır.

Daha sonra etraflıca ele alınacağı gibi, bu hareketin hem devrin gençleri üzerinde hem de 1911 nisanında başlayan Selânik Yeni Lisan davası üzerinde önemli tesirleri olmuştur. İzmir'de daha sonra çıkarılan **Osmanlı Ziraat ve Ticareti** ve **Hıfzıssıhha** dergileriyle **Köylü** gazetesi onun fikirlerini yıllarca uygulamışlardır. Onunla sonradan tanışan Ömer Seyfettin ise bu fikirleri daha popüler bir şekilde **Genç Kalemler** dergisindeki yazılarında kullanmıştır.

Konuşma diliyle yazma hareketinin yol açtığı tartışmalar, 1902 martında maarif müdürlüğünün müdahalesiyle kesilir. Aynı yılın aralığında da Tevfik Nevzat, Şair Eşref'le birlikte tutuklanır, gazete de kapatılır. 1908 martına kadar gazetelerde yazmayan Mehmet Necib'in, bu tarihte yeniden çıkmaya başlayan **Haftalık İzmir** gazetesinde dillerin tasnifi ve Türkçe'nin dünya dilleri arasındaki yeri meselesini ele alan çok önemli bir incelemesi yayınlanır. Gazetenin yazı kadrosunda onunla birlikte yazanlar arasında asıl şöhretini II. Meşrutiyet'ten sonra yapacak olan Ömer Seyfettin, Şahabettin Süleyman, Aka Gündüz ve Baha Tevfik gibi önemli şahsiyetler de yer almaktadır.

Bu arada Mehmet Necip 1322/1906'da İzmir'in tanınmış

gazeteci ve yazarlarından Kantarağasızade Ömer Selâhattin'in küçük kız kardeşi Ayşe Hanım'la evlenir. Onun bu evlilikten iki oğlu, bir kızı dünyaya gelmişse de oğulları yaşamamıştır.

5. II. Meşrutiyet Devrinde

1908 siyasî inkılâbının doğurduğu umumî heyecanın tesiriyle bir ara kendini İzmir'den Selânik'e jandarma mülâzımlığı göreviyle naklettiren [1] yazarımızın kısa bir süre sonra tekrar İzmir'e döndüğünü, 1908 ekiminden itibaren **Hizmet**'e yazmaya başladığı bazı siyasî yazılarından anlıyoruz. Milletvekili seçimi ve Avusturya mallarına boykot konularıyla ilgili bu yazılarında o, daima hassas davrandığı ferdî hak ve hürriyetler meselesi üstünde ısrarla durarak İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ni dolaylı bir yoldan tenkit eder[2].

---

1 "Değerli Üstad Türkçü Necip'le Başbaşa", Anadolu, nr. 10650, 20 Ocak 1947.

2 Meselâ bkz. "Buradaki İntihap Hakkında Bir Mütalâa-i Felsefiye", Hizmet, nr. 2504, 22 Teşrinisani 1908; "Harb-i İktisadî Münasebetiyle Bir Mütalaa-i İctimaiye ve Hukukiye", nr. 2510-2514, 29 Teşrinisani - 3 Kânunıevvel 1908. Öte yandan Ahenk, nr. 3746, 25 Teşrinievvel 1324'teki bir vilâyet haberinde "Mehmet Necip Efendi'ye Engin namıyle Türkçe bir gazete" çıkarmak için izin verildiği kaydedilmekte ise de bu haberin yazarımıza ait olup olmadığını kesin olarak söylecek durumda değiliz.

Siyasî meselelerin yanı sıra kültürel konularla da ilgilenen Mehmet Necib'in **Tenkit, Yirminci Asırda Zekâ, Genç Kalemler** ve **Türk yurdu** gibi devrin tanınmış dergilerinde dil ve edebiyatın çeşitli meselelerine, özellikle "Yeni Lisan" davasına temas eden az sayıda mektup ve yazısı çıkmıştır. Bu dergilerden ilk ikisinde bir dil uzmanı sıfatıyla bazı incelemelerinin çıkacağı duyurulmuşsa da ne yazık ki bu gerçekleşmemiştir[1].

Onun bu devredeki asıl faaliyeti İzmir Türk Ocağı başkanlığında ve daha sonra çıkan **Tan** dergisi etrafında olmuştur. Türk Ocağı İzmir şubesi, İstanbul merkezinin 25 Mart 1912'de kuruluşundan beş ay sonra İzmir valiliğinin 20 Ağustos 1328/2 Eylül 1912 tarihli ruhsatnamesiyle resmen faaliyete geçmiş, [2] kısa bir süre sonra başkanlığına bu sırada Paket Gümrüğü başkâtipliği görevini yürütmekte olan Mehmet Necip, genel sekreterliğine de Cumhuriyet'in ünlü maarif vekili Mustafa Necati Beyler seçilmiştir. Siyasete karışmamak konusunda çok titiz davranan

---

1 Bezmi Nusret'in çıkarttığı Tenkid'in 24 Ağutos 1910'da çıkan altıncı ve son sayısında derginin Müstecabîzade İsmet ve Mehet Necip gibi iki yazar kazandığından bahisle şunlar söylenir: "Necip ise İstanbula tanınmamış bir simadır. Fakat derc edeceğimiz eserlerden az zaman zarfında ulemâ-yı lisanın başlıcalarından olduğu tamamiyle anlaşılacaktır." Yirminci Asırda Zekâ dergisi ise Mehmet Necib'in "Yeni Lisan"la ilgili bir mektubunu yayınladıktan sonra yakında onun dile ait incelemelerinin yayınlanacağını bildirmektedir. "Yeni Lisan ve Mehmet Necip Bey", nr. 8, 11 Haziran 1328/1912, s. 132.

2 "Türk Ocağının Beyannâmesi: İzmir Türk Ocağı vilâyetin 20 Ağustos tarihli ruhsatnamesiyle teşekkül etmiştir. Ocağımızın evvel ve âhir söylendiği gibi siyasî hiç bir fırka ile alâkası yoktur. Ocağımız büyük ırkımızın yalnız iktisâden ve ictimâen yükselmesi için var kuvvetiyle çalışmayı bir emel edinmiştir....", Ahenk, nr. 4911, 5 Eylül 1912.

ocağın faaliyetleri arasında bilhassa konferanslar dikkate değer. Nitekim Necip ve Talat Beylerin gayretleri sonucu İstanbul'dan davet edilen bir konferans heyeti, 7-14 Temmuz 1913 tarihleri arasında bir hafta süreyle çeşitli yerlerde türklük ve Türkçe konularında konferanslar vermiştir. Heyet Ahmet Agayef, Hamdullah Suphi, Köprülüzâde Fuat, Ali Canip, Aka Gündüz ve Kâzım Nami gibi devrin tanınmış isimlerinden oluşmaktaydı. Heyetin kadınlara ve halka verdiği konferanslardan başka Köprülü'nün Türk'ün Duası isimli şiiri İttihat ve Terakkî Nümune Mektebinde bir piyes şeklinde temsil edilmiş, bu hadiseler İzmir basmını uzun süre meşgul etmişti[1].

Bu hadiseden yaklaşık iki yıl sonra bu sefer bizzat Mehmet Necib'in İzmir Türk Ocağı'nda türklük, milliyet ve vatanperverlik konularında iki konferans verdiğini öğreniyoruz[2]. Ziya Gökalp'in Turancılık idealini açıkça tenkit eden ve ilmî bir mahiyet taşıyan bu konuşmalar, İstanbul Türk Ocağında Gökalp'a bağlı gençlerce pek hoş karşılanmamış, hattâ bazı tepkilere de yol açmıştır[3].

Bu iki hadise arasında Mehmet Necib'in dikkate değer bir

---

1 Geniş bilgi için bkz. "Aydın Vilâyeti", Ahenk, nr. 5164-5174, 2 Temmuz - 14 Temmuz 1913; K. N. "İzmir Seyahati", Türk Yurdu, 2. yıl, c. IV, nr. 12, 1329, ss. 730-734; "Türklük Şuunu", a.y., ss. 735-736.

2 "Necip Bey'in Konferansı", Anadolu, nr. 994, 27 Kânunıevvel 1330/9 Ocak 1915: "İzmir Türk Ocağından: Türklerde Vatanperlik", Anadolu, nr. 1001, 3 Kânunısani 1330/16 Ocak 1915. Mehmet Necib'in konferanslarının ne kadar ciddî ve seviyeli olduğu Hamdullah Suphi Bey'in aynı sayılarda "Türklüğe Ait Gayet Mühim Bir Konferans" başlığıyla yayınlanan duygusal ve hamasî konuşmasıyla yapılacak bir karşılaştırmadan rahatlıkla anlaşılabilir.

3 Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu'yla yaptığı konuşmada Necip Bey, bu konferanslardan sonra Ziya Gökalp etrafındaki Türkçü gençlerin bazı dedikodular yapmaya kalkıştıklarını ve bundan büyük bir üzüntü duyduğunu ifade eder. "M. Necip Türkç.ü ile görüştüm", Yeni Adam, nr. 497, 6 Temmuz 1944, s. 10.

faaliyeti olarak İzmir'de 20 Teşrinisani 1329/3 Aralık 1913'te türkçü bir kadro tarafından çıkarılan **Tan**'da yayınlandığı makaleler vardır. Ancak beş sayısını bilebildiğimiz bu dergideki yazıları bizde ideal meselesini ele alan; ırk, ortam ve seciyenin ideal üzerindeki tesirlerini inceleyen ve Ziya Gökalp'ın getirdiği yeni kavramları tenkit eden sosoyolojik mahiyette ciddî ve seviyeli yazılardır. Amacı ve muhtevasına nazaran Ziya Gökalp'ınkinden farklı bir türkçülük anlayışını temsil eden Tan dergisi yazık ki uzun süre çıkamamıştır. Muhtemelen bu dergideki yazıları ve sonradan verdiği konferanslar Mehmet Necip Bey'in o devirdeki türkçülük hareketinin dışında tutulmasına sebep olmuştur. Bu husus sonradan onun Türk fikir tarihinde ihmal edilmesinin sebeplerinden birisini teşkil edecektir.

Türkçü Necib'in —ocak başkanlığından sonra artık o, İzmir'de bu isimle tanınmaya başlamıştı— İzmir şube başkanlığını ne zamana kadar sürdürdüğünü ve başka ne gibi faaliyetlerde bulunduğunu bilemiyoruz. Ölümü üzerine bir arkadaşının yazdığı bir yazıda bu görevi Türk Ocaklarının halk evlerinde dönüştürüldüğü tarihe (18 Şubat 1932) kadar yürüttüğü ifade edilmekle birlikte, [1] bazı kayıtlar bunun doğru olmadığını göstermektedir. Meselâ 17 Mart 1919'da toplanan Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyetinin ilk kongresinde Türk Ocağını, başkan olarak Vasıf (Çınar) Bey temsil ediyordu [2]. Gene Cumhuriyet'ten sonra yeni binaya taşınan ocağın bu yeni devredeki faaliyetlerini, uzun bir süre belediye başkanı Aziz Bey idare etmişti [3]. Bu bakımdan Talat ve

1 Alemdaroğlu, "Türkçü Necip —Gençlerimize—", Anadolu, nr. 11798, 25 Şubat 1950.

2 Bkz. Celâl Bayar, Ben de yazdım, c. 5, İstanbul: 1967, ss. 1631.

3 Bkz. "İzmir Ocağının Senelik Derneği", Anadolu, nr. 3808, 13 Mart 1927.

Cemal Paşalar gibi eski arkadaşlarıyla zaman zaman görüşse bile ittihatçı kadrodan ve siyasetten uzak durmaya çalışan Mehmet Necib'in bir süre sonra siyasete iyice bulaşan Türk Ocağından ayrıldığını, Cumhuriyetten sonra ise ocağın faaliyetlerini dışardan takip ettiğini kabul etmek daha doğru olacaktır.

Mütarekeden sonra İzmir'in işgalinde ve Millî Mücadele'de Necip Bey'in nasıl bir tavır takındığı, hangi faaliyetlere katıldığı konusunda da elimizde herhangi bir bilgi yoktur. Gümrük'teki görevinde zamanla yükselerek İhracat Gümrüğü müdürü olan yazarın, 1919'da bu görevinden alınarak Mersin İhracat Gümrüğü müdürlüğüne tayin edilmesinde belki eski ittihatçılardan sayılmasının payı —çünkü bu sırada İzmir'de itilâfçı valiler görev yapıyordu— olmuştur. Fakat o, kendisinin ve hanımının rahatsızlığı sebebiyle bu görevi kabul etmemiş, kısa bir süre serbest çalıştıktan sonra, daha sonra adı Denizbank'a çevrilen Tahmil ve Tahliye Şirketinde tayin edildiği mütevazi bir memuriyete razı olarak kendi köşesinde araştırma ve okumalarına devam etmeyi tercih etmiştir[(1)].

Aslında onun ne siyasî hareketlerle ne de basın dünyasıyla yakından ve uzun süren bir ilişkisi hiç bir zaman olmamıştı. O, okumayı ve araştırmayı seven, esas endişesi olan Türk milletinin bekâsı meselesinde zamanla olgunlaştırdığı fikir ve kanaatlerini çeşitli siyasî ve kültürel vesilelerle yazmaktan ve tartışmaktan

---

1 İbrahim Olgun'un kitabında (Necip Türkçü, s. 25), birçok tarihte olduğu gibi, onun Denizbank'a tayin tarihi de 1940 şeklinde yanlış olarak verilmiştir. Bizim kızı Yekta Çevik'le yaptığımız konuşmalar ve bazı röportajlarda verilen bilgiler (meselâ bkz. Orhan Rahmi, "Faziletli üstadımız tahrir hayatını anlatıyor", Hizmet, nr. 889, 2 Kânunıevvel 1927) bu tarihin yanlışlığını açıkça göstermektedir.

öteye geçmek istemeyen bir insandı. II Meşrutiyet devrinde İzmir'de temiz bir şöhrete sahip olmasına, Talat ve Cemal Paşalarla çok eskiye dayanan tanışıklığına rağmen bu imkânlarını ikbal peşinde kullanmayacak kadar da haysiyet ve vekar sahibiydi. Bu ilim adamı tavrı ve bunun bereberinde bazan müfrit bir şekil alan tevazuu, onun her devirde geri planda ve önemli hadiselerin dışında kalması sonucunu doğurmuştur.

6 - Cumhuriyet'ten Sonra

Cumhuriyetten sonra Tahmil ve Tahliye Şirketinde idare meclisi başkâtipliği; rüsumat müşavirliği; kontrol, tarife ve istatistik şefliği gibi görevlerde bulunan Necip Türkçü'nün memuriyeti emeklilik tarihi olan 1940'a kadar devam etmiştir. Bu süre içerisinde, özellikle 1926 -1927 yıllarında yeniden dil üzerinde seri yazılar yazdığını, bu yazıların daha çok harf inkılâbı ve kadının siyasî hukuku gibi meselelerin etrafında döndüğünü görüyoruz. **Hizmet** gazetesinde ve **Fikirler** dergisinde çıkan bu makalelerinde yazarımız Ahmet Cevat (Emre), Mustafa Şekip (Tunç) ve Hüseyin Cahit (Yalçın) gibi tanınmış yazarların fikirlerini bir tenkide tabi tutarak Latin Harfleri konusunda görüşlerini ilmî bir çerçevede ortaya koymaya çalışır. Gene **Hizmet** sütunlarında Bıçakçızâde Hakkı Bey'le, o günlerde aktüel bir konu olan kadının siyasî ve idarî hayattaki hakları meselesinde uzun bir tartışmaya girişir. Bu seri yazılar felsefe, psikoloji, sosyoloji sahalarında onun çağdaşlarına kıyasla ne kadar derin ve etraflı bir bilgiye sahip olduğunu gösteren seviyeli ve dikkate değer yazılardır.

Necip Türkçü, şüphesiz 26 Eylül 1932'de toplanan I. Türk Dili Kurultayı ile de yakından ilgilenmekten geri kalmamıştır. Ruşen Eşref'in davetiyle katıldığı kurultayı heyecanla karşılayan yazarın

burada umduğunu pek bulamadığı sonraki açıklamalarından anlaşılmaktadır [1]. Sonradan ortaya atılan Güneş-Dil teorisi konusunda da devrin genel eğilimine uymayan Mehmet Necip, bu görüşün gayrı ilmîliği konusundaki fikirlerini Dolmabahçe'de birlikte yedikleri bir yemekte Atatürk'e anlatmak fırsatını bulmuştu [2]. Bu yıllarda iyice yıpranmış olan sağlığı [3] ve kurultayların gittikçe daha çok tasfiyeci bir eğilimin içine girmesi yüzünden sonradan yapılan dil kurultaylarının hiç birine katılmayan bu değerli dilcinin, Cumhuriyet'teki dil çalışmalarının dışında kalmış olması elbetteki dil tarihimiz için bir kayıp sayılmalıdır.

Necip Türkçü'nün Cumhuriyet devrindeki hayatına dair kaydetmemiz gereken bir hadise de onun Türkiye Büyük Millet Meclisine girmesi konusundaki bazı teşebbüslerdir. Bu husus bu gün kızı Yekta Çevik'in elinde bulunan özel dosyadaki Cumhuriyet

---

1 Kurultayda konuşma diliyle yazma ve terimleri Türkçe'den yapma konusunda ortaya atılan fikirleri hararetle desteklemekle birlikte bazı konuşmacılarda görülen tasfiyeci eğilimden ve dil meselesine ilmî olmaktan çok duygusal bir mesele gibi bakılmasından Necip Bey rahatsızlık duymuştu. Bunu o sıralarda Anadolu'ya yaptığı bir açıklamada ("Türkçü Necip Bey bize dedi ki", nr. 5432, 12 Birinciteşrin 1932) dolaylı bir şekilde, 1944 'te yapılan bir röportajda ise açıkça ifade eder : "Bir çok yıllar zarfında kullanıla kullanıla tamamiyle türkleşmiş ve Türk zihnine yerleşmiş, yer etmiş Arapça söz ve tabirleri atarak onların yerlerine ölmüş, ölümsirek veya yabancı eklerle teşkil edilen, herhalde öz Türkçe denmeyecek sözlerin konuşulması suretiyle yapılmak istenen "dil devrimi" Türkçemizi anlaşılmaz bir hale sokarak ferdî ve içtimaî vazifesini görmeye ve Türklerin zihnî gelişmesine aslâ elverişli olmayacağı için bu mahiyette bir devrimin doğru olmadığı düşüncesindeyim." İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "M. Necip Türkçü ile görüştüm", Yeni Adam, nr. 496, 29 Haziran 1944, s. 10.

2 Türkçü Necip'in kızı Yekta Çevik'le yaptığımız konuşmalardan.

3 Nitekim çektiği şiddetli baş ağrıları yüzünden II. Dil Kurultayı öncesi "İzmir'de Türklük ve Türk Dili Hareketi Tarihi" başlığıyla yazmaya başladığı hatıralarını da yarım bırakmak zorunda kalmıştı.

Halk Partisinin çeşitli organlarından kendisine gönderilen yazılardan anlaşılmaktadır. Ancak tam olarak bilmediğimiz bazı sebebler yüzünden bu teşebbüs gerçekleşememiştir.

Emekliye ayrıldıktan sonra Karşıyaka'daki evinde bütün ömrünce sürdüğü mütevazi yaşantısına tamamen dönen bu değerli fikir adamını, hayatının son yıllarında en çok sarsan hadise 1944'te karısı Ayşe Hanımı kaybetmesi olmuştu [1]. Gençliğinden beri çektiği dizanteri ve damar sertliği gibi hastalıkların üstüne eklenen bu ölüm olayı, onun yaşlı ve yorgun vücudunu daha da yıpratmıştı. Hayatının son yıllarını, evlendikten sonra İstanbul'a taşınan kızının yanında geçiren Necip Türkçü, 22 Şubat 1950'de [2] kızının Şişli'deki evinde vefat ettiğinde yetmiş yedi yaşındaydı.

---

1 Bkz. Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu, "M. Necip Türkçü ile görüştüm", Yeni Adam, nr. 500, 27 Temmuz 1944, s. 10.

2 "Türkçü Necib'i kaybettik", Yeni Asır, nr. 14060, 24 Şubat 1950.

İkinci Bölüm

TÜRKLÜK KONUSUNDAKİ FİKİR VE TEKLİFLERİ

1- Türkçülük Fikrinin Geçmişi ve Necip Türkçü'nün Bu Fikri Benimsemesi :

Bu güne kadar ciddî bir şekilde ele alınmamış olan Mehmet Necip Bey'in Türklük konusundaki görüşlerine [1] geçmeden önce, bizde türkçülük fikrinin geçmişini kısaca ortaya koymak faydalı olacaktır.

Bilindiği gibi Türklerin İslâm kültür dairesine girişlerinden sonra Arap kavminin ve Arapça'nın üstünlüğü fikrine karşı tarih boyunca bazı ilim adamı ve şairler tarafından Türk milletinin İslâm âlemi içindeki değerini, hattâ üstünlüğünü ve Türk dilinin zenginliğini göstermek amacıyla bazı eserler kaleme alınmıştır. Bunların en önemlileri arasında **Divanü Lûgati't - Türk**'ü (1072) ile Kâşgarlı Mahmut, **Şecere-i Ensâb**'ı (1196) ile Fahrettin Mübarekşah ve **Muhakemetü'l - lûgateyn**'i (1498) ile Ali Şir Nevaî vardır. Osmanlı sahasında ise bu ölçüde bilinçli eserlere rastlamamakla birlikte, daha çok edebiyatta Arapça ve Farsça unsurların ağırlığı karşısında Türkçe unsurlara önem vermek isteyen şairlerle karşılaşırız. 15. yüzyılda Necatî ve Aydınlı Visalî, 16. yüzyılda Edirneli Nazmi ve Tatavlalı Mahremî bunun örnekleri arasında sayılabileceği gibi, 17. ve 18. yüzyıllarda görülen

---

1 Bizde Türkçülüğün tarihi konusunda yayınlanmış kitaplarda onun bu yönü hakkında herhangi bir bilgiye rastlamak kabil değildir. Ziya Gökalp Türkçülüğün Esasları'nda (4. b., Ankara : 1961) ondan hiç söz etmez. Yusuf Akçura ise Türk Yılı'nda (ss. 371-372) hakkında hiç bilgi elde edemediğinden yakınır. Hüseyin Namık Orkun da Türkçülüğün Tarihi'nde onun sadece kısa bir hayat hikâyesini vermekle yetinir (ss. 54-56). İbrahim Olgun'un kitabında verilen bilgiler ise yetersizdir (Necip Türkçü, ss. 31-44).

mahallîleşme akımında da aynı endişe kendisini hissettirir.

Bizde milliyet fikrinin daha kuvvetli ve bilinçli bir şekilde uyanması ise 19. yüzyılda olmuştur. Bunda tabiî batı ile gitgide artan ilişkilerin ve özellikle Avrupa'daki Türkoloji çalışmalarının önemli bir tesiri vardır. Bu yüzyılda türkçülük fikrinin ilk önemli temsilcileri arasında Ahmet Vefik Paşa, Ali Suavi ve Süleyman Paşa sayılabilir. Lise tahsilini Paris'te yapması dolayısıyla oradaki Türkoloji ve şarkiyat çalışmalarını tanımak fırsatını bulan Ahmet Vefik Paşa'nın özellikle Ebülgazi Bahadır Han'dan çevirdiği **Şecere-i Türkî** (1864) ve **Lehçe-i Osmanî** (1. bölüm 1876, iki bölümü birden 1888-1889) adlı eserleri eski Türk tarihine ve Türkçe'nin lehçelerine dair ilk bilgileri verir. Ali Suavî, 1869'dan itibaren çıkardığı **Ulûm** gazetesinde yazdığı bazı makalelerinde ve **Hive** (1873) isimli risalesinde Türk dili, tarihi ve medeniyeti ile ilgili hususlar üzerinde durarak Türklerin medeniyete ve islâmî ilimlere yaptığı katkıları göstermeye çalışır. Süleyman Paşa ise kuvvetli bir millî bilincin hissedildiği **Tarih-i Alem** (1876) isimli eserinde eski Türk tarihine dair oldukça etraflı bilgiler verir. Onun yine türkçü yönünü gösteren **İlm-i Sarf-ı Türkî** (1876) adlı bir dil bilgisi kitabı daha vardır.

Yeni nesiller üzerine kuvvetle etkisi olmuş bulunan bu şahsiyetlerden sonra türkçülük sahasında eser ve tesiri görülen diğer yazarlar arasında Şemseddin Sami, Necip Asım, Velet Çelebi ve Bursalı Mehmet Tahir'i saymak gerekir. Bunlardan özellikle Şemseddin Sami 1881'den itibaren çeşitli dergi ve gazetelerde yazdığı makalelerinde ve **Kâmûsu'l-alâm** (1888-1898), **Kâmûs-ı Türkî** (1901) gibi büyük eserlerinde millî dil ve edebiyat alanında ortaya koyduğu sağlam görüşleriyle türkçülük fikrinin çok dikkate değer simalarından birisidir. Bunlarda türklüğü bir bütün olarak ve geçmişiyle birlikte ele almış olan yazarın Türk tarihi, dili ve

edebiyatı hakkındaki fikirlerinin ve verdiği bilgilerin devrin gençleri üzerinde büyük tesiri olmuştur. Diğer şahsiyetlerden Necip Asım, Türkçe'nin çeşitli ağızlarına ve dil yadigârlarına ait çalışmaları, ayrıca Leon Cahun'dan çevirerek yayınladığı **Türk Tarihi** (1898 - 1900) adlı eseri; Velet Çelebi Türk dilinin sözlüğü konusundaki gayretleri; Bursalı Mehmet Tahir ise **Türklerin Ulûm ve Fünûna Hizmetleri** (1896) adlı kitabı ile türkçülük tarihinde önemli bir yere sahiptirler. Bu arada aynı devirde "dilde, fikirde, işte birlik" prensibiyle Rusya türklüğünün varlığı davasına bütün ömrünce çalışmış ve çıkardığı **Tercüman-ı Ahval-i Zaman** (1883 - 1918) gazetesiyle Rusya Türkleri üzerinde büyük bir tesir yapmış olan Gaspıralı İsmail Bey'i de türkçülük fikrinin önemli bir siması olarak belirtmek gerekir [1].

Her şeyden önce bir türkçü olarak değerlendirilmesi gereken Mehmet Necip Bey de şüphesiz Türk milliyetçiliğinin esaslarını ortaya koyan ve daha çok bir dil ve tarih türkçülüğü yapmış olan bu yazarların bazılarının eserlerinden etkilenmiş veya istifade etmiştir. Fakat bundan daha fazla olarak onun türkçülüğünde içinde yaşadığı devrin realitelerinin payı vardır. Biyoğrafi bölümünde de işaret ettiğimiz gibi, yaşadığı zaman ve mekânın şartları ve hadiseleri onu bu fikre iten önemli bir etken olmuştur. Çocukluk ve gençliğini milliyet duygusunun kuvvetle hissedildiği, çeşitli kavim veya azınlıkların millî ideallerine daha fazla sarıldığı bir devir ve çevrede geçiren Mehmet Necib'in, henüz beş altı yaşlarında bir çocukken yüz yüze geldiği 93 Harbi ve babasıyla yaptığı bir konuşma, onda türkçülük fikrinin uyanmasına yol açan

---

1 Bu kısa tarihçede Fuat Köprülü'nün Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divan-ı Türk-î Basit isimli eseriyle Yusuf Akçura ve Hüseyin Namık Orkun'un daha önce sözünü ettiğimiz eserlerinden faydalandık.

ilk hadise olarak kabul edilebilir. Bunu kendisi şöyle anlatıyor [1] :

"Ben yeni işittiğim veya gördüğüm şeylerin, birçok çocuklar gibi ne olduğunu sormak, öğrenmek merakım idi. Bu merak sevkiyle çok defalar babamdan, bildikleriyle konuşurken işittiğim Türklerin kim olduğunu sormuştum. Babam :

- Kim olacak oğlum, biz dedi.

Ben :

- Biz mi? Biz kim?

Babam :

- Belli değil mi? Ben, dayın, annen, gördüğün askerler, zabitler...

Ben :

- Komitalar ne?

Babam :

- Onlar da Bulgar.

Ben :

- Ya, öyle ha!.. diyordum.

İşte Türk'ün kim olduğunu ilk defa babamdan işitiyorum."

Bundan sonraki sebepler arasında sırasıyla okul hayatında **Bahçe** dergisinde gördüğü Ali Suavi'nin Türklere dair fikirleri ve bundan daha önemli olarak da Şemsettin Sami'nin **Kâmûsu'l-alâm**'ında Türklere ve türklüğe dair verdiği bilgiler gelmektedir. Sınırlı bir çerçevede de olsa bunlar, mensup olduğu milletin karak-

---

1 Mehmet Necip, "İzmir'de Türklük...", Anadolu, nr. 5974, 25 Temmuz 1934.

terine, tarihine ve diline dair onda muayyen bir fikir uyandırmıştı.

Fakat bütün bunlardan daha önemli olarak, askerlik, memuriyet ve hapisane hayatında Türklere ve diğer milletlere dair edindiği fikir ve kanaatler vardır. Türkler, Arnavutlar, Rumlar ve Bulgarlar gibi Osmanlı Devletinin etnik yapısını oluşturan unsurlara dair yaptığı birçok gözlem ve inceleme, onu sonunda Türklerin aleyhinde bir neticeye götürmüştü. Az bir miktar parayla askerlikten muaf olan; böylece ziraat, ticaret ve sanayiye çok zaman ayırabilen gayri müslim unsurlar, bu sebepten servet ve refahta müslümanlardan,özellikle Türkleden çok ilerde idiler. Türkler uzun süren askerlik hizmeti veya bu hizmetten muaf olmak için vermek zorunda oldukları bedel yüzünden iktisaden geri kaldığı gibi, askerliğin yol açtığı ölümlerden dolayı nüfus bakımından da yavaş yavaş gayri müslim ahalinin gerisine düşmeye başlamışlardı. Mehmet Necip, Rumeli'de nüfus istatistiklerinin özellikle Türkler aleyhine bir sonuca doğru gittiğini o sırada Edirne nüfus kaleminde çalışan Faik Bey'in babasından kesin bir şekilde öğrenmişti. Bütün bunlar Türk unsurunun geleceğinin tehlikede olduğunu, bir yok oluşa doğru gittiğini açıkça ortaya koymaktaydı. Ecnebî imtiyazlar ve büyük devletlerin Osmanlı'yı paylaşma emelleri de Mehmet Necip'in endişelerini ve karamsarlığını artıran sebepler arasındaydı. Öte yandan kendilerini "müslüman" veya "Osmanlı" olarak kabul eden Türklerde gayri müslim ahali karşısında millî istikbal ve çıkarlarını teminat altına alabilecek bir ırk şuuru da gelişmiş değildi (1) : "O tarihlerde bir Türk'e "Sen nesin?" diye sorsan, derhal "Müslümanım elhamdülillah!" derdi. "Sen Türk değil misin?" sualine, "Ha! Türk'üz ve Türk uşağıyız" diye cevap verirdi.

---

1 Mehmet Necip, "İzmir'de Türklük...", Anadolu, nr. 6028, 2 Teşrinievvel 1934.

Bu soruş tahsil görmemiş bir Türk'e yapılıyor. Eğer o zamanlar oldukça tahsil görmüş bir Türk'e yapılsaydı —ki doğrusu böyle bir şey yapmak hatırıma gelmemişti—, belki "Ben Osmanlıyım" diyecek, Türk olduğunu hatırına getiremeyecekti.

Aynı suali 313 senesinde "Sen nesin?" diye oldukça okumuş bir Arnavut'a sorduk. Bu Arnavut "Evvelâ Arnavut'um, sonra müslümanım, üçüncü olarak da Osmanlı'yım" diye cevap verdi."

Saydığımız bu sebeplerden başka askerlik ve hapisane hayatında okuduğu siyasî mahiyetteki eserler —özellikle Montesquieu'nun **Lettres persanes**'ı— ve Bulgar ve Arnavutların millî uyanış yolundaki gıpta edilecek faaliyetleri, neticede Mehmet Necib'in türkçülük fikrine kuvvetle bağlanmasına yol açar. Artık ömrü boyunca o, bütün gayret ve çalışmasını mensup olduğu milletin geleceğine, bunun için de kendi millî dillerine sahip kılmaya hasredecektir. Gerçekten de İzmir'e geldikten sonra açmaya çalıştığı konuşma diliyle yazma hareketi veya kendi deyimiyle "Türkçe yazmak çığırı"nda ve II. Meşrutiyet'teki faaliyetlerinde hep bu idealin peşinde olur.

Biz onun türkçülüğüne sıkı bir şekilde bağlı olan dil konusundaki fikirlerini daha sonra ayrı bir bölümde ele alacağımız için, burada sosyolojik ve psikolojik açılardan Türklerin hayatına dair yaptığı gözlem ve incelemeler sonucunda vardığı fikir veya görüşleri derli toplu bir şekilde vermeye çalışacağız.

2. Türklük Konusundaki Fikir ve Teklifleri

a) Türklerde soy fikir ve duygusu: Mehmet Necib'in 1901 ocağından itibaren **Hizmet**'te yayınladığı makalelerde konuşma diliyle yazma fikrinden sonra en fazla önem verdiği husus Türklerde soy fikir ve duygusunu uyandırmaktı. Ancak devrin şartları yüzünden o ve arkadaşları bunu ancak dolaylı yoldan

yapabiliyorlardı. Hatıralarında anlattığına göre [1] "Asıl türklük noktasından o zamanlar Türkler lehine ve vaziyete dair bir şey yazılmasına imkân yoktu. Bununla beraber kapalı olarak, dolayısı ile yazılmaya başlamıştı ve yazılıyordu. Biz türklük fikrinin kuvvetlenmesine ve soy sevgisinin artmasına ehemmiyet veriyorduk. Biraz münasebet düşürdük mü türklüğü yüceltecek, ona gönül bağlanmasına hizmet edecek yolda sözler yazıyorduk. En ziyade bu hizmet şifahî idi. Yazıya geçmeyerek oluyordu.

İctimaî hayatımıza dair de bir hayli yazılar ve makaleler yazıldı."

Daima yaptığı gibi bu meselede de önce kavramları tarif etmekle işe başlayan yazarımız **Hizmet**'teki makalelerinin birisinde "türklük" ve "milliyet" terimlerini oldukça sağlıklı bir şekilde şöyle tarif eder [2] :

"Türklük, doğrudan doğruya Türk adı altında anılan zümreyi ayırd eden lisan, tarih, edebiyat, seciye, akîde gibi evsaf ve müessesâtın verdiği "millî vahdet"tir. Milliyet, bu millî vahdetin his ve şuuru ve millî varlığın bekâ ve idâmesine çalışan fikirlerin heyet-i mecmuasıdır."

Aynı makalede o devirde birçok kimsenin kabul ettiği Osmanlı fikrine sosyolojik bir açıdan karşı çıkarak şunları söyler :

"Bütün Osmanlılar bir millet teşkil eder mi? Onlara bir millet nazarıyla bakılır mı? Bir ülkede oturmak, hukukta müsavât ve siyasette vahdet itibariyle onlar da bir millet, fakat hukukî bir millet oluyor. İctimaî bir manâda Osmanlılar bir millet, bilfiil bir mil-

---

1 Mehmet Necip, "İzmir'de Türklük...", Anadolu, nr. 5970, 23 Temmuz 1934.

2 Bazı kısımları yeniden neşredilen bu makale için bkz. M. Faik, "Ziya Gökalp'ın Fikir Menbaları", İctihat, nr. 291, 15 Şubat 1930, ss. 5337-5338.

let tanınamaz. Çünkü lisanı, dini, tarihi, hülâsa birçok şeyleri ayrı birtakım milletlerden teşekkül etmiştir. Osmanlılık henüz hal-i teşekkülde yahut taslak bir millettir."

Bu devredeki yazılarında dolaylı bir şekilde ırk fikrini uyandırmaya çalışan ve Türklerin kendi meselelerine sahip çıkmasında bu duygunun önemli bir rolü olduğunu kabul eden yazar, türklük fikir ve duygusunun bizde eksik olmasında çeşitli sebeplerin yanı sıra dinin önemli bir rol oynadığı kanaatindedir. Zira Türkler, uzun bir süre dinî ideallerin kuvvetle tesiri altında kaldıkları için bu idealler onlarda kavmiyet fikrini ortadan kaldırmış ve dinî bir birliğin oluşmasına yol açmıştır. Diğer milletlerde ise din, kavmiyeti ortadan kaldıracak bir nüfuz ve tesire sahip olamamış, tam tersine millî bir hüviyete bürünmüştür[1].

Ocak 1915'te Türk Ocağında "Türkler ve milliyet" konusunda verdiği bir konferansta bu konudaki fikirlerini daha açık olarak ifade etmek imkânını bulan Necip Bey, konferansında milliyet fikrinin eski ve yeni telakkîleri üstünde durur. Ona göre milliyet fikri Avrupa'da Napoleon Bonaparte'ın istibdadını kırmak amacıyla ortaya atılmış, sonradan Avrupalı aydınların vicdanında iyice yerleşerek, neticede bu fikrin eseri olarak Yunanistan ve Romanya devleti, daha sonra da Alman ve Slav birliği vücut bulmuştu. Bizde ise bu fikir "ırkî, dinî, siyasî esbab ve sevaik dolayısıyla pek geç bir zamanda inkişaf" etmiştir. Bu, ancak Avrupa'yla temasların sonucunda ve özellikle de dil sevgisiyle başlamıştır. Türkçe'nin istiklâli fikri Rusya harbinden sonra uyanmış, Konya'da bir zat bunu isbata kalkmış, daha sonra bu husus İstanbul'da ilmî ve tarihî açılardan incelenmeye

1 Mehmet Necip, "İzmir'de Türklük...", Anadolu, nr. 6029, 3 Teşrinievvel 1934.

başlanmıştır. 1315/1899'dan sonra ise Türklük fikri İzmir'de ileri götürülerek konuşma dilinin yazı dili olarak kabul edilmesine, türklük duygusunun telkini ve yayılmasına, Türklerin sosyal açıdan incelenmesine gayret sarfedilmiştir. Böylelikle eskiden tezyifkâr bir manâ taşıyan türklük fikri yeni nesillerde büyük bir değeri haiz olmuştur.

Mehmet Necip, bu konferansında batılı fikir adamlarının görüşlerinden de istifade ederek, ırkı milliyetin esas unsurlarından sayan eski anlayışın gerçek milliyetçilik açısından daha uygun olduğunu ve bu yolda çalışmak gerektiğini ileri sürer[1].

Onun millî âdetlerin korunmasındaki hassasiyeti de bu fikirle yakından ilgilidir. Nitekim 1901 mayısında köy düğünleri üzerinde **Hizmet'le Ahenk** gazetesi arasında çıkan tartışmada, **Ahenk** yazarlarının lüzumsuz âdetlerin yol açtığı masraflardan ve çıkan kavgalardan dolayı köy düğünlerini şiddetle tenkit etmeleri, hattâ buna sarfedilecek parayla köylerde mektep yapılmasını teklif etmeleri üzerine yazdığı yazılarda meseleyi sosyolojik açıdan ele alır. Pehlivan güreşleri, at yarışları ve cirit gibi âdetlerin sosyal dayanışmadaki rolüne ve eğlendirme işlevine dikkat çekerek, bunları millî birlik ve millî hayatın devamlılığını sağlayan vasıtalar olarak görür[2].

Gene bu sırada iki gazete arasında açılan ziraatte fennî usullerin uygulanması tartışmalarında da onun eski ziraî usullerin ve yaşlı çiftçilerin görüşlerinin yanında yer aldığını görürüz. Yalnız burada ekonomik endişeler de işin içine girer. **Ahenk'te** ziraatte

---

1 "Necip Bey'in Konferansı", Anadolu, nr. 994, 9 Kânunısani 1915.

2 Ancak Ahenk gazetesindeki iktibaslardan öğrenebildiğimiz bu fikirleri için bkz. Hasan Hüsnü, "Yine Köy Düğünleri", nr. 1431, 4 Mayıs 1901; "Köy Düğünleri yahut Cevab-ı Mecburî", nr. 1446, 22 Mayıs 1901.

fennî usullerin ve yeni ithal edilen ziraat makinelerinin kullanılmasını özendirici yazılar üzerine **Hizmet'te** 1901 temmuz, ağustos ve eylülünde diğer arkadaşlarıyla birlikte yazdığı yazılarda bu hususta ihtiyatlı davranmaya taraftar gözükür. Bu meseleyi de sosyolojik, psikolojik ve ekonomik yönleriyle ele alır. Ona göre sosyal ve iktisadî tekâmülün birden üst basamağına sıçramak mümkün değildir. Bu yüzden makina yapan fabrikalar kurmadıkça yeni ziraî aletleri kullanmada acele etmemek gerekir. Bu makinaları kullanmak Türk köylüsünü serveti elinde tutan azınlıklara ve levantenlere daha bağımlı hale getirip iyice fakirleştirebilir, hattâ işsizliği artırıcı bir rol de oynayabilir. Bu durumda yapılacak şey, yaşlı çiftçilerin görüşlerinden istifade ederek eski ziraî usulleri ıslah etmek, bir taraftan da tasarrufa riayettir. Bu arada yeni ziraat makinalarını yapacak bir çalışmanın da içine girmek gerekir[1].

b) Türklerde vatan fikri ve sevgisi: Mehmet Necib'in vatan konusundaki fikirlerini derli toplu bir şekilde 1915 ocağında İzmir Türk Ocağında verdiği ikinci konferansında buluyoruz. "Türklerde vatanperverlik" konulu bu konuşmasında o, genel olarak vatan fikri ve bu fikrin bizdeki tarihî seyri üzerinde durur.

Millet gibi vatan fikrinin de "zaman, mekân ve bir vahdet-i hakikiye" (ırk) olmak üzere üç esas unsurdan mürekkep olduğunu, bu fikrin çeşitli anlayışlara bağlı olarak hakikî ve hayalî, dünyevî ve uhrevî, maddî ve manevî veya eski ve yeni vatanlar şeklinde

---

1 Takma adlarla yapılan bu tartışmalarda Mehmet Necip, H. Kemal ve Hüseyin Rıza imzalarını, diğerleri de Akhisarlı Bir Rençber, Manisalı Bir Rençber gibi imzalar kullanırlar. Bu mesele etrafındaki bazı yazılar için bkz. Manisalı Bir Rençber, (başlıksız), Ahenk, nr. 1529, 27 Ağustos 1901; Çobanisalı Bir Çiftçi, "Çiftçilerimize", nr. 1544, 13 Eylül 1901; Dramalı Ahmet, "Ziraat Makinaları Hakkında — H. Kemal Bey'e —", nr. 1545, 14 Eylül 1901.

sınıflandırılabileceğini batılı fikir adamlarından iktibaslar yaparak anlatan Mehmet Necip, konferansında vatan sevgisi üzerinde de durmuş ve sosyologların bu sevginin tabiî, zarurî veya sonradan kazanılmış (kisbî) olduğu yolundaki görüşlerini aktarmıştır. Onlara göre bunun en yüksek derecesi vatan ihtirasıdır ki insanın kendisini vatanı için feda etmesi demektir. Bu duygu milletlerin zekâ bakımından, sosyal ve siyasî bakımlardan tekâmülleriyle yakından ilgilidir ve her millette çeşitli derecelerde görülür.

Vatan sevgisi, duygudaşlıktan kaynaklanan bir sevgidir. Duygudaşlığın daha ileri bir seviyeye varabilmesi için de ailede gerçek bir birliğin, sosyal bir açılma veya genişlemenin (inbisat), zekâca bir gelişmenin vuku bulması gerekir. Duygudaşlık böylece vatan sevgisi halini alır ve bu sevgi nesilden nesile geçerek devam eder.

Konferansında vatan kelimesinin hem millî hem dinî vatanı ihtiva edecek şekilde geniş bir manâda bizde ilk defa Namık Kemâl tarafından kullanıldığına dikkat çeken Mehmet Necip, halihazırda da devam eden bu anlayışın eski anlayıştan farklı olduğuna işaret eder. Ona göre tarihî açıdan bakıldığında Türklerde vatan sevgisi esasen dinî bir mahiyette idi. Geçmişte Türklerin vatan sevgisinde "mekân ve vahdet-i hakikiye", başka bir deyişle coğrafya ve ırk esas unsurlar olmamıştır. Türklerin millî bir vatan anlayışına sahip olmamalarının çeşitli sebepleri vardır. Bunları olumlu ve olumsuz, aslî ve talî veya ırkî, dinî, askerî ve ailevî sebepler şeklinde sınıflandırarak ele almak mümkündür.

Irkî bir sebep olarak Türkler, ibtidaî (veya göçebe) bir hayat sürdüklerinden dolayı toprağa, mekâna karşı ilgisiz olmuşlardır. Bu ilgisizlik hem üzerinde yaşamakta oldukları toprağa hem de geçmişteki topraklara şamildir. İşte bu yüzden Türklerin çoğu

dördüncü kuşak babalarını bilmezler. Meselâ Araplarda olduğu gibi bir ensab ilmi Türklerde yoktur. Gene Türklerde aile isminin olmaması da bu ilgisizliğin ikinci delilidir. Mehmet Necib'e göre mekân ve zamanda görülen bu istikrarsızlık Türklerin millî bir seciyesi olarak kabul edilmek durumundadır.

Bu seciyenin eser ve tesirleri siyasî ve sosyal alanlarda ve özellikle aile hayatında kendisini gösterir. Göçebelik —onun deyimiyle gezgincilik— Türklerin evlerinde bir tasavvur halinde mevcuttur. Buna karşılık Türklerde görenekçilik uzun zaman değişmeyen aynı yaşayıştan, aynı eşyadan ileri gelen bir şeydir.

Türklerde mekân konusundaki bu istikrarsızlık, maddî bir vatan için sevginin gelişmesine engel olmuştur. İşte dinî sebeplerle bu ırkî seciye birleşerek "dinî vatanperverlik" meydana gelmiştir.

Askerî ve ailevî sebeplere gelince: Türklerde uzun süren askerlik hayatı dolayısıyla tam bir aile hayatının olmaması, çocuklarda duygudaşlık fikrinin gelişmesine elverişsiz bir ortam yaratmıştır. Bu durum çocukla hısım ve akrabaları arasında gitgide bir uçuruma yol açmış; ilişkiler kısmen kesildiği için ana,baba ve akrabalarına karşı bağı ve sevgisi kalmamıştır. Böyle yetişen bir çocukta da gerçek bir vatan ve millet fikrinin uyanması tasavvur edilemez.

İşte bütün bu olumlu ve olumsuz sebepler dolayısıyla Türklerde millî bir vatan fikri ve sevgisi uyanmamıştır. Ancak bu tarihî realite karşısında yapılacak şey, dinî veya millî vatanperverlikten herhangi birini tercih etmeyerek bu ikisini kaynaştırmaktır[1].

---

1 "İzmir Türk Ocağından: Türklerde Vatanperverlik", Anadolu, nr. 1001, 16 Kânunısanî 1915.

c) Türklerde kadın: Mehmet Necib'in millet ve vatan fikrinden sonra en fazla üzerinde durduğu konulardan birisi de toplumumuzda kadının durumu idi. Askerliği sırasında dolaştığı çeşitli Rum köy ve kasabalarında gördüğü kadınlı erkekli eğlenceler ve kadının sosyal hayata karışmış olması, onu zamanla Türklerde de kadının sosyal hayatta bir rolü, bir hizmeti olabileceği fikrine götürmüştü. Bu konu üzerinde arkadaşlarıyla yaptığı sonu gelmez tartrışmalarda o, bizde kadınların bir nevi esir durumunda olduğunu, hattâ örtünmeyi emreden İslâmiyet'in kadınları eve kapatmak suretiyle Türklerin ilerlemesine bir engel teşkil ettiğini iddia edecek kadar aşırıya gider[1]. Fakat daha sonra yaptığı incelemeler sonucunda meselenin görüldüğü kadar basit olmadığım, kadının bu durumunda daha başka sebeplerin de rolü olabileceğini anlamaya başlar [2] :

"Sonradan bu mevzuu ictimaî bir noktadan tedkikimde dinin doğrudan doğruya kadınlarımızın evlere kapanmasına, erkeklerle ihtilâtına mani olmadığını; ancak din, Türklerde askerlik hayatının aile hayatına yüklettiği bir zarureti tesrî ve teyid ettiğini, yani asıl sebebin başka olduğunu anlar gibi olmuştum."

Bursa'dayken şahit olduğu bir mahalle halkının zina yapan bir kadını cezalandırışı hadisesi üzerine bu mesele üzerine tekrar dönen Necip Bey, kadının sosyal hayata karışması ve ilerlemede yararlı çalışmalar yapması fikrinden vazgeçmemekle birlikte, bunun bizde batıdaki gibi tatbik edilemeyeceği sonucuna varır.

---

1 Mehmet Necip, "İzmir'de Türklük....", Anadolu, nr. 6001, 30 Ağustos 1934. Ayrıca bkz. Mehmet Şeref, "İzmir'de İlk Fikir Hareketleri", Anadolu, nr. 5895, 26 Nisan 1934.

2 Mehmet Necip, "İzmir'de Türklük...", Anadolu, nr. 6001, 30 Ağustos 1934.

Çünkü kadınlar ve erkekler o devirde bu gibi konularda henüz yeterli bir fikrî olgunluğa varabilmiş değillerdir; sosyal baskıdan kurtularak serbest kalan kadınların kötü yola düştükleri o sıralarda sık sık görülen olaylardandır. Netice olarak "kadın meselesi zina, fuhuş, ahlâksızlık veya ahlâk, iffet, namus gibi daha birçok meselelerle birlikte göz önüne" [1] alınması gereken karmaşık bir meseledir.

İzmir'e geldikten sonra **Hizmet**'teki makalelerinde kadın konusundaki fikirlerini tabiatıyla açıkça ifade edemeyen Mehmet Necip, bu konuyla ancak uzaktan ve dolaylı bir ilgisi bulunan Türklerde güzellik anlayışı üzerine birtakım incelemeler kaleme almıştır. Bunlarda güzellik meselesini estetiğin prensipleri, antropolojik bulgular ve bizdeki "ilm-i sîmâ" adı verilen bilgiler ışığında tartışan yazar, Türklerde, özellikle Anadolu Türklerinde, güzellik fikrinin ırkî özelliklerle olan yakın ilişkisi üzerinde durur [2] .

---

1 Mehmet Necip, "İzmir'de Türklük...", Anadolu, nr. 6044, 21 Teşrinievvel 1334.

2 Yazarın Hizmet'te 8, 27, 31 Ağustos 1317/1901 tarihlerinde "Türklerde Güzellik" başlığıyla yayınlandığı üç makalesini ne yazık ki hiç bir yerde bulamadık. Bu konudaki bilgimiz, onun özel dosyasını incelemek fırsatını bulan İbrahim Olgun'un kitabına dayanmaktadır. Bkz. Necip Türkçü, s. 44.

Sırası gelmişken onun Cumhuriyet devrinde kadının sosyal ve siyasî hayattaki yeri meselesini ele alan önemli bir inceleme veya tartışmasını da burada söz konusu etmemiz gerekiyor. Bu, **Hizmet**'te yayınlanan "İlim Muvacehesinde Hakikat ve Hata" başlıklı yirmi dört makaleden meydana gelen uzun bir incelemedir. Bıçakçızade Hakkı ile giriştiği bu tartışmada, onun kadın ve erkek zekâlarının eşit olduğu, siyasette kadın zekâsından da yararlanmak gerektiği yolundaki iddialarını ele alan yazar, kadın ve erkek zekâsının farklı işleyişi, kadının zekâsı ile hassasiyeti arasındaki ilişki ve zekânın seciyedeki rolü üzerinde uzun uzadıya durduktan sonra, siyasette başarının yüksek zekâ ile ilgisi olmadığını, bunun için başka şeyler gerektiğini, kadının sosyal hayatta siyasete karışmaktan daha önemli işlevleri olduğunu ilmî bir şekilde ortaya koymuştur[1].

d) Türklerde aile: Kemiyet-keyfiyet ve beslenme meselesi: Mehmet Necib'in İzmir'e geldikten sonra **Hizmet**'teki yazılarında en fazla üzerinde durduğu konulardan birisi de aile fertlerinin maddî

---

1 Mehmet Necib'in "Kadın Zekâsı ve Hukuku" makalesine (Hizmet, nr. 625, 25 Kânunısani 1927) Anadolu'da "Kadın Zekâ ve Hukuku" başlıklı on dört makaleyle (nr. 3791-3797, 30 Kânunısâni - 28 Şubat 1927) cevap veren Bıçakçızâde Hakkı'nın tenkitlerinde sık sık demagojiye sapması, alay eden, küçümseyen, hattâ tehdide yeltenen bir dil kullanması karşısında susmayı uygun görmeyen Mehmet Necip, Hizmet'te bu yazıları tek tek ele alarak sıkı bir tahlil ve tenkide tabi tutar ("İlim Muvacehesinde Hakikat ve Hata", nr. 651-684, 23 Şubat - 3 Nisan 1927). Bunlarda Hakkı Bey'in ilmî selâhiyeti üzerinde de durulmuş ve onun çok geri skolastik telakkîlere bağlı çağdaş felsefe, psikoloji, sosyoloji ve mantığa ait yeni fikir ve görüşlerden habersiz bir insan olduğu şahsiyata kaçmadan objektif bir şekilde isbatlanmıştır. Bu yazılar Necip Bey'in söz konusu ilimlerde ne kadar derin bir vukuf sahibi olduğunu gösteren yazılardır.

açıdan kuvvetlendirilmesi veya keyfiyet itibariyle kuvvetli aileler teşkilidir. **Ahenk, Hizmet** ve **İzmir** gazeteleri arasında müderris Maraşlı Mustafa Kâmil Efendi'nin terbiye konusundaki bir seri yazısı [1] vesilesiyle açılan tartışmalar sırasında yazar, bu konudaki görüşlerini ifade etmek fırsatını bulur. Birçok yazarın katılmasıyla genişleyerek kadın ve çocuğun eğitimi, evlenme ve çocuk yapma, nüfus ve beslenme gibi konuları içine alan tartışmalar İzmir basınmda bir yıldan daha fazla bir süre devam eder. Bu konuda en seviyeli yazılar Hüseyin Rıza imzasıyla yazarımızın kaleminden çıkar. Maraşlı Mustafa Kâmil tartışmanın başlama ve gelişmesini bir yazısında şöyle hikâye ediyor [2] : "(İrtikâ-ı Millî), (Kültür) makalesi üzerine **İzmir** ceridesi sahibi **İzmir**'de terbiye üzerine bir bahis açılmasını teklif etti. İcabet ettik. Terbiye nazariyâtı hakkında mesleğimiz dairesinde bildiklerimizi yazmaya, anlatmaya çalıştık. Neticede nazariyât ile yazılanlardan daha ziyade bir fayda istihsali kabil olamayacağı anlaşıldığından bahsi amelî bir hale sokmak, terbiyenin mebde-i beşerden şimdiye kadar geçirdiği tabakâtı ve sevk-i tabiatle geçirilen tarz-ı hayatların, tarz-ı maişetlerin tabakât-ı terbiyeye ne suretle tesir ettiğini gözden geçirmek istedik. Daire-i iktidarımızın pek çok fevkinde bulunan bu büyük iş için evvelâ bir program çizmiş ve bu programın mümkün olabildiği kadar izahı için muharrirîn-i kirâmın imdadına müracaat etmiş idik. Bu noktada mübâhisimiz olan **İzmir** sahibi işten çekildi. Belki kızıştırırız diye biz başladık. Evvelâ **İzmir**'de programımızdaki sırayı gözeterek (İzdivac) makalesini yazdık. İşte bununla Hüseyin Rıza Bey'in gayret-i tahririne dokunabilmiştik. Hüseyin Rıza Bey (Gazeteler Üzerine) makalelerinde buna nazar-

---

1 "Vazifelerimizden" (yirmi bir makale), Ahenk, nr. 1362-1680, 11 Şubat 1901-12 Şubat 1902.

2 "Vazifelerimizden 20: Hüseyin Rıza Bey'e", Ahenk, nr. 1667, 9 Şubat 1902.

ı dikkatini atfetmişti. Sonra **İzmir**'de mi **Ahenk**'te mi (Evlâd) makalesini yazdık. O zaman Hüseyin Rıza Bey kemiyet-keyfiyet bahsini açtı. Biz de hayli müddet arızaya düçar olduk. Bir şey yazmadık. Nihayet (Aguş-ı Maderde Evlâd) makalesini **Ahenk**'e yazdık ve Hüseyin Rıza Bey'in kemiyet-keyfiyet bahsindeki fikirlerine karşı kendi düşündüğümüzü yazdık. Yine sükût devam etti. Bir hülâsa yapıp biraz asabı tahrik etmek için programdan dışarı olarak (Temin-i Hal ve İstikbâl) makalesini yazdık. Bu sırada Nevzad Bey de (Buğday) makalesini yazmıştı. Gad Franko Efendi bunun üzerine (Mahsul ve Nüfus) makalesini yazdı. Hüseyin Fehmi Efendi de (Musahabe-i İctimaiye) sıra makalelerine başlamıştı. Hüseyin Rıza Bey de artık kemiyet-keyfiyet bahsinin açılması zamanı geldiğini görerek yazdılar. İşte bu suretle bahis şimdiki rengini aldı. Hüseyin Rıza Bey, ünvanı hatırımda kalmayan (Tegaddî) makalesini bizim programa muvafık olarak yazdı. Pek sevindik. Sonra (Başlayış), (İlerleme) makaleleriyle kemiyet ve keyfiyet bahsini pek esaslı surette halle niyet ettiklerini isbat ettiler."

Mehmet Necib'in kemiyet ve keyfiyet meselesinde savunduğu esas fikirlerinden birisi, aile veya toplumda sayıca çoğalmak yerine fertlerin iyi yetişmiş olmasına dikkat edilmesi gerektiğidir. Bir toplumda kuvvet ve servet, nüfusun artmasına değil, fertlerin keyfiyetçe kuvvetlendirilmesine bağlıdır. Bunun için evlenip çocuk sahibi olmaktan önce insanın yapması gereken şey, sağlam bir mesleğe, ailesini geçindirebilecek ve çocuklarını iyi yetiştirebilecek bir gelire sahip olmaktır. Aksi takdirde iyi yetişmemiş fertler aile ve toplumda yük haline gelirler (1) : "Çünkü mahrumane geçirilen

---

1 Mehmet Necib'in bu sözleri Hüseyin Fehmi Bey'in ona cevap veren bir yazısına iktibas suretiyle alınmıştır. Bkz. "İzdivac ve Tevâlüd", Ahenk, nr. 1601, 19 Teşrinisani 1901.

bir ömür, bir vücut sinn-i tekâmüle gelesiye kadar dayanabilse de artık onda ya mahrumiyetin, fakr u sefaletin verdiği huşunet; zenginlere, zenginliğe karşı gittikçe kuvvet bulan adâvet-i hafiyye-i kalbiye; hayata, maişete küskünlük; her sin ve zamanda değişen, ilerleyen ihtiyacâtı adem-i tehvinden doğan acz-i muttarid birer hiss ü hulk-ı sabit heyetine girerek o ruhu istidad-ı saadetten bilkülliye mahrum düşürür veyahud da terbiye-i esasiyesinde hüsn-i telkinâtın fıkdân veya noksanı kendini bir tevekkül-i miskinâneye sevk eyleyerek tefeyyüz, tefevvuk, tealî kuvvetlerini mahveder ve bu sebepten her iki nokta-i sefalet ve meskenet bîçâreyi tembelliğe, terbiyesizliğe, çapkınlığa, ahlâksızlığa sürükler. Bu halde niçin müstaid bir adam yerine ne kendine ne de cemiyete yaramaz bir sefil yetiştirelim."

Mehmet Necib'e göre "sayıca çoğalış bir ilerleme değil, gizli bir gerilemedir"[1]. Günümüzdeki nüfus planlaması fikrine çok benzeyen ve aslında bir yerde kendisini öteden beri kaygılandıran Türk unsurunun nüfusca azalışı gerçeğine ters düşen bu fikrini o, bir gıda rejimiyle desteklemeyi düşünüyordu. Daha askerdeyken gözlemlediği önemli bir husus, Türklerin çoğunlukla hamur işi, süt, yoğurt ve peynirle beslendiği ve et yeme alışkanlıklarının olmadığıydı. Bursa'da sürgündeyken dayısından dinlediği bir olay onu bu konu üzerinde çok düşündürmüştü. Buna göre Bilecik'te bir demiryolunun inşaatında çalıştırılmak için civar köylerden getirilen köylüler, her gün sekiz dokuz saat sürekli çalışmaya dayanamamışlar, bu yüzden inşaatı üstlenen şirket İtalya'dan işçi getirtmek zorunda kalmıştı. Bunun sebebi köylülerin şirketin verdiği et yemeklerine yanaşmayıp bulgur bulamacıyla doymak isterlerken İtalyanların sığır etiyle beslenmeleriydi. Bu hadise

1 Bkz. Mehmet Şeref, "Kapalı Cevaba Açık Cevap —Vazifelerimizden Müessir-i Muhteremine—", Ahenk, nr. 1657, 29 Kânunısani 1902.

üzerine çalışmada etin rolüne dair Dr. Kobanis'in bir eserindeki sözleri hatırlayan Mehmet Necip, neticede aile fertlerinin iyi yetiştirilmesinin yanı sıra ağırlığını et yemeklerinin teşkil ettiği sağlıklı bir gıda rejiminin takip edilmesi lüzumuna da kuvvetle inanmıştı[1].

Böylece keyfiyet itibarıyle kuvvetli veya onun deyişiyle "heyet-i ictimaiyemizin kazanacağı gibi ailelerin teşkil olunması lüzumu" [2], onun Türklerin kalkınma ve ilerlemesi için benimsediği en esaslı fikirlerden birisi haline gelir ve yazarın, imzasıyla birlikte dilinin de değiştiği bu yıllardaki yazılarında sık sık tekrarlanır.

e) Türklerde izzetinefis duygusu ve ferdî hukuk : Necip Bey'in askerlik ve hapishane hayatında dikkatine çarpan ve onu düşündüren konulardan birisi de Türklerde izzetinefis ve amire itaat meselesidir. Bir Arnavut jandarmanın kendisini döven kumandanını, haysiyetiyle oynadığı için öldürmek istemesi karşısında, buna benzer durumlarda Türklerin, özellikle Türk askerlerinin aynı tepkiyi göstermediğini düşünen Mehmet Necip, sonunda Türklerde izzetinefis duygusu aslında çok kuvvetli olmakla beraber, kendilerine yapılan bir hakaret karşısında fevrî ve ilcaî davranmadıkları kanaatine varır. Ona göre Türkler durup muhakeme eder, sonra harekete geçerler. Meselâ Arnavutlara kıyasla zekâsının gelişmesi ve düşüncelilik bakımından daha ilerdedirler.

---

1 Mehmet Necip, "İzmir'de Türklük...", Anadolu, nr. 6048, 25 Teşrinievvel 1934.

2 Mehmet Şeref, "Kapalı Cevaba Açık Cevap - Vazifelerimizden Müessir-i Muhteremine", Ahenk nr. 1657, 29 Kânunısani 1902.

Öte yandan bir askerin amirinden dayak yemesinin izzetinefis duygusuyla doğrudan bir ilgisi de yoktur. Bu bir itaat ve ceza meselesidir. Türk askerinde geleneksel olarak büyüğe itaat kabiliyeti veya alışkanlığı vardır ve bu, Türklerin askerî başarılarının sebeblerinden birisini teşkil eder. Ancak Mehmet Necip, sivil halkta itaatin bir sınırı olması gerektiğine inanır. Hükümetin her emrine itaat ona göre bir nevi esarettir. İşte o, Türkleri bu yönden kusurlu bulur. Bizim halkımızda padişaha veya hükûmete mutlak bir itaat vardır. Türk milleti bir inkılâp veya ihtilâl için baştakilere karşı ayaklanacak, birtakım aydınların peşinden gidecek bir yaradılışda değildir. Halkta ferdî hak ve görev fikri gelişmemiştir ve fertler kendi hak ve görevlerinin bilincine varmadıkça istibdadın ortadan kalkmasına imkân yoktur (1):

"Evet, padişah ölüyor, yerine yeni bir padişah tahta çıkıyor; fakat halk yeniden dünyaya gelmiyor. Gene padişahın istibdadına boyun eğen ve karşı durmaya yüzü ve yüreği olmayan halk. İste bu halk da esirâne itaatiyle yeni bir padişahı eskisi gibi müstebit yapmayacak mı? Bu gibi muhakemeler yaparken Demosten adlı Yunanlı hatibin Makedonya kralı Filip'in vefatı münasebetiyle Atina ahalisine karşı sözlerini hatırımın saklı kaldığı bir köşesinden bayağı işitir gibi oldum. Filip öldüğü zaman Atina ahalisi büyük sevinç içinde kalmışlar. O zaman Demosten "Siz Filip'in öldüğüne sanki neden seviniyorsunuz? Siz bu tabiatte kimseler iken gene bir Filip yetiştirirsiniz" demişti. Ben bunları hapishaneye düşmezden evvel biliyordum. Hatırıma gelmiyordu yahut kendi üzerime yormuyordum. Bu ciheti şimdi kestirip atamam. Bundan başka bir münasebetle Dumarsais'nin "Esaret zinciri taşımaya alışan bir halk takdis etmek üzere onu arar ve tak-

---

1 Mehmet Necip, "İzmir'de Türklük...", Anadolu, nr. 6025, 28 Eylül 1934.

dis eder yahut esaret içinde yaşayacaktır" meâlindeki sözleri ve daha bu gibi başkaları hafızama üşüşmeye başladı. Şimdi biz bu sözlere göre yeni padişahın alacağı vaziyet hakkında bir farz ve tahminde bulunabiliriz. Abdülhamit'in tanrının emriyle vefatından sonra yerine gelecek padişah ve halifeyi, o kendisi istemese de tıpkı Abdülhamit gibi memleketi idare etmeye alıştıracağız ve onu da bir müstebit yapacağız."

Bu fikirlerin sonucunda Mehmet Necip, hapishanede "Siyasî Akaidnâme" adıyla halka siyasî ve sosyal hak ve görevlerini öğretecek bir eser yazmayı tasarlar; fakat o devirde bunun halka bir tesiri olamayacağını düşünerek tasarısından vaz geçer.

Türklük ve türkçülük konusundaki görüşlerinde doğrudan doğruya devrinin realitelerine dayanan Necip Bey'in ileri sürdüğü çözümlerde daha çok ferdiyetçi bir tutum takındığı açıktır. Bu ferdiyetçi tavrını o, İstibdat ve Meşrutiyet devirlerinde yazdığı makalelerde dolaylı ve dolaysız olarak sık sık ortaya koyar. Meselâ 24 Şubat 1902'de yayınladığı bir makalesinde şunları söyler [1] : "...kerpiç ve tuğladan yapılmış duvarlar arasında mukavemet ve dayanıklılık noktasında mukayeseler yaptıktan sonra cemiyetler insan denilen vahitlerden mürekkep bir terkip olmakla keyfiyetleri de vahitlerinin keyfiyetlerinin maddî ve manevî yükselmesine bağlıdır. Herhangi bir beşer cemiyetinin vahitleri üzerine bir tesiri var ise de o tesir de vahitlerinin bizzarure keyfiyetleriyle mütenasibdir. Herhalde herhangi bir beşer cemiyetinin keyfiyetçe bir adım ileri atması, vahitlerinin keyfiyetçe bir adım ileri atmasının neticesidir. Vahitleri ilerlemiş olacağına göre beşer cemiyeti de ileri gidecektir. Bir cemiyeti sırf ictimaî bir noktadan

1 "Bahsin Ehemmiyetli Ciheti", Hizmet, nr. 1868, 11 Şubat 1317. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, "M. Necip Türkçü ile görüştüm", Yeni Adam, nr. 497, 6 Temmuz 1944, s. 10 'dan.

göz önüne almadan önce, bir defa vahitlerini gerek cismanî ve gerek ruhî bir noktadan göz önünden geçirmelidir. İnsan, ictimaî tekamül ve gelişmenin ilk âmili ise onu bir dereceye kadar cismaniyetiyle tanımak lâzımdır. Zira o tekâmül kendisinin hem maddî ve hem manevî tekâmülü derecesinde olacaktır. Ferdî ve ictimaî şu iki tekâmül arasındaki münasebet teslim olunduktan sonra denebilir ki yetişecek her ferdin tekâmülü, eczasından bulunduğu müctemi heyetin tekâmülüne göredir.

Bunlar yani fert ile cemiyet, birbirlerine karşılıklı tesir edip gideceklerdir."

Aynı fikri II. Meşrutiyet'ten sonra ferdî hürriyet ve istibdat konusunda **Hizmet** gazetesine gönderdiği bir mektupta daha açık olarak ifade eder [1] : "Faraza bir insan evvelemirde zincirde bile olsa, iyiye iyi, fenaya fena diyebilecek ve hiç bir cebr ü şiddet hakkı inkâr ettirmeyecek kadar vicdanen hür olmalıdır ve hür olmak için de fezail-i zatiyeyi bu derece ileri götürmelidir. Böyle olmazsa hürriyet lâfzî murad bir şeydir. O yine esirdir, hürriyeti pek maddî bir menfaat mukabilinde değişmeye hazırdır.... İstibdat veya müstebid bir idare ne şekilde olursa olsun fikren, vicdanen, tab'an; fakat bilcümle şerait-i lâzıme ile beraber esir bir kavmin hükûmetidir. Çünkü "Bir millet lâyık olduğu hükûmete maliktir." Biz ferden hürriyetimizi takdir edemediğimizden, istiklâl-i fikrîmizi kaybettiğimizden itibaren istibdat taazzuva başlamıştır. İşte hakikî bir inkılâp için de öteden beri kanaatim olduğu, mütalâanız da artık teyid ettiği vechile vahitlerden başlamalıdır. Bundan altı yedi sene evvel bu cihetle pek büyük bir ehemmiyet vermiş olduğum da mübâhisînden biri bulunmak sıfatıyla malûmunuzdur."

---

1 "Mektub-ı Mahsus —Hüseyin Fehmi Bey Kardeşime—", nr. 2569, 12 Şubat 1909. Ayrıca bkz. "Harb-i İktisâdî Münasebetiyle Bir Mütaalâa-i İctimaiye ve Hukukiye", nr. 2514, 3 Kânunıevvel 1898 ? (1908).

f) Turan mefkûresi ve Ziya Gökalp karşısında: Necip Bey, özellikle bu yönüyle II. Meşrutiyet'ten sonra türkçülüğü bir programa kavuşturan ve görüşlerinde daha ziyade toplumu ön plâna alan Ziya Gökalp'tan ayrılır. Ayrıca o, Gökalp'ın çeşitli makale ve şiirlerinde dile getirdiği "Turan mefkûresi"nin de şiddetle aleyhindedir. 1911-1915 yılları arasında peşpeşe neşredilen Turan, Kızılelma, Alageyik, Altın Destan, Ergenekon, Balkanlar Destanı, Kızıl Destan v.b. gibi şiirlerde ve Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak gibi makalelerde dile getirilen bu ideali haklı olarak mübhem, manâsız ve zararlı buluyordu. Ona göre bu, dışarıdan birtakım vasıtalarla bizim bünyemize sokulmak istenen yabancı bir fikirdi. Türkçülük esasen Anadolu türklüğüne dayanan ve devrin realitelerinden çıkarılması gereken bir fikir olmalıydı. İzmir'e gelmeden evvel kafasında olgunlaştırmış olduğu bu düşüncelerini Mehmet Necip, gerek Sultan Abdülhamit gerekse Meşrutiyet devirlerinde her vesile ile savunmak ve yaygınlaştırmaktan geri kalmadığı gibi meşrutiyetten sonra da aynı kaygıyla Gökalp'ın Turan mefkûresi karşısında tenkitçi bir tavır almıştır.

İzmir'de 1913 Aralığında onun görüşleri çerçevesinde çıkarılan **Tan** dergisinin taklitçi ve toplumumuza yabancı sosyal ideallerin tehlikelerine dikkat çeken sunuş yazısı bu bakımdan oldukça manâlıdır [1] :

"Maksadımız asırlardan beri mühmel ve metruk bırakılan zavallı Anadolu'da fikrî ve ictimaî bir hayat-ı nevîn uyandırmak, mesleğimiz de fikren münevver, bedenen zinde, kalben vatanına aşık ve vicdanen dinine hürmetkâr bir neslin teksirine çalışmaktır.

---

1 "Maksad ve Meslek", Tan, nr. 1, 20 Teşrinisani 1329 / 1913.

Şimdiye kadar öksüz bir evlat gibi her gün daha merhametsiz bir suretle hırpalanan ve nihayet cehl ü atâletin kabûs-ı kahrı altında ezile ezile bu hâl-i sefalete sürüklenen Anadolu (halk)ı şüphe yok ki nur-ı intibaha, ruh-ı hayata muhtactır.

Fakat bu nur saçılırken ona alışmayanların basiret gözlerini kamaştırmak ve belki zedelemek ihtimali vardır.

O ruh nefhedilirken yabancı cürsûmelerle bulaşmış olmamasına itina etmek icap eder.

İctimaiyatta taklitçilik bir milleti fikren ve ruhen korkunç bir anarşiye sevkedebilir. Neticede ırkın nebâletiyle beraber mevcudiyeti de tehlikeye düşer. Bu noktayı derpiş ederek fikrî, ictimaî, halkça anlaşılabilecek neşriyatımızda kanun-ı tekâmülden inhiraf etmeyecek "Levantenizm" gibi fikrî hastalıkların, Anadolu'nun saf ve asûde muhitine sirayet etmemesine de bütün gayretimizle çalışacağız."

Dergide "Bizde İdeal" genel başlığıyla ideal kavramını, ortam (muhit), ırk ve karakter (seciye) gibi etkenlerin tesiriyle idealde görülen farklılaşmaları ve nihayet bizdeki ideal anlayışlarını ele alan sosyolojik bir makaleler serisine başlayan Mehmet Necip, ilk makalede idealin mahiyeti ve tarifi üstünde durduktan sonra, o günlerin moda kelimelerinden olan "mefkûre"yi bir tenkide tabi tutar. Bu terimin yerli yersiz kullanıldığını, kararsız ve tutarsız bir anlama sahip olduğunu söyleyerek "ideal" terimini tercih eden yazar, Hippolyte Taine'in görüşleriyle önce edebiyat alanında bize girmiş olan bu kelimenin bizdeki "kemâl", "onmak" kavramlarıyla olan yakınlığına dikkati çeker ve terimi "daha iyinin, daha mükemmelin düşüncesi" olarak tarif eder. İdeal, şahsileşmiş bir genel

fikirdir. Dış dünyada olmayan, fakat olması imkân dahilinde bulunan bir şeydir [1].

Serinin daha sonraki yazılarında ortamın; zihniyet ve seciye bakımından nitelikleriyle ırkın; duyuş, düşünüş ve irade unsurlarıyla fertlerdeki karakterin ideal üzerindeki tesirlerini Gustave Le Bon, Alfred Fouillée ve T. Armand Ribot'un görüşlerinden istifade ederek inceleyen Mehmet Necip, bu etkenlerin her kavim ve fertte değişik ideallere yol açtığını örneklerle açıklar. Bu arada Gökalp'ın yazılarında çok kullandığı "zihniyet" ve "seciye" terimleri üzerinde de durarak anlam itibariyle mübhem bulduğu bu kelimelerden zihniyet'in Türkçe'de "düşünebilirlik" veya "beyinlilik", seciye'nin de "tutum" kelimeleriyle karşılanabileceğini söyler [2].

Beşinci makalede bizdeki ideal anlayışları ele alınır. Devrin gazete, dergi ve kitaplarındaki kullanışlara bakarak bu telakkîleri üç kısma ayırmaya teşebbüs eden Mehmet Necip, idealin önce **Servet-i Fünûn** yazarlarının yazılarındaki estetik anlamına kısaca işaret ettikten sonra, diğer alanlarda "emel, gaye, gaye-i emel, aksâyı emel, gaye-i hayal ve gaye-i fikir" gibi kelime ve tamlamalarla karşılanması üzerinde durur. Bunları tek tek inceleyerek sadece "emel" şeklinde anlaşılmasının doğru ve ideale en yakın bir anlayış olduğunu belirtir. Yazar daha sonra asıl üstünde durmak istediği idealin "mefkûre" adı altındaki telakkîlerine geçer. Gazete ve dergilerde sık sık kullanılan mefkûreden aşk, fikir, iman, kanaat, gaye, hakikat gibi birbirinden çok farklı manâlar çıkmaktadır. Bu kelime bazan da "içtimaî vicdan, hads, hacis" gibi kelimelerle birlikte ve

1 "Bizde İdeal : Kendisi", Tan, nr. 1, 20 Teşrinisani 1329/1914, ss. 3 - 8.

2 "Bizde İdeal 3: Muhit" (Irk), Tan, nr. 3, 18 Kânunıevvel 1329 / 1914 s. 47; "Bizde İdeal 4 : İdealin Seciye ile Münasebeti", nr. 4, 1 Kânunısani 1329, s. 60.

bu manâlarda kullanılmaktadır. Böylece ideal karşılığı olarak getirilen mefkûre, ideal olmaktan çıkmakta; mübhem, karışık ve manâsız bir hale gelmektedir. Bunun bir eşanlamlısı gibi kullanılan "içtimaî vicdan" da çeşitli, hattâ zıt manâlarda kullanılmaktadır. Bütün bunlar tabiî bizde mefkûrenin manâsının açıklanmamasından, tayin ve tahdit edilmemesinden ileri gelmektedir. Böylece bizde idealin mefkûre adı altında pek garip, ona çok uzak telakkîleri ortaya çıkmıştır ve mefkûre, idealin yukarıda saydığımız diğer karşılıklarına nazaran ona en uzak telakkîleri arasında kabul edilebilir.

Necip Bey, makalesinin sonunda yazdığı bir "Hamiş"te, yazısını bitirdikten sonra gördüğü Ziya Gökalp'ın bir yazısını ele alarak burada mefkûre üzerine yapılan açıklamaları tenkit eder. Burada da itikad ve inanç manâsında "millî ideal"le bir tutulan mefkûrede ferdî yön ihmal edilmiş, bunun milletin kalbinden doğmuş bir fikir olduğu sonucuna alelacele varılmıştır [1] :

"Bu makaleyi yazmış olduktan sonra bizde aslâ unutulmamak lâzım gelen Altın Destan, Ergenekon sahibi Gök Alp Bey'in **Türk Yurdu**'nun sekizinci sayısında "Mefkûre" adlı makalesini okudum. Bir başkasını görüp hatırlayamadığım için -sanıyorum ki "ideal"in bir mukabili olarak kullandığı yine kendisi tarafından başka bir makalede söylenen- "mefkûre"nin bu yapma ad altında ne olduğu ilk defa tarif ve izah olunuyor. Orada telakkuh ve taazzuvu devreleri ayrılan, sonra teeyyüd ve tahakkuku anlatılan "mefkûre" ise alelıtlak "millî ideal"den başka bir şey olmuyor. Yahut onun basit bir ismi veya mukabili oluyor. Halbuki kendisi tercümesi olduğu ideal, -bu makam ve bu istimalde herhangi bir gaye veya safhaya;

1 "Bizde İdeal 5 : Muhtelif Tarzda Telakkîleri", Tan nr. 5, 15 Kânunısani 1329, s. 85.

faraza ferde, bediiyyâta veya saire müteallik olursa olsun- geniş manâsıyla bizim kabul ettiğimiz gibi (daha iyi), (onmak), (kemâl) veyahut saadet düşünce ve arzusundan başka bir suretle anlaşılamaz. İdeal taalluk ettiği şeylere, fikirlere, mesâile göre -dördüncü makale sonunda işaret etmekle iktifa ettiğim vecihle- başka başka şekiller alır. Bütün maddî ve manevî ilerleyişlerde kemâl fikrini, esasını bulabiliriz. Mefrûkenin "milli ideal"in sırf bir müradifi gibi telakkî ve izahı zihinlere yerleştikten sonra fertte, bediiyyâtta, hülâsa her şeyde, şu tahassusu sebebiyle, manâca kıymeti haiz olamayacağını, fikirleri şaşırtmacılıkla yine devam edip gideceğini tabiî görür, burada izahını da zaid bulurum. Sonra millî ideal gibi telakkî edilen mefkûre, (Hamiş)indeki hülâsaya, telhise rağmen, daha ziyade itikata, imana benziyor. Asıl millî ideali sıyırtıp geçiyor. Ferdin alelade ilkaha benzetilen tahayyülî ibdâına veya idealine kıyasen bu ilkah ve telakkuh fiilinin burada yalnız temsilî bir kıymeti haiz olduğunu da kaydedeyim. Mefkûrenin millî bir felâket ve tehlikenin , ilkah devresi addıyla, "bütün kalb-i milletten doğması" fikri, -bunun unsurları bir realite mahiyetiyle o millette bulunmakla beraber- acelece kabul edilmiş görünüyor. Şimdilik bizzarure bu kadar iktifa eder. Ve hülâsaten diyebilirim ki bu da idealin mefkûre altındaki telakkîlerinden daha başka türlüsüdür."

Mehmet Necip'in Gökalp'ın sosyolojik fikirlerini tenkit etmek ve bizde idealin ne olabileceğini ve ne olmak lâzım geldiğini araştırmak amacıyla yazdığı bu ilmî incelemeler ne yazık ki derginin beşinci sayısından sonra -tahminimize göre- kapanmasıyla yarıda kalmıştır.

Mehmet Necip Bey, 1915 yılı başlarında İzmir Türk Oca-ğı'nda verdiği konferanslarda da o yıllarda bir çok gencin heyecanla sarıldığı Turan mefkûresine tarihî ve ilmî delillere karşı çıkar. Bun-

larda millet ve vatan kelimelerinin geçmişte ve halihazırda kazandığı manâlar üzerinde duran konuşmacı, bu iki fikrin ne gibi sebeblerle "sahteleşip hayalîleştiği"ni açıkladıktan sonra şunları söyler [1] :

Hülasa vatan; zaman, mekân ve bir vahdet-i hakikîye malik millet gibi esasen üç unsurdan mürekkeptir. Bu anâsır istenildiği kadar sayılabilir. İtibarî ve hakikî bir hududa malik bir saha, yani bir ülke, vatan mefhumunun mekânî unsurudur. Bu saha vatan olmak için onu kendilerine mesken ittihaz edenler tarafından tecavüz vukûunda her suretle müdafaa olunmak lâzımdır. Bir millet için ve millî denebilecek bir başka vatan tasavvur olunamaz. Vatan birçok surette telakkî edilerek taksim olunur, tefrik olunur: Yani hakikî, dünyevî, uhrevî, maddî ve manevî veyahut da eski ve yeni...

Bunlar hakikî olmaktan ziyade mecazî ve itibarî vatanlardır. Vatan fikri kendilerine henüz yerleşmemiş Türkler için hudud-ı siyasîye malik tanınmış vatan en münasibidir. Herhalde (Turan) evvelki musahabemde uzun uzadıya teşrih ve izah ettiğim millet fikri nokta-i nazarından ve hakikî vatan telakkîsi cihetinden millî vatan olamaz. (Turan) fakat mahdut manâda Türk ırkının vatanı telakkî olunabilir.

Şimdi (Turan)ın fikrî bir noktadan bize millî bir vatan olamayacağını izah ettik. Hissî nokta-i nazardan da (Turan) bize millî ve hakikî bir vatan olamaz."

---

1 "İzmir Türk Ocağından: Türklerde Vatanperverlik", Anadolu, nr. 1001, 16 Kânunısanî 1915.

Daha sonraki yazı ve röportajlarında Ziya Gökalp'ı "idealist türkçülüğün reisi" [1], "hakikî bir mütefekkir olmakta ziyade kuvvetli bir hayale malik yahut ütopist zihniyetli bir zat", Turancılık idealini de "millî menfaatlerimize uygun ve uyar bir ideal değil, birçok sebepten dolayı çok tehlikeli ve millî varlığımızı sarsabilir bir mevhûme, hattâ bir chimer"[2] olarak niteleyen Necip Türkçü, Gökalp karşısındaki olumsuz ve tenkitçi tavrını ömrünün sonuna kadar muhafaza etmiştir[3].

Sonuç olarak bütün bu görüşleriyle Mehmet Necip bey'i, bizde ilk defa türkçülük fikrini bir program, bir sistem haline getirmeye teşebbüs eden bir fikir adamı olarak kabul etmek gerekir. Gökalp'tan daha önce ve ondan farklı bir şekilde bu meseleyi ele alan Necip Türkçü, Anadolu ve Rumeli türklüğünü ön plana alması, fertlerin sağlam yetişmesine, keyfiyet itibariyle kuvvetli aileler teşkiline önem vermesi ve bir düşünme, anlaşma vasıtası olarak konuşma dili üzerinde ısrarla durması bakımlarından realist ve ferdiyetçi bir türkçülük anlayışının bizdeki ilk temsilcisidir. Türklük ve türkçülük meselesine çağdaş batılı filozof ve sosyologlardan da yararlanarak ilmî bir şekilde yaklaşması da onu önemli kılan bir başka husustur. Yazılarının kitap haline gelmeyerek gazete ve dergi sayfalarında kalması tesir sahasını daraltmış olmakla birlikte o, bütün bu fikir ve faaliyetleriyle şüphesiz ki fikir tarihimizde önemli bir yere sahip olması gereken orijinal ve müstesna bir şahsiyettir.

1 "Harflerimiz ve Latin Harfleri", Hizmet, nr. 423, 21 Mayıs 1926.

2 Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu, "M. Necip Türkçü ile görüştüm", Yeni Adam, nr. 496, 29 Haziran 1944, s. 10.

3 Bkz. "Değerli Üstad Türkçü Necip'le Başbaşa", Anadolu, nr. 10650, 20 Ocak 1947.

Üçüncü Bölüm

DİL KONUSUNDAKİ FİKİR VE FAALİYETLERİ

Esasen türkçülük fikrinden hareket etmekle beraber, çalışmalarını daha çok dil ve Türk dili konularına hasreden Mehmet Necib'in bu yönü ve tesirleri bugüne kadar etraflı bir şekilde ele alınmış değildir[1]. Onun için biz bu bölümde onun dile dair fikir ve faaliyetlerini, ulaşabildiğimiz bütün yazılarını ve bilgileri dikkate alarak ortaya koymaya çalışacağız. Burada yazarın dilcilik cephesi Sultan Abdülhamit Devrinde ve II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerinde olmak izere iki devrede ele alınacaktır.

A. SULTAN ABDÜLHAMİT DEVRİNDE

1. Dilde Sadeleşme Akımının Geçmişi

Bilindiği gibi Türk kültürünün İslâm kültürüyle yoğun bir temasa geçmesi sonucunda, bir taraftan aydınlar arasında Arapça ve Farsça yazma eğilimi kendisini gösterirken bir taraftan da Türkçe'ye bu dillerden kelimeler ve diğer dil unsurları gitgide artan bir hızla girmeye başlıyordu. Bu gidiş karşısında bilinen ilk

---

1 Yazarımız hakkında bir monoğrafi yayınlayan İbrahim Olgun'un eserinde onun dil cephesi hakkında söylenenler, M. Esat Çınar'ın Fikirler dergisindeki incelemesinin —ki bunda da Mehmet Necib'in sadece Abdülhamit devrindeki yazıları ele alınmıştır— bir tekrarından ibarettir (Necip Türkçü, ss. 45-101). Yazı dilinin tarihini ve sadeleşme fikrinin gelişmesini ele alan eserlerde ise onun hizmetine ya hiç temas edilmemiş yahut da bu, yetersiz bir şekilde ortaya konmuştur. Meselâ Agâh Sırrı Levent, M. Esat'tan yararlanarak onun 1901-1902 yıllarında Hizmet'te ortaya koyduğu fikirlere dair kısa bir bilgi vermekle birlikte (Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri. 3. b., Ankara: 1972, ss. 277-280) onun Selanik'teki Yeni Lisan hareketiyle ilişkisine ve daha sonraki çalışmalarına hiç temas etmemiştir.

tepki 11. yüzyılda Kâşgarlı Mahmut'tan gelir. Arapça'nın bir kültür dili olarak bütün İslâm dünyasında hükmünü sürdürdüğü bir çağda yazdığı eserinde Kâşgarlı, Araplara siyaset sahnesine gitgide daha fazla hükmetmeye başlayan Türklerin dilini öğretmek ve Türkçe'nin Arapça ile koşu atları gibi yarışabileceğini göstermek ister. Türkçe'yi tanıtır ve örneklerini seçerken de Türk boyları arasından derlemeler yapar. Daha sonraki devirlerde dinî, tasavvufî konuların Türkçe konuşan halka telif ve çeviri eserler yoluyla ulaştırılması gayretleri, bu eserlerde sade ve süsten uzak bir dilin kullanılması veya Türkçe'nin bilinçli bir şekilde kullanılıp işlenmesi sonucunu beraberinde getirir. Bunu, o sıralarda yapılmış Kur'an, tefsir, hadis çevirilerinde; dinî hikâyeler ve tasavvufî eserlerde açıkça görebiliriz.

13. ve 14. yüzyıllar Anadolu'sunda çeşitli bölgelere hük-meden Türk beyleri de sade bir Türkçe'yle eserler yazılmasını ısrarla ister ve yazdırırlar. 15. yüzyılda ise bu hususta daha önemli hareketlerle karşılaşırız. Doğu Türkçesinde Ali Şir Nevaî, **Muhakemetü'l-lûgateyn**'inde dilimizin Farsça'ya kelime ve anlatım açısından üstün oluşundan, Türkçe kelime ve ibarelerin şiire sunduğu avantajlardan söz ederek Türkçe'yi savunur. Öte yandan Batı Türkçesinde devrin büyük şairi Necatî, şehirli halkın Türkçe'sini bilinçli bir şekilde şiirlerinde kullanır. Mahallî hikâyeler de içeren Güvahî'nin **Pendnâme**'si ise atasözleri, deyimler ve halk ağzından ibarelerle doludur. Türkî-i Basit akımının ilk temsilcisi Aydınlı Visalî de bu yüzyıldadır. Aynı akımı Edirneli Nazmi ve Tatavlalı Mahremî 16. yüzyılda devam ettirirler. Bu yüzyılda klasik edebiyat, çeşitli halk kesim veya zümrelerinden gelen birçok şair kazanır. Bunlar tabiî mensup oldukları çevrelerin dilini de şiire sokarlar. Fuzulî ve Bakî gibi büyük şairler bile dinî konularda yazdıkları eserlerde oldukça sade, süssüz bir dil kullanmayı tercih ederler.

Hattâ bu yüzyılda yazılmış sıradan sultan fermanlarında bile, başta ve sonda daima aynı veya benzer kalan bazı kalıplar dışında, sade, süssüz, yabancılaşmamış bir dil kendini gösterir. 17. yüzyılda ise bozulan asayiş ve zorlaşan hayat yüzünden kırsal kesimden şehirlere doğru başlayan akınlar sonucu olarak halk zevki şehirli zevkini zorlamaya, klasik edebiyatımızı konu ve dil bakımından etkilemeye başlar. Halk edebiyatı ürünleri sarayda bile boy gösterir. Devrin ünlü şairi Nabî bile kendisi sade yazmamış olmasına rağmen "Divan-ı gazel nüsha-i kâmûs değildir" demek ihtiyacını duyar. Bu yüzyılda şehirli Türkçesi edebî dilde önemli bir yer kazanır. 18. yüzyılda bu gelişme doruğuna ulaşır. Şarkılarıyla ünlü Nedim, hece vezniyle bir şiir bile yazar. Şeyh Galib'in **Hüsn ü Aşk**'taki zincirleme terkiplerin Türkçe söze verdiği ağırlıktan ve Acem tarzından şikâyet eden şu mısraları sadeleşme ve mahallîleşme arzusunun çok dikkate şayan bir örneğini teşkil eder :

Manzume-i farisî-veş, ebyât

Bi'l-cümle tetâbû-ı izâfât

İnşâya verir eğerçi ziynet

Türkî söz içinde ayn-ı sıklet

Az olsa eğer değildi mani

Derdik ona belki de sanâyi

(. . .)

Dersen ki Nizamî-i giramî

Etmiş o dahi iltizamı

Ol tarz-ı Acem'dir olmaz icâb

Rindân-ı Acem gözetmez âdâb

Her tavrına iktidâ ne lâzım

Caizse de ictirâ ne lâzım [1]

Bütün bu örneklere rağmen bu yüzyıllarda yazı ve edebiyat dili gene de istenen ve özlenen sadeliği bulabilmiş değildir. Bu dil ile konuşma dili arasında gene de büyük bir farklılık, hattâ bir uçurum vardır. Batıyla temasların iyice sıklaştığı, yayın vasıtalarının gitgide arttığı 19. yüzyılda, işte bu yüzden yazı ve konuşma dili arasındaki farklılığın giderilmesi hususu eskisinden daha ısrarlı bir şekilde ele alınmaya, sadeleşme fikri geniş bir şekilde tartışılmaya başlanır.

Mustafa Reşit Paşa gibi devlet adamlarının da önemli bir rolü ve hizmeti olmakla birlikte, Tanzimat devrinde yetişen yazar ve şairler arasında dil meselesini ilk defa ciddî bir şekilde ele alan Şinasî'dir. O, **Tercüman-ı Ahval'i** 1860'ta "umum halkın kolaylıkla anlayabileceği" bir dille çıkarır ve yazılarını da böyle bir anlayışla kaleme alırken, Münif Paşa da 1862'de çıkarmaya başladığı **Mecmua-i Fünûn**'da aynı gayeyi güdüyordu.

Bununla birlikte yazı dilinin ıslahı konusunda ilk sarih tekliflerin Namık Kemâl'den geldiği görülür. Mücadelesini daha çok eski edebiyatı yıkmaya hasreden Kemâl'in 1866'da **Tasvir-i Efkâr**'da yayınlanan "Lisan'ı Osmanî'nin edebiyatı hakkında bazı mülâhazâtı şâmildir" makalesinde dilimiz üzerinde ortaya koyduğu fikir ve teklifler şöylece özetlenebilir : Sanat gösterme iptilâsı ve

---

1 Geniş bilgi için bkz. Tunca Kortantamer, "Die rhetorischen Elemente in der klassischen türkischen Literatur", Die islamische welt zwischen Mittelalter und Neuzeit, Beirut: 1979, ss. 365-376.

yabancı kelimeler yüzünden konuşma dilinden tamamen uzaklaşan yazı ve edebiyat dili, ancak çok sınırlı bir zümrenin anlayabildiği ayrı bir dil durumundadır. Kendisinden beklenen hizmetleri yapamayan bu dil, hakikat ve tabiata bütünüyle aykırıdır. Bu yüzden Osmanhca'nın ıslahı için ilkin dilin kurallarının tesbiti ve düzenlenmesi, yaygın bir şekilde kullanılan kelimeleri tesbit eden bir sözlüğün hazırlanması, yazı ve telâffuzda yaygın kullanılışın tercih edilmesi, tabiî güzelliğe sahip eserlerden bir antoloji yapılması ve nihayet dilimize has bir belâgat kitabının hazırlanması şarttır.

Ali Suavî ve Ziya Paşa da çeşitli gazetelerdeki yazılarında yazı dilinin ağırlığından yakınarak halkın anlayabileceği bir dilin gerekliliği üzerinde önemle dururlar.

Bu uğurda büyük çabalar harcayan Ahmet Mithat ise **Basiret, Tercüman-ı Hakikat** ve **Dağarcık** gibi gazete ve dergilerde çıkan bir çok yazısında Osmanlıcanın sadeleşmesi ve yaygınlaşması yolundaki fikirlerini usanmaksızın tekrarlarken, bir taraftan da bu anlayışla roman ve hikâyeler kaleme alarak Tanpınar'ın deyişiyle "roman okuyucusu"nun, yani okuyan ve düşünen bir sınıfın doğmasına zemin hazırlar.

Fakat gene de Türkçe'nin çeşitli meseleleri üzerinde sistemli ve bilinçli bir şekilde uzun yıllar çalışan şahsiyet Şemseddin Sami'dir. Türkçülük fikrinin de önemli simalarından biri olan Şemseddin Sami, gramer ve sözlükleri ve diğer eserleri, çeşitli gazete ve dergilerde yayınladığı ilmî mahiyetteki yazılarıyla türkçülük ve türkçecilik konusunda devrine geniş ölçüde tesir etmiş, bu konularda hâlâ geçerli olan bazı temel fikirleri daha o zamandan açık ve kesin bir şekilde ortaya koymuştur. 1881'de **Hafta** dergisinde yayınladığı "Lisan-i Türkî - Osmanî" makalesiyle başlayan ve 1902 yılına kadar çeşitli gazete ve dergilerde devam eden

yazılarında o, dilimizin adının "lisan-ı türkî" olduğunu, büyük bir coğrafyaya yayılmış tek bir dil olan Türkçe'ye "Osmanlıca" veya "Çağatayca" gibi isimler vermenin yanlışlığını, üç dilden oluşan bir dil olamayacağını, yazı ve edebiyat dilinin Arapça ve Farsça'nın hakimiyetinden kurtularak sade ve millî bir hale gelmesini, bunun için de yazı ve konuşma dilinin birleştirilmesini, Türkçe'de karşılığı bulunan yabancı kelimelerin kullanılmamasını devamlı ve ısrarlı bir şekilde savunmuştur [1] .

Şemseddin Sami dışında kalan Tanzimat yazarları bu konudaki fikirlerinde genellikle tutarsız ve çelişkili görünürler. Dilin sadeleşmesini ve millîleşmesini istemekle birlikte Türkçe'nin üç dilden birleşmiş bir dil olduğunu, Arapça ve Farsça'dan gelen kelimelerin Türkçe'ye kuvvet ve güzellik verdiğini ileri sürerler; "lisan-ı Osmanî", "edebiyat-ı Osmaniye" deyimlerini sık sık kullanırlar. Arapça'nın din ve ilim dili, Farsça'nın örnek bir edebiyat dili olarak Osmanlı kültüründe çok önemli bir yeri olmasının bu çelişkili durumun ortaya çıkmasında büyük payı olduğu muhakkaktır. Bu yüzden, özellikle, Arapça tahsil edilmeden Türk diliyle bir edebiyat meydana getirmenin güçlüğü, Türkçe'nin yetersizliği, Arapça ve Farsça'dan ayrılamayacağı gibi fikirlere devrin basınında sık sık rastlanır.

Şinasî'den itibaren gitgide sadeleşmeye yüz tutan yazı ve edebiyat dili Servet-i Fünûn devrinde konuşma dilinden ve sadelikten tekrar uzaklaşmaya başlar. Servet-i Fünûncuların eserlerindeki dil ve üslûp büyük tartışmalara yol açar. Özellikle Ahmet Mithat'ın 1897'de yayınlanan "Dekadanlar" makalesiyle genişleyen tartışmalarda, **Servet-i Fünûn** yazarlarının dili

---

1 Daha geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Akün, "Şemseddin Sami", İA, 115. cüz, ss. 420-422.

anlaşılmaz bir hale getirdiği ve bozduğu, bu dilin şiveye ve millî zevke aykırı olduğu sık sık tekrarlanan fikirler arasındadır.

Bütün bu tartışmalar ve iddialar karşısında **Servet-i Fünûn** şair ve yazarları, yeni duyuş ve düşünüşlerin ancak yeni kelime ve tamlamalar veya ifade şekilleriyle anlatılabileceğini savunmakla birlikte, genellikle sadeleşme fikrinin karşısında olmuşlar veya bu mesele karşısında küçümseyici bir tavır takınmışlardır.

Bu devirde sade dil davası güden başlıca üç kişi görülür: Ahmet Mithat, Şemsettin Sami, Necip Asım. Çalışmalarına öteden beri devam eden ilk iki yazarın yanı sıra Necip Asım, gazete ve dergilerdeki yazılarında diğerleri gibi ılımlı bir tutum içerisinde Türkçe'nin kendi kuralları içinde gelişip sadeleşmesini savunmuş, çalışmalarında daha çok sözlük konusuna ağırlık vermiştir. Necip Asım'ın 1894'te çıkan **İkdam**'ın ilk sayılarına yazdığı sırf Türkçe yazılar da kaydedilmesi gereken diğer bir husustur.

Tanzimat ve Servet-i Fünûn devirlerinde yazı dilinin sadeleşmesi konusunda emek harcayanların hepsini de ıslahatçı olarak nitelemek mümkündür. Gerçekten de Şemsettin Sami ve Ahmet Mithat başta olmak üzere, bunların hepsi de Türkçe'nin kendi kuralları ve imkânları içinde zamanla ve derece derece sadeleşmesini savunmuşlardır. Arapça, Farsça kelimelerin atılarak yerlerine Türkçeden karşılıklar bulunmasını veya diğer Türk lehçelerinden kelime alınmasını isteyen farklı bir grubun da bu devrede ortaya çıktığını söyleyelim. "Tasfiyeciler" adını alan ve başlıca Fuat Köseraif tarafından temsil edilen bu grubun görüşleri

aşırı ve gayrı ilmî idi[1].

2. Sadeleşme Akımının İzmir'deki Geçmişi

İstanbul'da devam eden bütün bu faaliyet ve tartışmaların vilâyetlerde ve bu arada İzmir basınında da birtakım yankıları ve etkileri olmuştur. Özellikle Servet-i Fünûn edebiyatının başladığı sıralarda, yani 1896'dan sonra İzmir'de dil ve edebiyat konusundaki yazıların, tartışmaların çoğaldığı dikkati çeker. Biz bu tartışmalara ve Mehmet Necib'in fikirlerine geçmeden önce sadeleşme akımının ve dil çalışmalarının İzmir'deki geçmişine de kısaca değinmek istiyoruz.

İzmir'in ilk gayrı resmî gazetesi, Mehmet Salim Efendi tarafından 24 Ağustos 1288 / 5 Eylül 1872'de çıkarılan ve Kararnâme-i Ali'ye dayanılarak nr. 57, 19 Nisan 1873'te kapatılan **Devir** gazetesidir. Mehmet Salim Efendi daha önce **Tuna** gazetesini Ahmet Mithat Efendi'yle birlikte çıkarmış, daha sonra da Selânik ve Aydın gibi vilâyet gazetelerinde çalışmıştı. Bu eski gazetecinin İzmir'de "gayret-i milliye ve muhabbet-i vataniye"sini tahrik eden yabancı basına karşı çıkarmış olduğu **Devir** gazetesinde nisbeten sade bir dil kullanılmakla birlikte bu konuda bilinçli bir tutumun var olduğu söylenemez.

Bundan yaklaşık üç yıl sonra Karidi Efendi tarafından 22 Mayıs 1291 / 3 Haziran 1875'te çıkarılan **Kara Sinan** isimli mizah gazetesinde ise gazetenin mahiyeti icabı **Devir**'den daha sade bir dil kullanılmıştır. Karidi Efendi'nin **Kara Sinan**'ın kapanışından sonra 17 mart 1293 / 29 Mart 1877'de çıkardığı **İzmir** gazetesinde ise ilk defa dil konusunda yazılmış olan bir makaleyle karşılaşırız.

---

1 Tanzimat'tan sonra yazı dilinin gelişmesi konusunda verdiğimiz bu bilgilerde daha çok Agâh Sırı Levend'in Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri adlı eserinden faydalandık.

Muhtemelen gazetenin sahibi tarafından yazılmış olan "En büyük ihtiyacımız tamim-i lisan-ı millîdir" başlıklı bu yazıda, Osmanlı milliyeti fikrine bağlı olarak Osmanlı devletinde konuşulan farklı dillerin yarattığı sakıncalar üzerinde durulur ve unsurlar arasındaki kaynaşmayı ve ortak menfaati sağlamak için millî bir dilin —şüphesiz Türkçe'nin— okutulup yaygınlaştırılması lüzumuna işaret edilir [1] :

"Bir vatanda doğup büyümüş evlâd-ı vatanın bir kısmı vatandaşı bulunan diğer sınıfın lisanını anlayamaz ise birinci sınıf elbetteki ikincisinin ahlâk ve adâtına vakıf olamaz. Bu adem-i vukuf yekdiğeri beyninde münâsebât ve ihtilât-ı muhâdenetkarâne-i vatandaşîye büyük bir mânia-i tabiiyyedir.

Bir mülkte taaddüd-i elsine menfaat-i umumiyeyi tevhid edemez.

Bir lisan tekelllüm edilen vatanda menfaat birdir. ...Çünkü milliyet lisan üzerine kâim ve menfaat-i umumiyenin tevhidi ve ittihad-ı efkârın husûlü bir lisan tekellüm olunmasına mütevakkıftır. Husul-i maksat, mektepler küşâdına ve evlâd-ı vatanın bir lisan-ı millî telakkî ve taallüm ettirilmesine ve bunların hakikatte musavât nazarıyla bakılarak kendi menfaat-i mahsusasını bulmak ve bu vatanın menâfi-i umumiyesinde aramaklığa mütevakkıf bulunmuştur."

İzmir gazetesinden yaklaşık on yıl sonra 1886 kasımında Halit Ziya, Bıçakcızade Hakkı ve Tevfik Nevzat tarafından çıkarılan ve İzmir'in fikir ve edebiyat tarihinde büyük yeri olan **Hizmet** gazetesinin dil alanındaki çalışmaları daha önemlidir. Sonraları Tevfik Nevzat'ın idaresinde Mehmet Necip'in yazılarıyla sade dil

---

1 İzmir, nr. 3, 21 Mart 1293 / 2 Nisan 1877.

davasının bayraktarı haline gelen **Hizmet**'in dil alanındaki ilk faaliyeti ansiklopedi ve terimler konusundaki yazılardır.

Halit Ziya tarafından yazılan "Lûgat-ı İlmiye" başlıklı bir seri makalede ansiklopedi konusu ele alınmakta ve ansiklopedi fikrinin batıdaki gelişimi ve ilmî terim sözcüklerinin fikir ve sanat hayatındaki yeri etraflıca anlatılmaktadır. Daha sonra yazar, bizde bu tür eserlerin yokluğundan yakınarak, vakit geçirmeden bir ansiklopedi hazırlamanın gereğine işaret etmektedir[1] .

Bundan üç yıl sonra ise dilde kullanılan bütün kelimeleri kapsayacak büyük bir Türkçe sözlük hazırlamak amacıyla gazetede bir "Lûgat Müsabakası"nın açıldığını görüyoruz. Yarışmada okuyuculardan -mahallî kelimeler de dahil olmak üzere- çeşitli meslek dallarında kullanılan sözler, ilk olarak da bina ve bina müştemilâtıyla ilgili kelime, terim ve deyimler istenir. Gönderilen mektuplar, Türkçe kelimelere has bir imlâ ile basılmaya başlanır. Şemseddin Sami'nin **Kâmûs-ı Türkî**'sinden yaklaşık on yıl önce girişilen bu teşebbüste Halit Ziya'nın özellikle Türkçe kelimelere veya yazı ve edebiyat diline geçmemiş mahallî kelimelere çok önem vermesi dikkate şayan bir noktadır [2] .

---

1 Hizmet, nr. 64-70, 29 Haziran - 20 Temmuz 1887. Bu yazı serisi Kâmûsu'l-alâm'ın çıkışından altı ay önceye rastlar. Şemsettin Sami'nin eserinin çıkışı da gazetede sevinçle karşılanır. İlk cüz için bkz. nr. 124, 28 Kânunısani 1888.

2 Geniş bilgi için bkz. Ö. Faruk Huyugüzel, "Halit Ziya'nın Hizmet'te Bir Sözlük Hazırlama Girişimi", Türk Dili, nr. 411, Mart 1986, ss. 235 - 241.

Bu girişimden hemen sonra **Hizmet** yazarlarından Tahir Kenan'ın İzmir İdadîsinde okutulmak için yazdığı **Kavaid-i Lisan-ı Türkî** adlı kitabı yayınlanır. İdadîde Halit Ziya ve Tevfik Nevzat'la birlikte öğretmenlik yapan, gazetenin bir ara yazarlığını da üstlenmiş olan yazarın, bu çalışmayla Halit Ziya ve arkadaşlarının ansiklopedi ve sözlük konusundaki çalışmalarını tamamlamak istediğini, hattâ bütün bu faaliyetlerde onlarla beraber olduğunu söyleyebiliriz [1] .

Halit Ziya'nın başlattığı bu sözlük çalışması, sonradan okuyucuların ilgisizliği bahanesiyle yarıda kesilmiştir. Yazar, I. Türk Dil Kurultayındaki konuşmasında **Hizmet**'teki bu faaliyeti anlatırken söz konusu mektupların yayınının Maarif nezaretinin emriyle vali tarafından "teşviş-i efkâr ve tahdiş-i ezhana meydan verdiği" için durdurulduğunu söyler [2].

---

1 Bu eserin çıkışı üzerine Fazlı Necip'in yazarı kutlayan bir mektubu için bkz. Hizmet, nr. 416, 10 Kanûnısani 1891. Aynı yıllarda Tevfik Nevzat'ın da Lisan-ı Osmanî adıyla bir dil bilgisi kitabı yazıp basım izni için Maarif nezaretine gönderdiğini biliyoruz. Fakat bu eser basılamadan kalmıştır. Bu konuda bkz. H. Nami, "Bîtarafâne Bir Mütalâa", Anadolu, nr. 1998, 20 Haziran 1334-1918 ; "Ahmet Talat Bey'e", nr. 2003, 25 Haziran 1334-1918.

2 I. Türk Dil Kurultayı: Tezler, Müzakere Zabıtları, İstanbul: 1933, s. 342. A. Sırrı Levend, Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri'nde Ali Nusrat'ın bir yazısından naklen Mahmut Esat Efendi'nin dilin sadeleşmesi konusundaki bir girişiminden söz etmektedir: "Üstad-ı muhterem Esat Efendi merhum, İzmir'de 303 tarihinde bir gazete tesis ederek bazı arkadaşlarıyla yazımızın ve imlâmızın ıslahına ve lisanımızın tasfiyesine hâdim bazı mühim hatveler atmaya başlamış, o zamanın hükûmeti bu mesâîyi muvafık görmeyerek, meselenin Maarif Nezaretince derdest-i hall ü tebliğ bulunduğundan bahisle iş'âr-ı ahire intizaren bu babda sarf-ı mesaiden sarf-ı nazar edilmesini tavsiye ve tebliğ eylemiş..." (s. 273) Burada söz konusu edilen girişim Halit Ziya ve Tevfik Nevzat'ın başlattıkları ansiklopedi ve sözlük faaliyetinden başka bir şey değildir. O sıralarda İzmir idadîsinde cebir, hikmet ve tarih-i tabiî öğretmenliği yapan ve Hizmet'in yazar kadrosuna devamlı destek olan bu değerli ilim adamının gazetedeki yazıları, fennî ve hukukî mahiyetteki yazılardır.

Bütün bu çalışmalar sırasında gazetede bilhassa Halit Ziya tarafından terimler, imlâ ve millî edebiyat konularında epeyce yazı yazılmıştır. Halit Ziya'nın İstanbul'a gitmesinden sonra gazetenin idaresini ele alan Tevfik Nevzat'ın konuşma diline çok yakın bir dille yazılmış kısa ve açık cümlelerden oluşan başmakalelerini de —ki bunlar 1897'ye ait sayılarda çıkmıştır— bu arada kaydetmek gerekir. Bütün bu yazılar Türkçe'nin sadeleşmesi ve diğer problemleri konusunda ilerdeki çalışmalar için belli bir kamuoyunun ve uygun bir ortamın meydana gelmesinde şüphesiz ki önemli bir rol oynamıştır.

Hizmet'le aynı yılda imtiyazı alınmakla birlikte (1) ondan dokuz yıl sonra Tevfik Nevzat tarafından çıkartılan **Ahenk** gazetesi de (ilk sayı 21 Şubat 1895) bu dil davasını benimsemiş görünür. Muhtemelen Tevfik Nevzat'ın gazetenin politikasını belirtmek için yazdığı bir makalede "Tutacağımız Meslek" başlığı altındaki maddelerden birisi şudur (2) : "4 - Gazetemizde mümkün olduğu kadar sade lisan istimaline çalışılacaktır." Bununla birlikte daha sonradan Tevfik Nevzat'ın elinden çıkan gazete bu tutumunu terk etmiş, dil konusunu daha ziyade yazarlarının insiyatifine bırakmıştır.

Ahenk'ten yaklaşık bir buçuk yıl sınra 1 Haziran 1896'da Bıçakçızade Hakkı tarafından çıkarılan **İzmir** de aynı davayı benimsemiş gazetelerden birisidir. İlk sayıdaki "Mesleğimiz" yazısında bu husus şöyle ifade edilir (3) :

---

1 Halit Ziya Uşaklıgil, Kırk Yıl, İstanbul: 1969, s. 178.

2 "Matbuât ve Tayin-i Meslek", nr. 1, 9 Şubat 1310.

3 Nr. 1, 1 Haziran 1896.

"Biz meslek-i tahririmizde —yazıyı anladıklarımızı anlatmak fikriyle yazdığımızdan— sade sözü, açık ifadeyi iltizam ettik.

Gazetemizi; okuyanlar içinde bulunan alim, edip, memur, asker, rencber, tacir, esnaf her türlü ahalinin beğeneceği ve anlayabileceği bir tarzda bulundurmaya gayret edeceğiz

İşte meslek-i tahririmiz hem her sınıf karilerimizin anlayabileceği surette açık yazı yazmaktan hem de idrak ve tasavvurdaki noksanı örtmek veyahut pek bîlüzum malûmat-furuşluk etmek için sözde Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce birçok lûgatler, tabirler kullanmak gibi bugün edebiyat-ı Türkiye'de en şiddetli ayıplardan ma'dud olan halâttan ceridemizi salim ve temiz bulundurup lisanımızın şu münasebetsizliklerinden tasfiyesine çalışmaktan ibarettir."

İzmir gazetesi **Malûmat** ve **İkdam**'la birlikte dilin sadeleşmesi konusundaki tartışmalara aktif bir şekilde katılır. Özellikle ilk yıla ait sayılarda dilimize giren batılı kelimeler karşısında hasasiyeti gösteren "Tasfiye-i Lisan-ı Osmanî" başlıklı çok sayıda makale yayınlanır. Ancak yeni batılı terimlere şiddetle karşı çıkan gazetenin, bunları karşılamak için Arapça kelimeler teklif etmesi —devrin terimler konusundaki genel tutumuna uygun olmakla birlikte— ilk sayıda ifade ettiği amaçlara uygun düşmeyen bir harekettir. Ayrıca gazetenin Osmanlıca'yı üç dilden ibaret bir dil olarak görmesi, **Ahenk** gibi onun da Türkçe konusunda pek hassas olmadığını gösteren bir husustur[1].

Sonuç olarak 1896'dan sonra İzmir'de beraberce yayınlanan bu üç gazete, —ayrı bakış tarzlarına sahip olmakla beraber— daha çok bölgenin ticarî, ziraî ve kültürel problemlerine ağırlık veren

1 Bkz. "Umum Üdebamıza Bir İhtar", nr. 5, 29 Haziran 1896, s. 4.

yazılarında, halka pratik konularda yararlı olabilmek için genellikle sade ve açık bir dilin peşinde olmuşlardır.

3 - Mehmet Necip ve Hizmet: Konuşma Diliyle Yazma veya "Türkçe Yazmak Çığırı"

Bu sıralarda Mehmet Necib'in İzmir'e gelişi buradaki sadeleşme hareketinin önemli bir safhaya girmesine yol açar. 1899 nisanında İzmir'e geldikten yaklaşık bir buçuk yıl sonra onun **Hizmet**'te başlattığı dil hareketi, daha önce de belirttiğimiz gibi esasta kaynağını türkçülük düşüncesinden alan ve devrin nazik şartları altında kendisini ancak dil sahasında ortaya koyabilen bir harekettir. Bu bakımdan bunu, bir dilde türkçülük hareketi olarak değerlendirmek gerekir. Uzun süren askerlik ve hapisane hayatı sırasında Mehmet Necip, yıkılmaya doğru giden imparatorluğun nasıl kurtarılabileceği konusunda çok kafa yormuştu. Ona göre içte ve dışta imparatorluğu tehdit eden gailelerden kurtrulmanın tek yolu Türklerde soy ve dil sevgisini uyandırmaktı[1] :

"Hülasa: Saltanatta tebeddül ile Türklerin ilerlemesi ve bekasının temin edilemeyeceğine göre kendimizi yakından veya uzaktan, içerden veya dışardan tehdit eden tehlikelere karşı koymaya behemehal hazırlamak lâzımdı. O halde Türklerin uyanık ve gözü açıklarına, kendilerinde soy ve Türklük sevgisi uyananlara çok mühim vazifeler düşüyordu. Meselâ içinde bulunduğumuz vaziyetten hiç de haberleri olmayan soydaşlarımızı uyandırmak, kendileri gibi Anadolu ve Rumeli'de yaşayarak Türkçe konuşanların Türkmen, Yörük, Türk olduklarını öğretmek, kendilerine yavaş yavaş Türklük fikir ve duygusunu aşılamak,

---

1 Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu, "M. Necip Türkçü ile görüştüm", Yeni Adam, nr. 495, 2 Haziran 1944, s. 10.

konuştukları dili yazı dili yapmak, Türk kadınlarını yavaş yavaş hayata alıştırmak, 1934 tarihinde **Anadolu** gazetesinde yazdığım sıra makalelerinin birçok yerinde işaret ettiğim vechile mümkün olduğu kadar fazla et yemek suretiyle gıda rejimimizde bir inkılâp yapmak, Türk cemiyetini kuvvetlendirmek, keyfiyet itibariyle aileler yetiştirmek, bu suretle Anadolu ve Rumeli'deki Türklerin varlığının idamesine çalışmak hususlarının Türklerin en mukaddes vazifelerinden sayılmasını tabiî gördüm."

Mehmet Necib'in "Türkçe yazmak çığırı" dediği konuşma diliyle yazma hareketi, arkadaşı Mehmet Şeref'in **Ahenk**'teki bir yazısında onu dil konusunda yazmaya davet etmesiyle başlamıştır. Aslında o ve Maraşlı Mustafa Kâmil Efendi, daha önceden "Türk kardeşlerimizi yalnız Türkçe yazıp Türkçe söylemeye alıştırmak" için gazetede karşılıklı yazışmakta idiler[1]. Maraşlı Kâmil Efendi bu yazışmayı şöyle hikâye ediyor[2] :

"Bundan üç beş ay evvel yine **Ahenk** ile —belki okumuş-sunuzdur— Mehmet Şeref Bey'le beynimizde bir muhavere cereyan etmişti. Mehmet Şeref Bey'in asıl maksadı, Arapça'yla Acemce'nin lisanımızdan kabil-i tarh olup olabilmemesi ve imkânı halinde bugün elde bulunan elfaz-ı Türkiye'nin lisanın şive-i kadîmini kaybetmemek şartıyla bize kâfi addedilip edilmemesi hakkında abd-ı âcizin fikrini anlamaktan ibaret idi.

---

1 Her iki yazarın da sırf Türkçe diyebileceğimiz bu yazışmaya ait ilk yazıları için bkz. Mehmet Şeref, "İzmir Üdebâ-yı Ulemasından Maraşî Faziletlû Kâmil Efendi Hazretlerine", Ahenk, nr. 1272, 21 Teşrinievvel 1900; M. Kâmil, "Muharrir-i Terzebân İzzetlû Mehmet Şeref Beyefendi Hazretlerine", nr. 1274, 24 Teşrinievvel 1900.

2 "Edib-i Hakayık-nüvis Hafız İsmail Efendi'ye Cevap", Ahenk, nr. 1454-1455, 31 Mayıs - 1 Haziran 1901.

Öteden beri tarz-ı tahririmizde devam edip gelmede olan nazımda Nabî, Veysî ve Fuzulî mesleklerinin Şinasî devrinden itibaren sadeleşmeye başlamış ve şunun ise terakkiyât-ı hazıra ile mütenasip bir derece daha tahfife kabiliyeti bulunmuş olmasından bahisle muharrirlerimizin, şairlerimizin oldukça sade yazmak cihetine itina etmeleri ve meselâ Türkçe'de karşılığı bulunan me'nus bir tabir varken o makamda Arapça, Acemce kullanmamaya himmet etmelerini tavsiye yollu bir cevap ile fikrimin neden ibaret olduğunu söylemiş idim.

Ben makalelerimi "Mektup" unvanıyla neşr ederdim. O da lâzım gelen mütalâatı "Cevap" sernamesiyle yazardı. Hem efkârım beyan hem de sırf Türkçe yazmak arzu edenlere nümune olmak üzere birinci mektubumda —birkaç kelime müstesna olmak üzere— sade Türkçe tabirler kullandım. O vakit nasılsa maksatlar hakkıyla anlaşılamadığından, yani "Türkçe yazılmak istenilirse şu zeminde kalem oynatılmalı. Şayet Arap, Acem lûgatları, terkipleri ihtiyar edilmek arzu edilirse, ifadeyi tazip edecek derecede ıstılaha boğdurmamalı" demek istenildiğini anlamayan veya anlamak istemeyen bazı erbab-ı kalem tarafından itirazlara, işkencelere maruz olmuş idik."

Tartışmanın sonunda Mehmet şeref, gene **Ahenk**'te yayınladığı bir yazıda hemşehrisi Mehmet Necib'i yardıma çağırarak onun hem kendisine hem de başkalarına bu konuda yol göstermesini ister[1] :

"Bizim istediğimiz şu mektuplarla bir yol tutarak dertleşmektir. Lakin bu yazılarımıza bilmem ama İzmir'de bir kimse var ki iyi

1 "Birinci Mektuba Cevap: Fazıl-ı Muhterem", Ahenk, nr. 1278, 28 Teşrinievvel 1900.

gözle bakıyor. Dil için çok çalışarak, senelerce uğraşarak bugün size ve bana yol gösterecek bu kimse ortaya çıkarsa iş ilerleyecektir.

Gümrük'teki o çokça yorgunluğundan biraz başını kaldırıp da keskin kalemiyle bize yardaklık etmesini bütün gönlümüzle istediğimiz bu bilgisi, Türkçe'si çok kimse hemşehrim Edirneli Necip Bey'dir. Ben istiyorum ki bu sahifelerde bize yardaklık etsin, yanlışlarımızı düzeltsin. Biraz yardım görerek kendisine her vakit borçlu olduğum çıraklık şükrünü ödeyeyim."

Mehmet Necip bu yazıya **Ahenk**'e gönderdiği iki uzun mektupla cevap verir[1]. Arapça ve Farsça kelimelerden olabildiğince arınmış sırf Türkçe diyebileceğimiz bir dille yazdığı bu mektuplarda o, önce kendisinde Türkçe sevgisinin uyanışını ve arı Türkçe yazma denemelerini anlatır[2] :

"Nasıl oldu ve nedendi? Orasını şimdi pek açık ve doğru kestiremiyorum. Türkçe'nin Arapça ve Acemce'den mürekkep olmasını gönlüm bir türlü öğüdememişti. Derdim ki Türkçe niçin yalnız, başlı başına olmayıp da öteki iki dille karışık olsun! Biz birçok istediğimiz ve düşündüğümüzü salt Türkçe lâkırdılar ile karşımızdakine anlatabiliyor ve evlerde öyle Arapça'dan alınmış sözleri pek katıştırmaksızın konuşabiliyoruz da neye böyle konuşulduğu üzere yazılmakta bir bayağılık ve kabalık olsun? Türkçe'si hem de pek yakışıklı Türkçe'si olan birçok lâkırdılarımız varken bunların yerine Arapça'dan alınmışlar konsun ve kullanılsın! İşte bu bana pek fena gelirdi. Bu tutuluş gitgide arttı. "Türkçe salt Türkçe olmalıdır, içinde biricik yabancı bir söz bile ol-

---

1 "Edib-i Muktedir Kardeşim Mehmet Şeref Bey", nr. 1286-1287, 7-8 Teşrinisani 1900.

2 "Edib-i Muktedir Kardeşim Mehmet Şeref Bey", nr. 1286, 7 Teşrinisani 1900.

mamalıdır" demeye başladım ki bu dileğimi onamayan bir arkadaşla gün geçmez atışırdık. Şimdi sekiz dokuz yıl oluyor. Sonraları aşağıda anlatacağım üzere, bu pek ileriye varış, epey bir değişmeye uğradı. Yine o çağlara gelelim. Katıksız Türkçe ile kendi kendime bir şeyler yazmaya yeltenirdim. Yazdıklarımı okuma yazma öğrenmemişlere okuyunca anladıklarını, yalnız anladıklarını değil, şu anlayabiliş sevinciyle sırıtışlarını görerek Türkçe'yi sevmem gittikçe arttı."

Mektubunda Velet Çelebi ve Necip Asım'ın **Hazine-i Fünun** ve **İkdam**'daki denemelerden de bahseden Necip Bey, Türkçe sevgisini türklük ve vatan sevgisinin tabiî bir sonucu olarak görür: "Böyle olan yalnızca ben değilim öyle sanırım. Bunun için gönlünde sevinçli bir beğeniş duymayan ve kendimizin belli başlı bir dilimizin olmasını bütün varlığıyla istemeyen yoktur gibi. Sanmam ki düşünmeyi öğrenmiş bir Türk böyle bir dileği beğenmesin, onamasın ve Türkçe yazılagelen yazılara imrenip kalmasın. Evet kardeşim, bu sevgi o denli aşırı ve derindir ki dilimizin yalnız bin sözceğizi olsaydı; göz göre olan bu kokozluğu, yine bu sevgiyi eksiltmezdi. Bu, her bir kimsenin duyuşuna; soydaşlarını, üstünde yaşadığı ata yurdunu sevişine bağlıdır. Kişi doğduğu yere nice gönlüyle, bütün özüyle bağlıysa orada konuşulan dile de çakılı kalması öyledir. Bundan başka bu, ev bark sevgisinden daha yüce ve büyüktür. Gerçekten ata yurdunu seven bir kimsenin ata yurdunda soydaşlarının söylediği dilden bir başkasını sevmesi, kendi öz dilini yeğinsemesi us ve düşünceden pek uzaktır. Böyle olunca ilkinki boş, gelişigüzel bir şeydir. Türkçe yazmayı kınanç bulmak, Türk olmayı kınanç bulmaktan ayrı değildir."

Fakat geçmişte yapılan hatalar, dili bir sürü yabancı unsurla doldurmuş, bu yabancı unsurlar Türkçe'ye zenginlik ve genişlik

katacak yerde onu köreltmiş, geride kalmasına sebep olmuştur. Bir dilin başka dillerden kelime alabileceğini kabul etmekle birlikte Mehmet Necip, eşanlamlı kelimelerin yol açtığı karışıklıklardan esefle söz eder :

"Biz şimdiki Türkçe'de gördüğümüzü açık ve uygun bir yolda anlatabilmek için başka dillerin yardımına avuç açıyoruz. Başka bir şey yapamayız ki! Fakat suç yalnız bunda mı? Bir dil bir başkasından söz alabilir; ancak bizimki değil, suçun en büyüğü eskiden dilimizde olan nice sözleri tatlılıklarıyla beraber beğenmeyişimizdir. Şimdi de öyle yapanlarımız az mı? "Afitab, hurşid, şems" güneşten başka güneşler imiş veya da bunlardan birisi güneşin doğudan ilk ağmaya, yükselmeye başladığı; ötekisi aydınlığı yer üzerine dikine vurduğu ve üçüncüsü sanki batıda birbiri üstüne kümelmiş bulutların aralıklarından arık ve ılık aydınlıklar gönderdiği sulardaki adı imiş gibi bir türlü dilimizden uğratmaya kıyamamışız. Avrupanın en zengin dillerinden hangisi var ki güneşin böyle üç dört adı olsun!"

Mektubun ertesi günü yayınlanan ikinci kısmında Osmanlıca'yla ilerlemenin imkânsızlığı dolayısıyla konuşma diliyle yazı dilinin birleştirilmesinin zarureti üzerinde durulur. Bunun için bütün Türklerin konuştuğu dil, yazı dilinin esası olarak kabul edilmeli ve bu dil ahenk ve telâffuzca İstanbul şivesine uydurulmalıdır. Bundan başka yazı dilindeki yabancı gramer kurallarının atılması ve konuşma diline dayalı bir gramerin hazırlanması da yapılması gereken diğer önemli işlerdendir. Ama öncelikle bütün yazarlar konuşma diliyle yazmaya ve onu işlek bir hale getirmeye çalışmalıdırlar[1] : "Konuşma dili üzerine yazmaya çalışmalıyız. Bu

---

1 "Edib-i Muktedir Kardeşim Mehmet Şeref Bey", Ahenk, nr. 1287, 8 Teşrinisani 1900.

dil yeniden yetişecek demektir. İlkinden arık, çelimsiz görünürse de gitgide gelişecek; genç ve dinç bir dil olacaktır. Şimdi kullandığımız yazı dilini aşağı indirmektense, bunu yukarı çıkarmaya bezmeksizin savaşalım. Düzelmesi gereken ancak bu dildir."

Yazar mektubu, dil üzerindeki fikirlerini vakit buldukça **Ahenk**'e yazacağı vadiyle bitirir. Ancak vaad ettiği bu yazılar **Ahenk**'te değil, o sırada Bitlis sürgününden dönen Tevfik Nevzat'ın 2 Ekim 1900'de çıkarmaya başladığı **Hizmet**'te yayınlanmaya başlanacaktır [1]. Tevfik Nevzat'ın daveti üzerine 1901 ocağından itibaren **Hizmet**'te yazmaya başlayan yazarın, burada büyük bir kısmı "Türkçe-Dilimiz" başlığını taşıyan on dokuz uzun makalesi çıkar.

Dil yazılarının başlamasından kısa bir süre sonra Tevfik Nevzat'ın Mehmet Necib'in fikirlerini tamamen benimsemesi [2] ve gazetesini bu yoldaki yazılara açması, hareketin iyice yaygınlaşarak diğer sosyal meselelere ve edebî sahalara da sıçramasına yol açar. İzmir'de büyük yankılar uyandırarak **Hizmet**, **Ahenk** ve **İzmir** gazetelerinde bir sürü tartışmaya sebep olan makaleler ve edebî yazılar, şehrin fikir ve edebiyat hayatını canlandırdığı gibi daha sonra söz edeceğimiz uzun süreli tesirlere de yol açmıştır.

Mehmet Necip, mümkün mertebe konuşma diliyle, hatta pek anlaşılmadık mahallî kelimelerle yazdığı makalelerinde batılı dil

---

1 Gazetenin yeniden çıkış haberi için bkz. Ahenk, nr. 1256, 3 Teşrinievvel 1900.

2 "İşin hakikisi: (Dilimiz - Türkçe) serlevhasıyla yazdığım sıra makalelerin üçüncüsünden sonra Tevfik Nevzat, lisan hakkındaki telakkî ve efkârımı olduğu gibi kabul etmiş, onlara tevfikan makaleler, yazılar yazmaya başlamıştı." "Yeni Lisan ve Mehmet Necip Bey", Yirminci Asırda Zekâ, nr. 8, 11 Haziran 1328 / 1912, s. 132.

bilginlerinden, filozof ve sosyologlardan faydalanmak suretiyle dili çeşitli bakımlardan incelemiş ; mevcut yazı ve edebiyat dilimizin esassız ve faydasız olduğunu, bunun yerine konuşma dilinin temel alınması gerektiğini ilmî bir şekilde ortaya koymak istemiştir. Bu bakımdan fikirlerini sosyal ve psikolojik bir olgu olarak dil, yazı dilimizin durumu, yazı dilimiz ve edebiyatımız olmak üzere üç kısımda ele almak mümkündür.

a) Sosyal ve psikolojik bir olgu olarak dil : Mehmet Necip, Türkçe'nin kendisinden beklenen hizmetleri yapabileceğini ortaya koyabilmek için önce Max Müller'in görüşlerine dayanarak, söz ve fikir arasındaki yakın ilişkiyi ele alır. Ona göre dille düşünce birbirinden ayrılamaz. Zihinde her manâ kendi kelimesiyle birlikte bulunur. Düşünce ile sözü -her ikisini de yok etmeden- birbirinden ayıramayız. Onun bu teorik açıklamalardan maksadı, Türk düşüncesiyle Türkçe arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekmektir.

Mehmet Necip, dille düşünce arasındaki bu sıkı ilişkiden sonra dilin fonksiyonları üzerinde durur. Ona göre dilin dört esaslı hizmeti vardır:

1) Dil bir tahlil ve tecrit aracıdır: Dış âlemdeki nesneler arasındaki ortak bir özelliği belirlemek ve bunu kendi başına ele almak ancak dil sayesinde mümkündür. Biz soyut ve genel fikirleri ancak kelimeler yoluyla ifade edebiliriz. Sözgelişi "ağırlık" fikrine gidebilmek için önce farklı nesnelerde gördüğümüz bu özelliği adlandırmak, daha sonra da tecrit yoluyla bunu genelleştirmek gerekir [1] : "Taşı elimize alınca bir ağırlık duyduğumuz gibi bir kitap alınca da öylece duyuyoruz. Bunlardan biri az biri çok. Şim-

1 "Türkçe-Dilimiz 15", Hizmet, 18 Mayıs 1317 / 1901. M. Esat, "İzmir'de Yeni Lisan", Fikirler, nr. 6, 15 Eylül 1927, s. 3 'ten.

di biz o taş parçasındaki ağırlığa ağır diyoruz. Ağırlık düşüncemizi bu sözle yürütüyoruz. Meselâ bu ağırlığın her cisimde bulunduğuna hükmediyoruz.

İşte bunu ancak (ağır) ve (ağırlık) sözüyle yapıyoruz. Bu ağırlık, bir mücerret ve umumî fikir olmuş oluyor. Eğer söz olmazsa biz bu ayırmayı yapamayız. Bu taş parçasının havassını ayırmak (tahlil) ve bu havassın her birini ayrıca düşünmek (tecrit) ve havassın diğer cisimlerde de bulunduğunu düşünmek (tamim) dir. İşte dilin düşünceye birinci hizmeti ayırmaya, soymaya bir âlet olmasıdır."

2 - Dil bir birleştirme ve sıralama aracıdır : Bu, birtakım fikirlerin bir söz düzeni altında toplanması demektir. Biz dil sayesinde edindiğimiz genel fikirleri, yine dil sayesinde bir birleştirme ve sıralamaya tabi tutarak yaygınlaştırabiliyoruz.

3 - Dil bir belleme ve hafızaya yardım aracıdır: Dilin ilk iki hizmeti hafıza sayesinde mümkündür. Düşünceler kendi işaretleri olan kelimelerle hafızada belli bir yer tuttukları için dil, aynı zamanda bellemek ve hatırda tutmak bakımından da hafızaya yardımcı olmaktadır.

4 - Dil bir iletişim aracıdır: Biz duyduğumuz, düşündüğümüz ve istediğimiz şeyleri sözlerle bildiririz.

Mehmet Necib'e göre dilin bu dört fonksiyonu onun ferdî ve sosyal görevlerinin de temelidir. Dilin ferdî ve sosyal görevleri arasında çok yakın bir ilişki vardır. Dilin sosyal görevini tam yapabilmesi için şahsî görevlerini hakkıyla yapabilmesi gerekir(1): "Dil bu noktadan ictimaî varlığımıza, topluca yaşayıp gitmemize

---

1 "Türkçe-Dilimiz 16", Hizmet, 1 Haziran 1317/1901. M. Esat, "İzmir'de Yeni Lisan", Fikirler, nr. 7, 1 Teşrinievvel 1927, s. 5'ten.

temel yerini tutan mülk gibi, aile gibi, hükûmet gibi başlıca ve mühim müessesât ve teşkilâttandır. Dil sayesinde insan başka hayvanlardan ayrıldığı gibi yine dil ile bir takım başka kavimler üzerine maddeten ve manen üstünlük kazanabilir. Bir ferdin dimağının genişlemesi, doluşması hemen dilledir. Öylece bir kavmin iktisatça ilerlemesi, zenginleşmesi de dilledir. Bir lisan âlimi "Bir işçinin elindeki âletler neyse, zihin için de sözler, dil öyledir. İşçi âletleriyle nasıl taşları yontar, uzaklıkları ölçerse, zihin de sözlerle düşünmenin kuvvetini arttırır" diyor.

Ancak o işçinin elindeki âletler yerinden kalkmaz, beş on yerinden ekli, yüz yerinden yamalı veyahut kullanılmaları kolayca öğrenilmeyecek kadar karmakarışık olursa ne işe yarar? Zihin için de söz böyledir. Burada derin bir hakikat olmak üzere "Her dil onu yapan kavimdir. O ne ise o da odur" yahut "Bir dil kendi kavmini, bir kavim kendi dilini yapar" sözlerini ilâve edeyim.

Bu ferdî ve sosyal görevleri tam yapabilmek için bir dilin bazı nitelik ve şartlara sahip olması gerekir. Mehmet Necip, dilin ferdî ve zihnî görevleri için gerekli nitelik ve şartları, Türkçe'nin durumunu da göz önüne alarak şu dört madde altında toplamaktadır :

1 - Dil mecazlı ve istiareli olmalıdır: Anlam kayması yoluyla oluşan mecazlar, duyularla algılanamayan şeyleri adlandırdıkları için önemli bir fonksiyona sahiptirler. Bunlar aslen cismanî şeylere delâlet eden, fakat mecazî anlam doğduktan sonra asıl anlamı unutulan kelimelerdir. Türkçe'yi bu bakımdan incelersek, yeteri kadar mecazî bir dil olduğu görülecektir[1] :

---

1 "Türkçe-Dilimiz 16", Hizmet, 1 Haziran 1317. M. Esat, "İzmir'de Yeni Lisan", Fikirler, nr. 7, 1 Teşrinievvel 1927, s. 6'dan.

Bu noktadan Türkçe'den istifade etmeliyiz. Meselâ "göz kuyruğuyla bakmak" olan "mülâhaza"yı kullanmışız da bunun karşılığı olup Rusya ve Türkistan'daki Türklerin kullandığı "uylanmak" sözüne en büyük düşman kesiliveririz. Kullandığımız kelimelerde de ne kadar mecazlıları var. Meselâ "baş" sözü, şu omzumuzun üstündeki baş'tan başlayarak ne kadar geniş manâlarda kullanılıyor: Subaşı, binbaşı, yılbaşı, işbaşı...

Yağmak fiili de ne kadar kullanılışlıdır. Saçmak, yapmak, açmak da öyle... Halbuki bunlar dar bir manâda kullanılıyorlar. Ziya, rayiha, maarif neşretmek oluyor da bunların yerine "aydınlık saçmak, koku yaymak" diyemiyoruz. Görülüyor ki bu iş Türkçe'nin elinden mükemmel gelir."

2 - Dil soyut olmalıdır: Mehmet Necib'e göre bu çok önemli özellik dilin zenginliği için bir ölçüdür. Dilde soyut ve genel kelimeler ne kadar çoksa, dil o kadar zengin, dili konuşan kavim de o kadar ileri demektir. Bu türden kelimeleri az olan bir dilin ve kavmin geriliğine hükmetmek yanlış olmaz. Mehmet Necip, bu konuda dilin tahlilî bir metod olduğunu ileri süren Condillac'a dayanır. Dil tahlilî bir metod olunca, onda her hüküm ve fikir için ayrı bir söz bulundurmaya gerek yoktur. Dil kendi bulduğu soyut kelimeler yoluyla binlerce nesne veya kavramı niteleyebilir veya adlandırabilir. Söz gelişi "kuru" sözüyle binlerce hüküm ve eşyanın adını verebiliriz: Kuru ot, kuru çamaşır, kuru toprak, kuru çay v.s. gibi.

3 - Dil düşünmenin bütün unsurlarına tekabül etmelidir: Mehmet Necib'e göre düşünme; zihnin dikkat, mülâhaza, tahlil, tecrit, terkip, hüküm gibi faaliyetleri sonucunda eşya arasında ilişkiler bulmak veya çokluğu birliğe indirmek demektir. Zihnin düşünce

sırasında kullandığı unsurları iki kategoride ele almak mümkündür:

a) Statik unsurlar: Aynı zamanda düşünmenin objektif unsurları olan soyut ve genel fikirlere işaret eden isim ve sıfatlar.

b) Dinamik unsurlar: Bunlar iki kısımdır. İlk grupta "birliktelik, teâkup, tevellüt, tedricîlik, tâbilik" gibi genel ilişkileri ve bağlantıları ifade eden edat, bağlaç ve zarf gibi kelimeler; ikinci grupta da doğrudan doğruya düşünmenin hareketini ifade eden fiiller vardır.

Mehmet Necip, Türkçe'yi bu açılardan inceledikten sonra dilimizin düşünmenin bütün unsurlarına tekabül ettiği sonucuna varır.

4 - Dil basit olmalıdır: Bu, dilin kolay öğrenilebilmesi ve ferdî görevlerini hakkıyla yapabilmesi için gerekli bir niteliktir.

Dilin sosyal görevlerini hakkıyla yapabilmesi için gerekli nitelikler ise şunlardır :

1 - Dil kullanışlı olmalıdır: Öğrenilmesi çok zaman alan, istisnaî kurallarla dolu, metodik olmayan bir dilden sosyal bir fayda beklenemez. Türkçe ise basit, kullanışlı ve kolayca öğrenilebilen bir dildir.

2 - Dil açık ve anlaşılır bir yapıda olmalıdır: Dilin sosyal faydası, herkesçe anlaşılabilmesiyle mümkündür. Türkçe ise on altı milyonluk bir halk kitlesi tarafından kullanılmaktadır.

3 - Dildeki kelimelerin belirli ve kesin bir anlamı olmalıdır: Yazı dili bilhassa bu bakımdan kusurludur ve sosyal faydayı sağlamaktan uzaktır.

b) Yazı dilinin durumu: Mehmet Necib'in genel olarak dil ve dil ile düşünce üzerindeki bu teorik açıklamalarından maksadı, halka hitab etmeyen "lisan-ı tahrir"in esassızlığını ve onun yerine konuşma dilini geçirmenin lüzumunu ilmî açıdan isbat etmekti. Yazı dili Türkçe, Arapça ve Farsça gibi yapı bakımından birbirine hiç uymayan üç dilden oluşuyordu. Böyle bir dili öğrenmek için Türk Çocuğu hem gereğinden fazla vakit ayırmaya mecbur oluyor hem de kendi diliyle düşünmek ve öğrendiklerini terkip etmek imkânından yoksun kalıyordu. Bu dil Türk çocuğunun zihnî alışkanlıklarını altüst ediyordu. Halbuki Türkçe, kelime hazinesi ve anlatım imkânları bakımından diğer iki dilden geri kalmazdı[1].

Mehmet Necip, yazı dilinin zararını daha iyi göstermek için onu iki yönden etraflıca incelemektedir: Yazı dilindeki unsurların yapısı, bu unsurlarla yapılan terkipler.

Yazı dilindeki unsurları yazar şu dört başlık altında inceler:

1) Aynî ve müşahhas kelimeler, müradifler: Mehmet Necip "güneş, afitab, hurşit, şems "örneğinde olduğu gibi Türkçe'de karşılığı bulunan Arapça, Farsça aynî ve müşahhas isimlerin yazı dilinde kullanılmasına kesinlikle karşı çıkar. Türk zihni üzerinde gayrı tabiî bir etki yapan bu kelimeleri dilden atmak gerekir. Bediî ve zihnî zaruretler bunların yerine Türkçe kelimelerin kullanılmasını gerektirir; çünkü Türkçe kelimeler ruh ve duygumuza daha güzel hitap ettikleri gibi zihin bunları daha çabuk ve kolay kavrar. Gene bu kelimeler kendi manâlarını zihinde daha kuvvetli bir şekilde canlandırırlar. Nihayet bir fikir ne kadar kolay ve

---

1 "Türkçe-Dilimiz 2", Hizmet, 12 Kânunısanî 1316/1901. M. Esat, "İzmir'de Yeni Lisan", Fikirler nr. 12, 15 Kânunıevvel 1927, s. 2'den.

çabuk telkin edilirse söz ve mânâ arasındaki bağlantı da o kadar güçlü demektir.

Ona göre bunlarla eşanlamlı kelimeleri (müradif) bir tutmak doğru değildir[1] :

"Müradif ve müteradif lâfızlar ; lâfızca ayrı, manâca yakın olan sözlerdir. Bunların Arapça'da veya Avrupa dillerinde bolluğuna bakılarak, Türkçe'de az ve çok mukabilleri bulunduğu halde, Arapça ve Acemce'den alınanlar da öylece tutularak bunlarla dilin zenginleştiğine, pek manâsız olarak, dilin tekâmülüne hükmolunuyor. Bunların iç yüzlerini anlatalım :

Bu müradifler her ne kadar manâca birbirine benzerlerse de bu benzeyiş medlulün bütün genişlik ve kuvvetini kaplamaz. Müteradif lâfızlar, hepsinin ifade ettiği, fakat her birinin halince kendine mahsus ve başka tabiat vucuda getirici fer'î bir fikir ile başkalaşan esas bir fikirden ibarettir.

Bir esas fikre yaklaşan hususî fikirler onların tamamıyle müradif olmamalarını ileri getirir. Eğer bunlar tamamıyle müradif olursa, yani birisinin uyandırdığı fikri diğeri de farksızca anlatacak olursa, bunların birisinin (ve varsa) ikisinin hiç de bir lüzumu kalmaz. Eğer bu gibi müradiflerin bir dilde barındırılması istenirse, o dilin zenginleşmesi değil, o müradiflerin adedince o dilde dil olması isteniyor demektir.

Meşhur Dumarsais "Bir dilin zenginliğine telâffuzların çokluğuyla değil, anlatabileceği düşüncelerin adedi ile hükmetmelidir" diyor.

---

1 "Türkçe - Dilimiz 17" , Hizmet, 15 Haziran 1317 / 1901. M. Esat, İzmir'de Yeni Lisan", Fikirler, nr. 10, 15 Teşrinisani 1927, s. 3 'ten.

Abbé Girard da "Kelimelerin çokluğu bir dili zengin eder; ama bu zenginlik sayıca çokluk değildir. Bu sözlerin çokluğundaki fayda ayrı ayrı söylenişlerinde değil, ancak değerlerindedir" diyor.

Yazar bu açıklamalardan sonra Türkçe'deki eşanlamlı kelimeleri ele alır. Bunları şekil ve manâ yönünden birtakım sınıflamalara tabi tuttuktan sonra Türkçe'de karşılığı olan Arapça ve Farsça kelimelerin birer müradif olmayıp, dili boş yere dolduran gereksiz ve zararlı unsurlar olduğu sonucuna varır.

2) Mücerret ve manevî kelimeleri : Bugün bu gibi kelimelerin çoğu Arapça ve Farsça'dan gelmektedir; fakat bu durum Türkçe'nin fakirliğini göstermez. Çünkü geçmişte atalarımız bu kavramları karşılayan bazı kelimeleri kullanmışlardı. İhmalimiz yüzünden bunların çoğu sonradan kullanıştan kalkmıştır. Şimdi bu durumda hiç olmazsa Türkçe'de mevcut soyut ve manevî kelimelerin tercihan kullanılmaları gerekir.

3) İlmî ve fennî tabirler : Mehmet Necip, özellikle ilim ve fen terimlerinin Arapça'dan yapılmasına karşıdır. Ona göre Arapça bu konuda elverişsizdi. Bu dilde önek ve sonekler sınırlı olduğu gibi bunlar kelimenin asıl anlamında büyük bir değişmeye de yol açmıyorlardı. Öte yandan birleşik kelimeler yoluyla yapılan "ilm-i tabakatu'l-arz, ilm-i menâfiu'l-aza" gibi yeni terimler gerçek birleşik kelimeler olmaktan uzaktılar. Türk zihninin tabiî düzenine aykırı olan bu kelimelerde "vahdet-i lâfız" mümkün olmadığı için "vahdet-i manâ"nın oluşması de mümkün olmuyordu. Bu birleşiklerin her biri kendi rengini koruyor ve "kimyevî bir muamele-i zihniye" ye yer bırakmıyordu. Fizyoloji, psikoloji gibi batılı terimlerin

dilimize girmesinin bir sebebi de bu idi. Bu durumda kendi dilimize başvurmamız daha doğru ve mantıklı bir hareketti [1]:

"Biz bu gibi kelime ve tabirleri Almanların kendi dillerinden yaptıkları gibi yapmalıyız. Meselâ Almanlar "müvellidü'l-humuza"ya "Sauerstoff", "müvellidü'l-ma"ya "Wasserstoff" demişler. Bu hususta Yunanca ve Latince kelimelere müracaat ve arz-ı ihtiyac etmemişler. Fransızların bu tabirleri eski Rumca'dan yapmış olmaları ise Fransızca'da bu tarzda kelime teşkiline kabiliyet ve istidat olmadığından ileri gelmiş...

Biz meselâ Almanları takliden yukarıdaki mürekkep kelimelere mukabil olarak Türkçe'de "ekşiözü", "suözü" diyebiliriz.

Bu tarzda terkip ise çok mantikîdir. Lisanın şeklî tekâmülünde âmil olan aheng kanunun tesiriyle bilâhare telâffuzlarında bir tagayyür husule gelecek, ihtimal "özü" bir suffixe mesabesine inecektir. Ancak burada nazar-ı itibara alınmak lazım gelen bir şey vardır ki o da -mümkün olduğu kadar- bu gibi mürekkep kelimelerin bir yerde yazılmasıdır."

4- Ahenk kanunu (ses uyumu) : Yazı dili ses uyumu bakımından da tabiî ve tutarlı bir yapı göstermiyordu. Yüzyıllardan beri dilimizi güzelleştiren ve şeklen gelişmesini sağlayan bu kanun, yabancı unsurlar yüzünden devamlı ihlâl edildiği için dilin gelişmesi de engellenmekteydi[2].

---

1 "Türkçe - Dilimiz 3", Hizmet, 19 Kânunısani 1316 / 1901. M. Esat, "İzmir'de Yeni Lisan", Fikirler, nr. 10, 15 Teşrinisani 1927, s. 4'ten. Ayrıca bkz. "Dilimize Dair Yazılanlar Hakkında", Fikirler, nr.17, 1 Mart 1928, ss. 3-6.

2 Yazar, sansürün müdahalesi yüzünden yazamadığı bu önemli konudaki fikirlerini 1908 martında İzmir gazetesinde daha başka bir çerçevede yaptığı bir incelemede ortaya koymuştur.

Mehmet Necip, yazı dilindeki unsurları bu şekilde inceledikten sonra bu unsurların terkip tarzları üzerinde durur. Daha önemli gördüğü bu konuda, terkipler isim tamlaması, sıfat tamamlaması ve birleşik sıfatlar bakımından ele alarak üç kısımda inceler.

1- İsim tamlaması (terkib-i izafî) : Arapça ve Farsça isim tamlamaların yazı dilinde çok kullanılmasının dilimizi bir "terkib-i izafî" sergisi haline getirdiğine dikkati çeken yazar, bunların bizim için faydasız ve anlamsız olduğuna kanidir. Ona göre Türkçe isim tamlamasını tercih etmek için üç önemli sebeb vardır:

a) Türkçe isim tamlamasında dilimizin yapısına uygun olarak tamlayan önce, tamlanan sonra gelmektedir. Halbuki Arapça ve Farsça'da bunun tersi geçerlidir. Bu gibi terkiplerle söylemeye ve yazmaya kalkışmak gayrı tabiî ve dilimizin yapısına aykırıdır.

b) Türkçe tamlamalar aynı zamanda Türk zihninin tabiî düzenine de uygundur. buna göre "her Türk evvelâ muzafun ileyhi, yani tayin ve tahsis eden ismi, saniyen muzafı, yani tayin ve tahsis olunan ismi" getirir. Söz gelişi "evin kapısı" tamlamasında "ev", "kapı"yı belirten ve tamlayan bir kelimedir.' Bu kelime isim anlamını koruyan eğreti bir sıfat gibidir; çünkü kasdedilen şeyin kapı olduğunu gösterdiği gibi, bu kapının falan veya filan yerin değil "evin" kapısı olduğunu da belirtir. Bu sıralama zihnimizin tabiî işleyişine uygundur. Eğer bunun aksi olsaydı zihinde kapıyla ilgili bir takım sorular uyanacaktı.

c) Türkçe isim tamlamasındaki bu sıralanış tarzının bir çok psikolojik faydaları vardır. Mehmet Necip'e göre "muzafunileyh ile muzaf arasındaki münasebet malûmun mechule, küllün eczasına, muayyenin gayr-ı muayyene münasebeti" gibidir. Bir tamlamada tamlayan önce geldiği zaman zihin merak ve endişe göstermeden

bekler. Halbuki tamlanan önce geldiği zaman zihinde tamlananın durumu ve niteliği konusunda bir takım sorular uyanır. Bu yüzden bilinenin bilinmeyenden, bütünün parçadan önce gelmesi her bakımdan faydalıdır. Mehmet Necip, bu faydaları ispatlayabilmek için örnek olarak seçtiği "evin kapısı" tamlaması üzerinde uzun uzadıya durur [1] :

"Bu (evin kapısı) misalini zihnimizde mütelâa edelim. İki kelime arasında bir çeyrek dakikalık bir fasıla bırakalım: (Evin) lâfzı söylenince derhal zihnimizde (ev) sureti belirir. Bu (ev) sureti tabiî zihnimizde müterakim bir çok suretlerin iştirak-ı ânîsiyle teşekkül ediyor. fakat bu, teşekkül edinceye kadar zihinde bir hayli hareket oluyor.

Bir yerde görülmüş de unutulmuş bir evin perdeli pencereleri; diğer bir çok pencereler ile mübadele-i şekliyede bulunarak bu (ev) suretinin üst kat pencerelerini teşkil ederken, diğer cihette (ev) donuk bir surette inşa olunuveriyor. Herkesin zihninde kurulan bu (ev) şüphesiz ki hepimizde aynıdır. Orası lâzım değil... Bundan sonra zihin bir intizarda bulunuyor. Biliyor ki ondan sonra gelecek mutlaka o (ev) ile alâkası olan bir şeydir. İsterse evden hayli uzakta olsun ! O halde (ev) ondan sonra söylenecek şeyin dayangacıdır, pişdârıdır. Bir çeyrek dakika hitâmında kapısı dendi mi derhal zihnimizdeki surete göre bir (kapı) evin bir tarafına açılmış olur. (Ev)i heyetiyle göremez oluruz. Evin pencerelerini vesâir yerlerini unuttuk bile.

---

1 "Türkçe - Dilimiz 4", Hizmet, 26 Kanunısani 1316 / 1901. M. Esat, "İzmir'de Yeni Lisan", Fikirler, nr. 12, 15 Kânunıevvel 1927, s. 6 'dan.

Eğer bundan sonra bir (anahtarı) deyiverecek olursak (kapı)nın kenarı ortasına bir (anahtar) takılır. Bu anda kapı da zihnimizde silikleşir.

Bunun aksine gelince : (Anahtar) kelimesi söylenmesi üzerine zihin telâşla irili ufaklı bir çok anahtarların içinden birini intihab ederken (kapı) sözü yetişir. Kapı'yı zihinde resmedip (anahtarı) da ona göre uyduruncaya kadar ardından (ev) gelir. Bu suretle anahtar bir çok istihaleler geçirmiş olur. Diğer taraftan ev şekli de zihinde vücut bulmaktan geri kalmaz. Bu şekilde zihin hayli zaman kaybeder. Evvelâ bir anahtar intihabında, saniyen anahtarın kapı ve ev sözleriyle tadilâta uğramasında...

Binaenaleyh Türkçe terkib-i izafîde zihinde suver ve eşkalin terkip ve teşârük-i mihanikîsi itibarıyle bir usul-i tabiî gözetilmiş olur. Nitekim biz bir cismin evvelâ heyet-i umumiyesini görürüz. sonra nazara çarpan yerlerini, daha sonra da bir çok teferruatı seçeriz. Hiç bir vakit ilk gördüğümüz bir şeyin heyet-i umumiyesinden bir parçasını ifraz ederek görmeyiz."

Türkçe isim tamlamasının bu faydalarına karşılık Arapça, Farsça terkipler hem zihnî alışkanlıklarımızı alt üst etmekte hem de fikirlerimizi daha geç ve fazla zamanda anlatmamıza sebeb olmaktadır. Bu, zihnimizin tabiî işleyişine aykırıdır; çünkü konuşurken Türkçe tamlamalar kurduğumuz halde, yazarken aksini yapıyoruz. Bu durum karşısında yabancı izafet terkiplerini dilden bütünüyle atmaktan başka çare yoktur.

2- Sıfat tamlaması (terkib-i tavsifî) : Mehmet Necip, yazı dilinde kullanılan sıfat tamlamalarını da sıralanış biçimi ve sıfatla ismin uygunluğu noktasından inceledikden sonra Arapça ve Farsça sıfat tamlamalarının dilimizden atılması, bunların yerine

Türkçelerinin kullanılması gerektiği sonucuna varır. Ona göre sıfat tamlamasında ismin önce getirilmesi hem akıl ve mantığa hem de dilimizin tabiî düzenine aykırıdır. Bu tür tamlamalar gereğinden çok zaman ve emek harcanmasına yol açmaktadır. Öte yandan yabancı sıfat tamlamalarında müenneslik-müzekkerlik bakımından aranan uygunluğun Türkçe'de ve Türk'ün zihnî yapısında hiç bir anlamı yoktur. Bu gibi kuralların Türkçe'de olmaması, aslında dilimizin lehine değerlendirilmesi gereken bir özelliktir [1]:

« (Whitney) kendi lisanı olan İngilizce'de böyle münasebetsizliklerin olmadığıyla nasıl iftihar ediyorsa biz de neden kendi dilimizle gururlanmayalım? Halbuki biz kalkıp kendimizi olmayacak bu gibi saçmalara, ilerlememize, düşünmemize engel olan yolsuzluklara bağlıyoruz. Geçmiştekilerimiz nice zamanlarını bu gibi boş şeylerle uğraşarak geçirmişler, Türkçenin şu değerliliğini bir nevi fakrına hamletmişler.

Ama biz ki kelimelerin müzekkerliği ve müennesliğinin gayr-ı tabiî bir şey olduğunu, sıfatla ismin mutabakatı da bunun eşi bulunduğunu biliyoruz. Bunlardan pek uzak bulunan dilimizi en doğru, en felsefî, en güzel bir dil diye tanıyabiliz.»

3- Birleşik sıfatlar (vasf-ı terkibîler): Yazar bilhassa edebî dilde önemli bir yer tutan Farsça birleşik sıfatlar üzerinde etraflıca durur. Ona göre şair ve yazarların asırlarca süren Farsça hayranlığının tesiriyle dilimize taşınan bu terkipler, bizi âdeta dilsiz yapmıştı. Onun için lüzumsuz bir süsten başka bir şey olmayan bu unsurların, ediplerin karşı çıkmalarına bakmadan dilimizden atılması gerekliydi; çünkü bu terkipler Türk dimağının faaliyet-

---

1 "Türkçe-Dilimiz 6", Hizmet, 9 Şubat 1316 / 1901. M. Esat, "İzmir'de Yeni Lisan", Fikirler, nr. 16, 15 Şubat 1928, s. 9 'dan.

lerini israf ediyor, Türk çocuğu bunları öğrenmek ve anlayabilmek için değerli vakitlerini boş yere harcamak zorunda kalıyordu. Bunlar yüzünden "genç, yumuşak beyinler daha ciddî düşünüşlere" yükselemiyorlardı. Ayrıca Farsçanın gramerini iyi bilmeden bu terkipleri yapmak ve anlamak imkânsızdı. Halbukî Türkçe'de bunlardan belki de daha güzel birleşik sıfatlar yapmak mümkün iken Farsçalarını kullanmanın hiç bir faydası yoktu. Söz gelişi "şükûfe-i dil-âvîz" yerine "gönül eyleyen çiçek" demek -uzunluğuna rağmen- bizim için daha güzel ve anlamlıydı [1]:

"Türk duygusu ile duygulu, azıcık da düşünür bir Türk bunlardan ikincisinin birincisinden daha tatlı, daha mânâlı, daha biçimli olduğuna hükmeder. Çünkü Acemcedeki (dil) bizdeki gönül'ün mukabili olamaz. Gönül pek mücerrettir. Bazan ruhun bile fevkindedir. İşte düşünür, ağlar, inler, dinler, muhakeme eder. Hülâsa ruhumuzun işlek halidir.

(Dil) ise -ağzımızdaki (dil) ile müşabehetinden sarf-ı nazar- yüreğin bir derece karşılığıdır."

Yazar, vasf-ı terkibîlerin Türkçe'de iki yolla karşılanabileceğini ileri sürer. Bunlardan bazıları partisip grupları vasıtasıyla türkçeleştirilebilir. Meselâ dil-şiken yerine "gönülkıran, gönülkırıcı"; dil-hıraş yerine "gönültırmalayan"; dil-âzâr yerine "gönülinciten"; dil-şikâf yerine "yürekyaran" denilebilir. Bu grupların "vahdet-i lâfziyye"yi sağlamak bakımından bitişik yazılmaları gereklidir. İkinci olarak bu terkipleri türemiş sıfatlarla karşılayabiliriz. Söz gelişi dehşet-fermâ, lerze-bahş gibi terkipler

1 "Türkçe - Dilimiz 5", Hizmet, 2 Şubat 1316 / 1901, M. Esat, İzmir'de Yeni Lisan", Fikirler, nr. 14, 15 Kânunısani 1928, s. 12 'den.

yerine korkunç'a benzetilerek yapılan "ürperinç, titrenç" gibi sıfatlar kullanmak mümkündür.

Mehmet Necip, yazı dilini kelime hazinesi ve terkipler bakımından ilmî bir şekilde inceledikten sonra şu sonuca varmaktadır [1]:

"İyi düşünenlerimizin her türlü ilerlememize en sağlam bir dayak olan Türkçe'yi birazcık olsun duraklamadan kullanacaklarını artık umabiliriz.

Mademki ilerlemek istiyoruz; bizi bilgice, düşünüşce, anlayışca hülâsa her şeyce acıklı bir gerilikte bırakan ne idüğü belirsizleşmiş bir dile erkekce yol vererek, onun yerine soydaşlarımızın konuştuğu ve güzelce anlaştığı dili geçirmekten başka çare yok. Buhusus bu topumuza baştan savulamayacak bir borçtur. Karanlıkları, içinde bunaldığımız cehaleti, için için varlığımızı kemirebilir, koflatır bir düşman yerinde tutarsak; buna karşı asker ve silâh, bilgi ve maârif ise de bu da ancak ilerki makalelerde vasıflarını sıraladığım bir dille yapılabileceğinden başa yine (Türkçe)mizi geçiririz. Ama yeryüzünde konuşulan dillerin içinde yanıltmaca veya bilmeceye benzetilebilen, ne öğrenilebilir ve ne de bı öğrenilirse işe yarar bir dille maârifin yayılmasına girişmektense hiç kımıldanmamak daha doğru ve makuldür."

c - Yazı dili ve edebiyatımız : Dili ilerlemenin bir ölçüsü ve vasıtası gibi gören ve konuşma dilinin Osmanlıca'nın yerini rahatlıkla tutabileceğini gösteren yazar, üçüncü safhada yazı dili ve edebiyatımız arasındaki ilişkiyi ele alır. Bunu yapmasının sebebi, dildeki yabancı kelimeleri savunmak için, çoğunlukla edebiyatın bir

---

1 "Türkçe - Dilimiz 8", nr. 1659 Hizmet, 9 Mart 1317 / 1901.

kalkan gibi kullanılması, yani bu kelimelerin şiirimize bir canlılık ve güzellik kazandırdığı iddiasının sık sık ileri sürülmesidir.

Mehmet Necip, yazı dili açısından edebiyatımızın durumuna geçmeden önce sanat, edebiyat ve güzellik kavramları üzerinde birtakım teorik açıklamalara girişir. Bunu yaparken de Hippolyte Taine, Eugene Veron ve Herbert Spencer gibi filozof ve estetikçilerin görüşlerine dayanır.

Ona göre sanat, eşyanın ve tabiatın esas karakterini, ilim ve fennin yaptığından farklı olarak, estetik bir şekilde ortaya koyan yüksek bir insanî faaliyettir [1]: "Bir sanat eserinden maksat; hakikî eşyanın yaptığından daha açık, daha mükemmel surette tabiatı göstermekten ibarettir". Buna uygun olarak edebiyatın da her şeyden önce milletin hayatını aksettiren bir ayna olması ve "halkın yüreğine" bir şeyler söylemesi gerekir. Bir sanat eserinin başarısı ise göz önünde bir âlemi canlandırabilmesi ve gerçekleri aksettirebilmesine bağlıdır. Bu açıdan incelendiğinde özellikle eski Türk edebiyatının yalnızca ahengiyle kulağa hoş gelen, kelime ve şekil düşkünü, taklitçi bir edebiyat olduğu görülür. Bu edebiyatın halktan bir kişinin yüreğine söylediği hiç bir şey yoktur.

Mehmet Necip, fikrini ispatlamak için Türk ve Avrupa edebiyatlarını dil açısından karşılaştırır [2]:

"Elinize Avrupalıların kitaplarından bir tanesini alınız. Bunun yazıldığı dilde pişkin olunuz, okumağa başlayınız. Görünüşte bir kitap okuyorsunuz.

---

1 "Türçe - Dilimiz 9", Hizmet, 13 Mart 1317 / 1901, M. Esat, "İzmir'de Yeni Lisan", Fikirler, nr. 22, 15 Mayıs 1928, s. 10 'dan.

2 "Türkçe - Dilimiz 11", Hizmet, 6 Nisan 1317 /1901. M. Esat, "İzmir'de Yeni Lisan", Fikirler, nr. 24, 15 Temmuz 1928, s. 12 'den.

Gözleriniz birbirinin yanına, bir sırada yanaşmış ufacık, dişli, kıvrık, bir çok çizgicikler dizisi üzerinden aşağı doğru kayıyor.

Halbuki iç yüzünce ortada ne yazı var ne de kitap !

Kitaba daha başlarken o kadar tanışmadığımız bir âleme sokuluyorsunuz. Meselâ bu bir "hikâye" ise gözünüzün önünden donuk, belirsiz bir görünüşle birtakım kimseler geziyor, diriliyor, Onları derhal tanıyorsunuz. O donuk benizleriyle sanki siz onları bir vakitler bir yerde görmüşünüz gibi, yaşadıkları yerin her yanını biliyorsunuz. Kimi gönlünüze acımak veya öfkelenmek geliyor, kimi de ağlayacak gibi olarak gözleriniz yaşlarla örtülüyor!

Elinizde sanki ne bir kitap ne de yazılar var. Siz bunların hepsini unuttunuz, hattâ kitap okumakta olduğunuzun bile farkında değilsiniz. Güyâ kitap elinizde o görünmez âlemin bir dürbünü oluyor. Sizi kitapta hiç bir şey oyalamıyor. O sözler birbirine şu yolda mı bitişmiş yoksa öteki sözün, beriki tabirin söylenişinde bir incelik var mı? Buraları hiç de hatırınıza gelmez.

Şimdi elinize bir de bizim o "lisan-ı edep"le yazılmış bir kitap alınız. Görünüşte okuyorsunuz, daha kitabın başlangıcındaki sözlerin ne demek istediğinde irkiliyorsunuz. Kitap yaldızlara bürünerek başlıyor. Bu kitap sözde kendi dilinizle yazılmış, Siz sahifelerle okumuş bulunuyorsunuz. Halbuki karşınızda ne bir âlem var, ne de öyle diri diri insanlar.

Lâkırdıların âhenginden ileriye geçemiyorsunuz ki! Geçseniz de orada göreceğiniz âlem büsbütün başka bir şey..."

Çağdaş edebiyat ise bir ölçüde bu şekilci ve taklitçi anlayıştan kurtulmuştur ve bunun bazı örneklerine devrin şiirinde raslamak mümkündür. Meselâ Tevfik Fikret'in "Verin Zavallılara" ve Mehmet Emin'in "Cenge Giderken" şiirleri bu arada sayılabilir. Bun-

ların başarısı konuşma diline has bir tarzda yazılmış olmaktan ve tasvir edilen sahneyi tam manasıyla canlandırabilmekten ileri gelmektedir(1).

Sonuç olarak mevcut yazı dili edebiyat açısından da boş ve faydasızdır. Yüzyıllardan beri millete hiç bir şey söylemeyen bu dil, yerini konuşma diline, halk Türkçesine bırakmalıdır.

Görüldüğü gibi Mehmet Necip, bu yazılarında çok önemli bir sosyal kurum olarak gördüğü dili psikolojik, sosyolojik, lingüistik ve estetik açılardan ilmî bir şekilde ele almış; dilin bir nevi felsefesini yapmış; Türkçe'yi fonetik, morfolojik ve semantik yönlerden incelemiş, mevcut yazı ve edebiyat dilini ciddî bir tenkit süzgecinden geçirdikten sonra devrine göre çok ileri teklifler getirmiştir.

Dil ile millet arasındaki münasebeti çok iyi kavrayan ve dil yoluyla millet şuurunu, türklük fikrini uyandırmaya çalışan bu

1 Başlangıçta Servet-i Fünûn tarzında şiirler yazarken sonradan Mehmet Necib'in tesiriyle "Türkçe yazmak" fikrinin samimî bir savunucusu olan Tevfik Nevzat, aynı konuda daha sert ve aşırı bir görüşe sahiptir. 8 Mart 1317 tarihli Hizmet'te, bu fikre karşı çıkan Hüseyin Kâzım'a yazdığı bir cevap mektubunda Tanzimat'tan sonraki edebiyatı bütünüyle mahkûm eder ve dar bir okuyucu zümresine hitap eden bu edebiyatı gayr-ı millî bulur. Servet-i Fünûn edebiyatını ise Frenk taklidi bir edebiyat olarak nitelendirir: "Sonra bir Frenk devri geldi. Yeni edipler çıktı. Fransızların ince hallerini biliyorlar. ...Fakat bunlar bizim değildir. Türkçe yazılmış Frenk şiirleridir. Bizim yaşayışımızla bunların hiç bir münasebeti yoktur. Biz öyle duymuyoruz, öyle düşünmüyoruz. Hattâ ediplerimiz de öyle duyup düşünmüyorlar. Onlar da kendi âileleri içinde Türk'çe yaşıyorlar. Fakat ahaliye karşı başka türlü söylüyorlar. ...İşte dilimiz yenileşmekle edebiyatımız da kurtulacaktır. Türk kelimeleriyle, tabirleriyle Türkçe düşünmeye, duymaya, duygulanmaya başlayacağız. O vakit (edebiyatımız) uyanacaktır. ...Biz yazdığımız dil ile hiç bir vakit iyi düşünücü olamayacağız. Kendimizce düşünmeyeceğiz. Bizde düşünülmemiş şeylerden yabancı kelimelerle, yabancı terkiplerle yapılacak edebiyata mı acıyorsunuz? Bırakınız, yıkılsın! O eğreti düşünce, o eğreti dil kö-künden kopsun. Yazının tamamı için bkz. Ahmet Talat, "Ne İstanbul ne Selânik, hak İzmir'indir", Anadolu, nr, 1987, 9 Haziran 1334/1918.

değerli dilcinin yazı dili ve Türkçe konusundaki görüşlerinde Şemsettin Sami'yi devam ettirdiği söylenebilir. Onun Şemsettin Sami'den en önemli farkı çağdaş filozof ve dilbilimcilere dayanarak, kendinden önce başlamış olan dilde ıslahat hareketini ilmî ve felsefi bir temele oturtması, dilin kalkınma ve ilerlemedeki rolünü bilinçli ve ısrarlı bir şekilde savunmasıdır. İstanbul Türkçesi yerine Anadolu ve Rumeli Türklerinin konuşma dilinin yazı diline temel olarak alınması, Türkçe'nin Arapça ve Farsça ile münasebetinin tamamen kesilmesi, ilmî terimlerin Türkçe'den yapılması gibi tekliflerinde de o, kendinden öncekilerden farklıdır. Ancak yazılarını her ne kadar tasfiyeciler gibi terkipsiz bir dille veya "salt Türkçe" kelimelerle yazmış olsa da Mehmet Necib'i, görüşleri bakımından "tasfiyeci" olarak nitelemek doğru değildir. Onun asıl gayesi milliyet duygusunu uyandırmanın yanı sıra, yazı dilinin Türkçe'de karşılığı olan yabancı kelimelerden ve yabancı dil kurallarından arındırılmasını ve dilde halk kaynağına gidilmesini sağlamaktı. O, bir dilin başka dillerden kelime alabileceğini kabul ediyor ve konuşma dilinde yerleşmiş bulunan yabancı kelimeleri türkçeleşmiş sayıyordu.

Dil konusundaki görüşlerine paralel olarak onun bu yazılarda devrinden farklı bir edebiyat anlayışını savunduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Bu, Servet-i Fünûn'un ferdiyetçi, şekilci ve hep aynı bedbîn temalar etrafında dönen edebiyatının aksine muhtevaya ve sosyal fayda fikrine ağırlık veren, geniş halk kitlelerine hitap eden bir millî edebiyat anlayışı idi[1]. Özetle Mehmet Necip'in temel prensibi dilde ve edebiyatta halk kaynağına gitmekti.

---

1 Yazar edebiyat konusundaki bu görüşlerini II. Meşrutiyet döneminde de savunmuştur. Bkz. "Edebiyatta Gaye", Tenkit, nr. 6, 24 Ağustos 1910.

Mehmet Necib'in bu görüşlerinde dil ve edebiyatın sosyal fayda yönüne ağırlık verdiği, estetik yönünü ise fazla önemsemediği aşikârdır. Bu tutum, imparatorluğun içinde bulunduğu felaketli durumdan ve yıkılışa karşı dil ve edebiyat yoluyla bir çıkış yolu aramasından ileri gelmekteydi. Aynı ruh haleti yabancı kelimelerin Türkçe'de hiç bir değişikliğe uğramadıkları ve dilimizin ses âhengini bozdukları, Türk edebiyatının şekilci ve taklitçi olduğu yolunda birtakım subjektif fikirler ileri sürmesine de sebep olmuştur.

4 - Konuşma Diliyle Yazma Hareketinin İzmir'deki Tesirleri

Mehmet Necib'in **Hizmet**'te 1902 yılı ortalarına kadar bir buçuk sene müddetle yazdığı bu yazılar daha önce belirttiğimiz gibi devrin diğer gazetelerinde de akisler uyandırmış, **Hizmet, Ahenk** ve **İzmir** gazetelerinde başlayan tartışmalar hareketin daha yaygın bir hale gelmesine yol açmıştır. **Hizmet**'te Mehmet Necib'in yanı sıra Tevfik Nevzat, Mehmet Şeref ve S. Saip imzasıyla Miralay Selâhattin Bey'in yazılarıyla yürüyen bu hareket karşısında **Ahenk** gazetesinin mutedil bir tutumu vardır. Gazetede çıkan yazıların bir kısmında avam dili olan Türkçe ile ilmî, fennî ve edebî eserler yazılamayacağı, Arapça ve Farsça'nın yardımlarından vazgeçilemeyeceği iddia edilirken [1] bir kısmında da itidalden ayrılmamak şartıyla dilin tedricen sadeleştirilmesi gerektiği ileri sürülür [2].

---

1 Bkz. Meselâ, A. Rahmi, "Lisanımız", Ahenk, nr. 1417, 18 Nisan 1901; Ahmet Hamdi, "Lisanımız", Ahenk, nr. 1430, 3 Mayıs 1901.

2 Bkz. Ali Zeki, "Bend-i Mahsus", Ahenk, nr. 1413, 13 Nisan 1901 - nr. 1427, 30 Nisan 1901; Salamon Mizrahi, "Dostumun Sözleri ve Lisan Meselesi", nr. 1428, 1 Mayıs 1901; M. Kâmil, "Edîb-i hakâyık-nüvis Hafız İsmail Efendiye Cevap", nr. 1453, 30 Mayıs 1901 - nr. 1475, 24 Haziran 1317; "Türkçe", nr. 1454, 31 Mayıs 1901 - nr. 1455, 1 Haziran 1901.

Bunların çoğunda ileri sürülen aşırı tasfiyecilik iddiaları zamanla **Hizmet**'in daha mutedil bir çizgiye gelmesine yol açar.

Hizmet ile **Ahenk** arasındaki karşılıklı yazışmalar sırasında, o sırada cüzler halinde çıkmakta olan **"Kâmûs-ı Türkî"**yi tenkit vadisinde yazılmış yazıları da bu vesileyle kaydetmek lazımdır. **Hizmet**'te Şemseddin Sami'nin sözlüğünü dikkatli bir tenkit süzgecinden geçiren R. N. imzalı seri yazıları **Ahenk**'te N. Y. imzasıyla Ermanaklı Hasan Rüştü, sözlüğü daha çok Arapça ve Farsça kelimeler açısından inceleyerek karşılar. Bu yazılara daha sonra İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi öğretmeni M. Sait de katılır [1].

İzmir gazetesi ise sade yazmayı benimsemekle beraber dilimizin Arapça ve Farsça ile münasebetinin kesilmesini aşırı ve imkânsız bularak bu harekete cephe alır [2].

---

1 Bu yıllara ait Hizmet nüshalarını bulamadığımız için belki de Mehmet Necib'e ait olan R. N. imzasının gerçek sahibini ve yazılarının mahiyetini bilmek imkânından yoksunuz. Bununla birlikte aynı yazarın Ahenk'te de iki yazısı çıkmıştır: "Saadetlû Şemsettin Sami Efendi Hazretlerine", nr. 1395, 19 Mart 1901, "Aynen Varaka: N. Y. Efendi Hazretlerine", nr. 1414, 14 Nisan 1901. Bu konuyla ilgili diğer yazılar için bkz. N. Y. "Kâmûs-ı Türkî Münekkidlerinden R. N. Beyefendi Hazretlerine" (17 Makale), Ahenk, nr. 1405 - 1461, 29 Mart 1901 - 9 Haziran 1901; M Sait, "N. Y. Efendi Hazretlerine" (9 makale), nr. 1423 - 1450, 25 Nisan 1901- 25 Mayıs 1901.

2 Meselâ "Cerâid ve Resâil Arasında" başlığıyla imzasız olarak neşredilen bir yazıda (nr. 217 - 13, 6 Teşrinisani 1316 / 29 Teşrinisani 1900, ss. 4 - 5). Hizmet'teki yazılarda kadar yerine dek, değin; vakit yerine çağ; sual yerine soru denmesi ve güngürlemek, farımak, ögüş, onamak, cafcaflı, ağnaklık v.s. gibi tuhaf kelimeler kullanılması zoraki ve gereksiz bulunarak şu hükme varılır: "Hülasa bir öksürük nöbeti gibi ikide bir lisanımızı sarsan bu "Arabî ve Farisîden tasfiye" fikr-i müfritânesi ne makbuldür ne de kabil-i icrâdır."

Mehmet Necib'in başlattığı "Türkçe yazmak çığırı"nın başka bir olumlu sonucu olarak, **Hizmet'in** açtığı "Yerli Hikâyeler" yarışmasını kaydetmek gerekir. Bir tarafıyla o yıllarda İzmir basınında tartışılan "Köy Bakkalları" ve "Köy Mektepleri" konularıyla birleşen bu hikâyeler anlayabildiğimiz kadarıyla didaktik mahiyetteydi ve bu tarzda eserleri yayınlanan yazarların başında da Mehmet Şeref geliyordu. **Ahenk**'te bu sıralarda çıkan bir yazıda **Hizmet**'in yerli hayattan bir çok sahneyi ihtiva eden bu hikâyeleri hakkında şu bilgiler veriliyor [1] :

"**Hizmet** cerîde-i ferîdesi dahi bu vazifeyi deruhde etti. Birçok hikâyeler yazdı. Ezcümle Şeref Bey'in Mehmet Ali namında bir gencin yemişçilikten kazandığı yüz mecidiyeye yakın bir miktar parasını birkaç gün içinde Kordon'da sefâhet âleminde mahvettikten sonra -tütün parasını değil- içeceği sigaralardan tek bir tanesini bulup içmek için kahvehane köşesinde diğer arkadaşını saatlerce bekleyip durmak tenezzülünü nasıl irtikap ettiğini tasvir edişi o yolda gezen gençlere bir ders-i ibret ve intibah olmuştur zannederim. Daha bu gibi nice hikâyeler yazıldı ve el'an da tek tük yazılmaktadır."

---

1 M. Sait, "İzmir matbuatı ne diyor ve medreselerimiz bahsi bu meyanda ne geziyor?", Ahenk, nr. 1415, 16 Nisan 1901. Hizmet'e parelel olarak Ahenk'te de yerli hikâyelerin nasıl olması gerektiği konusunda bazı tenkitler ve yerli ve millî nitelikte hikâyeler çıkmıştır. Meselâ bkz. "Hizmet'in 23 Kânunıevvel 1316 Tarihli Nüshasındaki Üç Numaralı Yerli Hikâyesi", nr. 1340, 10 Kanunısani 1900. Ayrıca gazetede bu yıllarda "Küçük Hikâyeler" veya "Hakikî Sergüzeştlerden" başlığıyla çıkmış epey hikâye vardır.

Başlangıçta **Hizmet'in** dil tutumuna 1901 martında gazeteye gönderdiği iki mektupla karşı çıkan devrin tanınmış şahsiyetlerinden Hüseyin Kâzım Kadri'nin de kısa bir süre sonra Mehmet Necib'in safında yer aldığını biliyoruz. Hareketin mahiyetini anladıktan sonra 17 Mayıs 1317/1901'de ona yazdığı bir özel mektupta bu çığırda üstüne düşeni yapmaya hazır olduğunu bildirir ve aynı yıl babasının vali olduğu Trabzon'un resmî vilâyet gazetesinde "halk diliyle yazmak yolunu kabul ve tatbik" eder(1).

Hizmet, Ahenk ve **İzmir** gazeteleri arasında gitgide şiddetlenen ve şahsiyat yapmaya kadar varan bu tartışmalar, maarif müdürlüğünün müdahalesiyle 1902 martında kesilir. Daha sonra da Tevfik Nevzat'ın aynı yılın aralığında siyasî suçlardan dolayı tutuklanıp Adana'da hapse mahkûm edilmesiyle **Hizmet** gazetesi kapanır. Bununla beraber dil hareketi birkaç yıl süren bir duraklama devresinden sonra başka yayın organları tarafından devam ettirilecektir. Bu yayın organları **Osmanlı Ziraat ve Ticareti** ve **Hıfzıssıhha** dergileriyle, daha sonra başka bir kadro tarafından çıkarılan **İzmir** ve **Köylü** gazeteleridir.

İzmir'de Orman ve Maadin sermüfettiş muavinliği görevinde bulunan Salih Zeki (Ekinci) Bey'in 23 Nisan 1323/6 Mayıs 1907 tarihinden itibaren yayınlamaya başladığı **Osmanlı Ziraat ve Ticareti** dergisi, bilhassa dil anlayışı ve terimler hususundaki tutumu bakımından Mehmet Necib'in fikirlerini tatbik sahasına sokan önemli bir yayın organıdır. İzmir'de iki yıl çıkarılan ve 1909 başlarında İstanbul'a taşınarak Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar yayınlanan bu derginin ilk sayısında yer alan "Mesleğimiz" yazısında İstanbul ve İzmir'de çıkmış ziraat dergilerinden bah-

1 Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu, "M. Necip Türkçü ile görüştüm", Yeni Adam, nr. 496, 29 Haziran 1944, s. 10.

sedilirken bu dergilerin "...gerek münderecatlarının orta halli zürrâmızın anlamayacakları derecede karışık bir lisanla yazılmış ve birtakım nazariyat ve ıstılahât-ı fenniye ile erbab-ı fenne hitab edilmiş olmasından ve gerek fiyatlarının oldukça yüksek bulunmasından dolayı" devam edemedikleri belirtildikten sonra ilk amaç olarak şunları söylenir[1] :

"1 - Çiftçilerimizin, tacirlerimizin kolaylıkla anlayabilecekleri, mümkün mertebe açık ve sade bir lisanla yazı yazmaya; ilmî, fennî tabirlerin Türkçe karşılıklarını bulmaya, hasılı her ne suretle olursa olsun, maksadı anlatmaya çalışılacaktır."

Gerçekten de **Osmanlı Ziraat ve Ticareti** verdiği sözü tutar. Yazılarında son derece sade ve terkipsiz bir dil kullanırken, ilmî ve fennî terimlerin Türkçelerini bulmaya ve kullanmaya çalışır. Terimler, dergide hem yabancı karşılıklarıyla hem halk arasındaki karşılıklarıyla birlikte verilir. Derginin 1907 yılına ait ilk cildinden yazı başlıkları ve terimlere dair seçtiğimiz aşağıdaki örnekler bu konuda yeterli bir fikir verecektir: Aydın Vilâyeti Bağları (s. 9), Yabanî Otlar: Ekinlere Zarar ve Mahvedilmesi Çaresi (s. 23), Zeytin Ağaçlarının Tohumla Üretilmesi (s. 41), Mildiyö: Pas Hastalığı (s. 44), Fumagine: Karaballık İlleti (s. 47), Fenn-i Baytarîden: Bıçılgan Hastalığı - Abee ou gravasse (s. 69), Zatü'l-kasabat: Dûdiye yahut Uyuz Hastalığı - Gıcımık (s. 90), Bronchite Vermineus: Kılkurdu (s. 303) v.s.

İzmir'de ve İstanbul'da uzun süre çıkarılan **Osmanlı Ziraat ve Ticareti** sade Türkçe yazma, Türkçe terimlerin bulunup

---

1 Nr. 1, 23 Nisan 1323, s. 3.

yaygınlaştırılması ve halkın bilgisinin artırılması bakımından şüphesiz ki önemli ve faydalı bir tesire sahip olmuştur. Bu hususu Mehmet Necip şöyle belirtiyor[1] : "İzmir'de Meşrutiyet'in ilânından birkaç yıl evvel Türkçe'den ilmî, fennî tabir ve ıstılahlar yapmak ve bunları muntazaman kullanmak yolu tutulmuştu. Bu yolda ziraat ve ticaret işlerinde halkın bilgisini artırmak emeliyle onların konuştuğu dille çıkarılan bir mecmua da tutulmuştu; bu usul büyük bir muvaffakiyetle tatbik ediliyordu."

Bu dergiden dört ay sonra 23 Temmuz 1323/5 Ağustos 1907'de Hüseyin Hilmi (İştirakçi Hilmi), İsmail Suphi ve Bezmi Nusret tarafından yeniden çıkarılmaya başlanan **İzmir** (sonraki adlarıyla **Usbuî İzmir, Haftalık izmir, Haftalık Serbest İzmir**) gazetesi de Mehmet Necib'in programını tatbik eden veya en azından onun görüşlerinin tesirinde kalan bir yayın organıdır. Nitekim gazete daha ilk sayılarından birisinde onun idaresi altında bir "Müsabaka-i Lisaniye" açarak okuyucuların dikkatini Türkçe kelimelere ve müştaklarına çekmek ister[2] :

"Şerâit-i âtiye dahilinde on adet kelime bulan kimse namına muharririnin hatt-ı destiyle ithaf edilmiş bir takım **İştikak Lûgatı** hediye edilecektir.

1 - İşbu kelimeler Türkiyyü'l-asl olmak.

2 - Her bir kelimenin az çok malûm on müştakı bulunmak.

3 - Mezkûr müştakkât meselâ yazmak'tan yazılı, yazılmış, yazan, yazıcı, yazış gibi her kelimeye tatbik edilmesi mümkün kavaid-i malûme-i lisaniye tahtında teşekkül etmiş bulunmak.

---

1 "Dilimize Dair Yazılanlar Hakkında 6", Fikirler, nr. 17, 1 Mart 1928, s. 5. Bir veteriner gözüyle derginin başarısı için ayrıca bkz. Gök Seli, "İstanbul mu, İzmir mi,, Selânik mi?", Anadolu, nr. 1985, 2 Haziran 1334/1918.

2 İzmir, nr. 7, 8 Eylül 1323, s. 8.

Evrak-ı varide Türkçe makaleler muharrir-i muhteremi izzetlû Necip Beyefendi'nin riyaseti tahtında gazetemiz heyet-i ida-resi tarafından tedkik edilecek ve 15 Teşrinievvele kadar şerâit-i lâzımesini havî vürud eden her makale gazetemize derc edileceği gibi vaad edilen hediyeyi dahi kazanmış olacaktır."

Bu yarışmayı sonradan tanınmış bir gazeteci olacak olan Hakkı Tarık (Us) kazanmıştır.

Özellikle Baha Tevfik'in idareyi eline aldığı 17. sayıdan (24 Teşrinisani 1323) itibaren Ömer Seyfettin, Şahabettin Süleyman, Enis Avni (Aka Gündüz), İlyas Macit, Burhan Nuri gibi şöhretlerini sonradan yapacak olan bir yazar kadrosu ve İstanbul dergilerinde bile görülmeyen yeni ve zengin bir muhteva ile çıkan **İzmir** gazetesinde dile dair önemli yazılar ve yazı serileri de yayınlanmaktadır. Bunlar arasında İlyas Macit, Baha Tevfik Ve Mehmet Necib'in seri yazıları dikkati çeker[1].

Mehmet Necib'in dillerin tasnifi, Türkçe'nin bu diller arasındaki yeri ve ses uyumunun tasnifteki rolü meselesini ele alan seri yazısı aslında 1901'de **Hizmet**'te başladığı dil incelemelerinin bir devamıdır[2]. Daha önceki yazılarından farklı bir şekilde

1 Baha Tevfik, "Felsefe-i Lisan — Necip Bey'e — ", nr. 19-24, 8 Kânunıevvel - 16 Şubat 1323; İlyas Macit, "Fenn-i İmlâ", nr. 21-41, 2 Şubat 1323 - 14 Haziran 1324; Mehmet Necip, "Lisanımızda Şeklî ve Manaî Tekâmül — Baha Tevfik Bey'e — ", nr. 27-39, 8 Mart - 31 Mayıs 1324/1908.

2 M. Esat Çınar'ın verdiği bilgiye göre Necip Bey, Hizmet'teki üçüncü makalesinde kısaca değindiği bu ses uyumları meselesini sonraki makalelerinde etraflıca ele alıp inceleyecekti. Ancak tartışmaların yasaklanması bu tasavvura mani olmuştu. Bkz. "İzmir'de Yeni Lisan", Fikirler, nr. 10, 15 Teşrinisani 1927, s. 4. Necip Bey'in İzmir gazetesindeki yazılarında 1898-1901 yıllarında gazetelerde yer alan fikirlere zaman zaman yaptığı atıflar, — meselâ beşinci makalede Emrullah Efendi'nin İkdam, nr. 1524, 25 Eylül 1314'deki yazısına cevabı — bu gerçeği doğrulamaktadır.

oldukça terkipli bir dille kaleme aldığı incelemesine, bizdeki dil çalışmalarının otuz kırk seneyi bulan geçmişini anlatarak başlayan yazar, bu çalışmaların daha ziyade birbirinden çok farklı üç dili kaynaştırmaya dönük olduğuna, bunların sarf ve etimoloji zemininden pek dışarı çıkamadığına işaret ettikten sonra dil ve konuşmanın (lisan ve nutuk) —ki bu, Saussure'ün "langue" ve "parole" ayırımına tekabül eder— başlı başına bir araştırma konusu olarak ele alınarak felsefî, lingüistik ve psikolojik açılardan incelenmemiş oluşunu büyük bir eksiklik olarak görür[1] : "Birbirine şeklen ve manen benzemez üç lisanı bir lisan addiyle tahsile ve onların kavaid ve teşekkülâtça olan ihtilâflarını, zihnimizi hayli yoruncaya kadar uyuşturmaya bir nevi mecburiyetimiz, belki bu husustaki muvaffakiyetimizin verdiği tuhaf bir gurur, lisanı ait ve mensup olduğu yahut şümulünden bulunduğu diğer ulûm noktasından tedkik ve mütalâadan müstağnî bırakmış diyeceğim geliyor.

Bir taraftan felsefe-i lisana ve lingüistiğe, nasılsa aynı zamanda psikolojiye karşı da müstağniyane davranılmış, mütalâasına hemen hiç ehemmiyet verilmemiştir."

Mehmet Necip, bundan sonra bizde dil konusuna temas eden Şemsettin Sami'nin **Lisan,** Hoca Tahsin'in **Psikoloji,** Sedat Bey'in **Mizanü'l-ukûl fi el-mantık ve'l-usûl** adlı eserlerini bir tenkide tâbi tutar. Sedat Bey'in eseri dil ve konuşmaya 'nutka' dair diğerlerinden daha etraflı malûmat ihtiva etmesine rağmen bunların hepsinde de Türkçe, ilmî ve felsefî açılardan ayrıca ele alınıp incelenmiş değildir. Bununla beraber bunlar gene de bizde dili felsefî, psikolojik ve lingüistik açılardan inceleme eğiliminin uyanmış

1 "Lisanımızda Şeklî ve Manaî Tekâmül I", İzmir, nr. 27, 8 Mart 1324.

olduğuna bir delil teşkil ederler. Söz konusu eserler ve etimoloji sahasında öteden beri gazete ve dergi sütunlarında yer alan araştırma ve tartışmalar Türkçe'ye dair yapılması gereken daha önemli diğer incelemelere, özellikle Türkçe'nin fonetik, morfolojik ve semantik tekâmülüne dair incelemelere bir zemin hazırlamıştır. Bu bakımdan Mehmet Necip, makalelerinde Türkçe'nin morfolojik ve semantik tekâmülüyle bunda önemli bir rol oynayan "kaide-i ahenk kanunu" dediği ses uyumu meselesini ele alır ve Turan dillerinin yapı bakımından ayrı bir dil grubu sayılmasında bu kurallar manzumesinin ayırıcı ve belirleyici bir özellik sayılıp sayılamayacağını tartışmak ister.

Mehmet Necib'e göre birçok eserde iddia edildiği şekilde Türkçe ve bazı soydaşlarının eklemeli veya bitişken (iltisakî) diller arasında tasnif edilmesi doğru değildir. Bu fikrini isbat için önce tasnif kavramı üstünde duran ve tasnifin tarifini, esas ve gayesini anlatan yazar, hem tabiî bilimler hem tarihî bilimler arasında saydığı lingüistik (lisaniyat) ilminde dillerin tasnifi konusunda ortaya atılan görüşlerin bir özetini verir: Ortak unsurlara ve gramer yakınlıklarına dayalı soy tasnifi; köklerin ve ekleşen köklerin oluşumuna dayanan şeklî (rüşeymî) tasnif (heceî, iltisakî, iştikakî veya tahlilî diller); kelimelerin cümledeki yerine ve cümlede manâlı ve görevli unsurların durumuna dayalı nahvî veya gramatikal tasnif (tahlilî, terkibî, çok terkibî diller)[1]. Daha sonra esasen üzerinde durmak istediği şeklî tasnifi ele alan yazar, morfoloji teriminin Hovelacque, Whitney gibi dilbilimcilerden aldığı çeşitli tariflerini zikreder ve bunun "köklerin aldığı ve alabileceği

1 Geniş bilgi için bkz. "Lisanımızda Şeklî ve Manaî Tekâmül 2", İzmir, nr. 29, 22 Mart 1324.

eşkâli, tabir-i diğerle manânın değişmesine mukabil eşkâl-i kelimatın tahavvüllerini mütalâa etmek ilmi"[1] olduğunu söyleyerek dillerin morfolojik tasnifi üzerinde daha geniş olarak durmaya başlar.

Mehmet Necib'in yekheceî diller dediği Çince, Siyamca ve Annamca gibi tek heceli dillerde kökler her işlevi görürler. Yerine göre kök, ek, sıfat veya fiil olabilirler. Bınların bazısı dolu, bazısı da boş köklerdir. Tek heceli dillerde morfoloji değil, fonetik ve sentaks vardır. Dolayısıyle "bu diller bütün dillerden aşağıda bulunur"[2].

Eklemeli dillerde ise yapışma, ekleşme vardır. Bazı kökler köklüğünü ve manâsını kaybederek manâlı köklere yapışırlar. Bu diller önekler ve sonekler alabilir ve bunlar birtakım ses değişmelerine uğrayabilirler. Söz konusu eklerin durumu veya gösterdiği tekâmüller bakımından eklemeli diller arasında çeşitli farklılıklar bulunur.

Üçüncü grubu teşkil eden ve Hint-Avrupa (Aryanî) ve Sami olmak üzere iki soya ayrılan bükümlü dillerde kökler, büyük ses değişmelerine uğrayıp istiklâllerini kaybederler ve karışıp kaynaşırlar. Mehmet Necip, burada "flexion" karşılığı olarak Sedat Bey'in eserinden alarak kullandığı "iştikakî" terimine itiraz eder ve "flexion"un esasen "bükülme" olduğunu söylerek günümüzde de kullanılan bu terimi tercih eder[3]. Bükülme konusunda Friedrich Müller, Victor Henry, Max Müller, A. Schleicher, Paul Regnaud,

1 "Lisanımızda Şeklî ve Manaî Tekâmül 3", İzmir, nr. 30, 29 Mart 1324.

2 a.y.

3 a.y., 19 numaralı dipnot.

G. Curtius, A. Hovelacque ve Andre le Fort gibi dilbilimcilerin görüşlerini verdikten sonra bu terimi şöyle tarif eder[1]: "Evvelâ köklerin bitevî, birbirinden kopuşmaz bir parça olacak gibi birbirine kaynayıp karışması, saniyen hareket ve imâlenin suffixe'e geçmesi veya aksine veya araya hece girmesi, salisen kelimede manânın tehalüf ve tenevvüünü müstelzim bir tegayyür-i sada vukuu". Dilbilimcilere göre Hint-Avrupa dillerindeki bükülme dıştan, Sami dillerinde ise içten olmakta ve bu husus söz konusu diller için ayırıcı, belirleyici bir nitelik oluşturmaktadır.

Morfolojik açıdan dünya dillerinin durumuna dair verdiği bütün bu bilgilerde o, dillerin başlangıçta tek heceli köklerden oluştuğu, sonradan bu köklerden bazılarının köklüğünü kaybederek ekleştiği, farklı dillerin böylece meydana geldiği varsayımından hareket eder ve kelime ve cümlenin başlangıçta var olduğu fikrini dayanaksız olduğu gerekçesiyle reddeder.

Mehmet Necip, bundan sonra "dilimizin kaide-i ahenk icabından bir nevi bükülme ile ve bizzat kaide-i ahenk sebebiyle ayrıca bir sınıf teşkil edip edemeyeceği"[2] sorusunu sorar. Bunun için de eklemeli dillerde bulunmayan ve ünlüleri değiştirerek dış bükülmeyi andıran bir hadiseye sebebiyet veren Türkçe'deki ses uyumunu incelemeye koyulur. Ona göre uyum, bir bütünün unsurları arasında bir düzen bulunması demektir veya uyum, bir köke eklenecek ek ya da eklenmiş köklerin ünlülerinin köklerdeki ünlülere uymasıdır. Bu, kelimelerin şekil ve manâ bakımından tekâmüllerine sebep olan önemli ve özel bir kanundur.

---

1 "Lisanımızda Şeklî ve Manaî Tekâmül 3". İzmir, nr. 31, 5 Nisan 1324.

2 "Lisanımızda Şeklî ve Manaî Tekâmül 4". İzmir, nr. 33, 19 Nisan 1324.

Ek veya ekleşmiş köklerdeki ses değişmeleri iki sebepten ileri gelebilir. Bunların birincisi "say-i ekall" (az emekle çok şey yapma) kanunu, yani söyleyişte kolaylık olmak üzere kelimelerin budanıp kısaltılması, kestirmeden ifade edilmesidir. Bu, dilin temel kurallarından birisidir. İkinci sebep ise benzeşme kanunu-dur ve ünsüz ile ünlüler arasında olur.

Türkçe'de veya daha genel olarak Turan dillerinde eklerdeki ünlülerin köklerdekine benzeşmesi telâffuz kolaylığından ileri gelmediği gibi mekanik bir şey sayılması da imkânsızdır. Çünkü böyle olsaydı bütün eklemeli dillerde vuku bulması gerekirdi. O halde bu ses uyumunun sebep ve hikmeti ne olabilir? Bu konuda Otto Böhtling, Hovelacque, Whitney, Andre le Fort ve Lucien Adam gibi dilbilimcilerin görüşlerine dayanan Necip Bey, ses uyumunun mekanik bir benzeşme olmayıp Turan dillerine has bir kanun olduğunu, yedi sekiz yüz seneden beri bu dillerde carî olup boş kökleri ekleştirmek, yani onları basit bir yapışmadan kurtararak bükmek, söz birliğini sağlamak, dili şekil ve manâca tekâmül ettirmek işlevlerini gördüğünü belirtir.

Önceleri selâset icabı olarak başlasa bile, bu kanun sonradan başka bir işlev kazanmıştır. Bunun dış bükülmeden farkı ekleri benzeştirip koruması, Hint-Avrupa dillerinde ise eklerin budanmasına doğru gidilmiş olmasıdır. Bazı Turan dillerinde ise ek köke samimî bir şekilde yapışmaktadır. Netice olarak[1] : "Ahenk umumî bir noktadan görüldüğü üzere ehemmiyetli bir hadise olup dilimizle soydaşlarının ayrı bir sınıf teşkil edebilmeleri için bir sıfat-ı mümeyyize teşkil eder."

---

1 a.y.

İncelemesine bundan sonra daha hususî bir noktadan devam ederek Turan dillerindeki ünlü uyumunu ele alan Mehmet Necip, bunun için önce ünlünün bir tarifini yaparak ünlülerin hangi açılardan tasnif edilebileceğine dair açıklamalarda bulunur. Buna göre ünlüler tınnet ve akislerine (pes, tiz, mutavassıt), çıkış noktalarına (boğazdan, damaktan), keyfiyetlerine (açık, kapalı, gergin, keskin, gevşek, yumuşak, boğuk, içerlek, derin), kemiyetlerine (uzun, çok uzun, kısa ve çok kısa) ve ağırlıklarına (ağır, hafif) göre tasnif edilebilirler.

Türkçe ve Moğolca kuvvetli (a, o, ı, u) ve zayıf (e, ö, i, ü) olmak üzere iki çeşit ünlüye sahiptir. Bunlar bir de ağırlık (sıklet-i izafiye) açısından ağır (a, o, e, ö) ve hafif (ı, u, i, ü) olarak sınıflandırıldıktan sonra ünlüler dört bölük içerisinde mütalâa edilebilir.

Böhtling ve Lucien Adam'dan alarak verdiği bu tasnif üzerinde bizde kimsenin çalışmadığından, Şemsettin Sami'nin ise ünlüleri sadece kalın ve ince diye ayırıp bıraktığından esefle söz eden Mehmet Necip, Türkçe'de uzun ünlü meselesinin de incelenmemiş olduğunu söyler. Ona göre konuşma dilindeki ünlülerin uzatılması olgusu yüzünden ünlüler bu açıdan da tasnif edilebilirler. Bütün bu incelemeler sonunda uzun, kısa, kalın, ince, kuvvetli, zayıf, ağır ve hafif kategorileri içinde Türkçe için sayısı otuza varan ünlü çeşidi tesbit etmek mümkündür.

Bu ünlülerde görülen ses uyumu Turan dillerinin tamamında aynı şekilde görülmemektedir. Mehmet Necip bu noktada Türkçe, Yakutça, Moğolca ve Ostyakça'yı mukayeseli bir şekilde inceler ve kalınlık-incelik, kelime ve müştaklarının uyum bakımından gösterdiği farklılıklar, ekin kökteki son heceye uyması, bazı dillerde ünlülerin ünsüzleşmesi, kuvvetlilik-zayıflık, ağırlık-hafiflik ve son

hecede ö'nün olmaması açılarından bu dillerin gösterdiği bazı farklılıklara değinir. Daha sonra da Türkçe'de eklerdeki ünlülerin kökteki ünlülere tâbi olarak gösterdiği değişikliklerin, başka bir deyişle ünlü uyumunun tam bir tablosunu verir[1] :

a'dan sonra	a	yahut	ı	
e'den	"	e	"	i
o'dan	"	u	"	a
ı'dan	"	ı	"	a
u'dan	"	u	"	a
ü'den	"	ü	"	e
ö'den	"	ü	"	e
i'den	"	i	"	e

Bunun tersine olarak bazan da eklerdeki ünlüler köklerdeki ünlülere tesir edip değiştirmektedirler. Ekin ünlüsüne göre kökteki ünlünün kısalması, sertliğini kaybedip hafiflemesi, düşmesi veya değişmesi bu değişmeler arasında sayılabilir.

Sonuç olarak Mehmet Necib'e göre ses uyumunun, yani ahenk kanununun "elsine-i Aryaniyeye has (dış bükülme)ye benzer bir keyfiyet olduğunu teslim etmek muvafık olur. Elsine-i Aryaniye için (dış bükülme) neyse elsine-i Turaniye için de (ahenk) onun

---

1 "Lisanımızda Şeklî ve Manaî Tekâmül 6", İzmir, nr. 35, 3 Mayıs 1324. Yazar Arap harflerinin Türkçe ünlüleri ifadeye yetersizliği dolayısıyle bu ünlüleri Latin harfleriyle göstermeye çalışmış ve ı'yı y, u'yu ou, ü'yü u, ö'yü eu ile karşılamıştır. Biz verdiğimiz tabloda bugün kullandığımız işaretleri tercih ettik.

gibi bir şey oluyor. Bu suretle ahenk, elsine-i Turaniye'nin ayrı bir sınıf teşkiline bir sıfat-ı mümeyyize olabilir. Tekâmül-i lisandaki hizmet ve vazifesi pek büyük ve hakikîdir, yani vahdet-i lâfız gibi tekâmül-i sadaî ve şeklîyi temin eden avâmilden birisidir"[1].

İncelemesinin son kısımlarında yazar, Max Müller'in Türk ve Tatar dillerinde dolu ve boş hecelerin, yani kök ve eklerin kaynaşmayıp ayrı durduğu iddiasının üzerinde durur. Bu açıdan Türkçe, Hint-Avrupa dillerinden farklı değildir, yani kaynayan ve kaynamayan birleşmeler her ikisinde de vardır. Dilbilimcilerin çoğu gibi dillerin tek heceli köklerden çıktığına, dolayısıyle bütün dillerin tek heceli kelimelere götürülebileceğine inanan yazar, bunun Türkçe için de ilerde mümkün olabileceğini söyler ve Böhtling ve Vambéry'ye dayanarak Türkçe ve Tatarca'da ilk bakışta tek hece gibi görünen bir kökün aslında birkaç hecenin aşınıp kaynaşmasından oluştuğunu bazı örneklere dayanarak ileri sürer. Meselâ "un" isim kökünün oğ—ve öğüt— fiil kökleriyle ilişkisi, eski "kulgak" şeklinin bugün "kulak" haline gelmesiyle kaynaşan heceler, "oğlan" kelimesinde "oğul"un adetâ tek heceye dönmesi gibi örnekler Türkçe'de kelime teşkili için birleşen köklerin az veya çok istiklâllerini kaybederek kaynaştıklarını gösterir. Hal eklerinde de benzer durumlar vardır. Meselâ "bıyık" kelimesine eklenen "a, ı, ın" gibi çekim ekleri telâffuzda ayrılmaz bir şekilde kaynaşır ve yeni heceler oluşturur. Aynı şeyi "sev—, sevin—, seviş—" örneğinde olduğu gibi fiil köklerine eklenen dönüşlülük, işteşlik eklerinde de görmek mümkündür. Manâyı değiştiren bu ekler şeklen de kelimeyle kaynaşırlar. Ancak gene de bu kaynaşmalar Hint-Avrupa dillerindekiler derecesinde değil-

---

1 a.v.

dirler. Bu da bir yerde Türkçe'de kelime türetmek için çok sayı ve çeşitte vasıta veya ek bulunmasından ileri gelmektedir.

Mehmet Necip, incelemesinde bundan başka Steinthal'in psikolojik açıdan dillerin şeklî ve gayrı şeklî diye ikiye ayrılabileceği, bütün eklemeli dillerin, bu arada Turan dillerinin gayrı şeklî sınıfına girdiği iddiasını ele alır ve bu tasnifin esassızlığını Böhtling, Lucien Adam ve Whitney'in fikirlerinden de istifade ederek ortaya koyar. Çünkü Turan dilleri gerçek manâda yapım ve çekim eklerine, yani gerçek şekillere sahip dillerdir ve bu dillerde eklenen unsurlarda bir kaynaşma açıkça görülmektedir.

Yazarımız, yaptığı bütün bu incelemeler sonunda Turan dillerinin morfolojik açıdan eklemeli, psikolojik açıdan da gayrı şeklî diller arasında sayılmasının doğru olmadığı neticesine varır. Bu bakımdan bu diller için ayrı bir sınıf teşkil etmek gerekli görünmektedir. Ona göre büyük bir ahenk kanununun kuvvetle hükmünü yürüttüğü Turan dillerini "Ahenkli Diller" adı altında ayrı bir grupta mütalâa etmek en doğrusudur[1] :

"Mademki bu diller elsine-i iltisakiye devresini aştılar, mademki (bükülüş) adını taşımaya istihkak kesbettiler; eğer bu iki sınıftan sonrakisine mahzâ (kanun-ı ahenk) sebebiyle dahil olmazsa, yani elsine-i Aryaniyeden bu sıfat ve hassa ile ayrılıyorsa, (ahenk) bu haysiyetle bir sıfat-ı mümeyyize olmak lâzım gelir ki bu da pek mantıkîdir. Eğer bu diller sırf iltisak devresinde kalmış olup da bir adım ileri atmasaydılar; dolu ve boş heceleri, bütün aralık ve eklerini gösterseydiler Lucien Bonaparte'ın ahengin ehemmiyetini takdir etmekle beraber bir sıfat-ı mümeyyize olamayacağı hakkındaki hükmü muvafık-ı nefsü'l-emr olurdu.

1 "Lisanımızda Şeklî ve Manaî Tekâmül 8", İzmir, nr. 39, 31 Mayıs 1324.

Hülâsa Lucien Bonaparte'ın fikri bu babda Lucien Adam'ınki kadar mukârin-i hakikat değildir. Elsine-i Turaniye de doğrudan doğruya (Ahenkli veya Ahenkdar Diller) diye ayrı bir sınıf teşkil edebilir."

Görüldüğü gibi bu makaleler serisinde yazar, konusuna ilmî ve felsefî usuller çerçevesinde yaklaşarak Hint-Avrupa dillerinde yapıldığı gibi Turan dillerini mukayeseli bir tarzda inceler, yapı açısından yeni bir tasnif, yeni bir grup oluşturma denemesinde bulunur. Mehmet Necib'in modern dilbilim incelemelerine ne derece vakıf olduğunu gösteren bu makaleler, bizde dillerin tasnifi ve Türkçe'nin bu diller arasındaki yeri meselesini ilk defa ilmî ve teferruatlı bir şekilde ele alan ve günümüzde de tartışılabilecek teklifler getiren yazılardır. Öte yandan bu incelemeleri konuşma diline ve bu dilin gösterdiği zenginlik ve çeşitliliğe gösterdiği dikkat bakımından da ayrı bir önem taşıyan ve günümüzde bile yararlanılabilecek bir çalışma olarak kabul etmek gerekir. Ne yazık ki bunlar devrin fikir hayatında hiç bir akis bulamayarak unutulmaya mahkûm olmuşlardır.

Böylece Baha Tevfik'in idaresindeki **İzmir** gazetesi, ilmî, felsefî ve edebî yazılarıyla, sonradan isim yapacak genç kadrosuyla İzmir'in fikir ve kültür hayatına o sıralarda İstanbul'da bile olmayan bir canlılık getirir.

Bu gazetenin yanı sıra 23 Nisan 1324 / 6 Mayıs 1908'de **Hizmet**'te Mehmet Necip'le birlikte yazılar yazan Dr. Taşçıoğlu Ethem ve Dr. Şükrü Osman tarafından çıkarılan **Hıfzıssıhha** dergisi de **Osmanlı Ziraat ve Ticareti** dergisinin dil anlayışına benzer

bir anlayışla yayınlanan bir başka yayın organıdır. "Ahalinin anlayabileceği bir lisan" ile haftada bir neşredilen bu dergi İzmir'de iki yıl süreyle yayınlanır[1].

Fakat bunlardan daha tesirli ve Necip Türkçü'nün başlattığı harekete daha büyük yaygınlık ve genişlik kazandıran yayın organı, II. Meşrutiyet'ten hemen sonra 1908 Ağustosunda doğrudan doğruya köylülere hitaben çıkmaya başlayan **Köylü** gazetesidir[2]. Avukat İsmail Sıtkı[3], Buldanlı Veli ve sonradan yüz ellilikler listesine dahil edilen Mehmet Refet Bey'ler tarafından çıkarılan ve İzmir'in işgalden kurtarılması tarihine kadar on dört yıl yayınlanan **Köylü**, ilk sayısından itibaren çok sade ve terkipsiz bir dille çıkıyordu. Başlığın altında "Açık yazar ve okuyanı yormaz" kaydı bulunan gazete, makale ve haberlerin dışında gazeteye gönderilen yazıların da bu dille yazılması konusunda okuyucularını sık sık uyarıyor hattâ buna uymayan yazıları ancak sadeleştirdikten sonra sütunlarına alıyordu. Aşağıya aldığımız "Rica" başlıklı duyuru, gazetenin bu konudaki tutumunda ne kadar ısrarlı olduğunu açıkça göstermektedir[4] :

---

1 Bkz. Orhan Rahmi, " Edhem Bey tahrir hayatını anlatıyor", Hizmet, nr. 899, 14 Kânunıevvel 1927.

2 İlk sayısını göremediğimiz gazetenin çıkış haberi için bkz. "Teşekkür ve Tebrik", 11 Temmuz, nr. 4, 12 Ağustos 1324.

3 Bezmi Nusret'in verdiği bilgiye göre Avukat İsmail Sıtkı Bey, hukukî bilgisi kuvvetli, âlim ve fazıl birisiydi. II. Meşrutiyet'te Aydın milletvekili olarak mecliste bulunan bu zat, Damat Ferit Paşa'nın 4 Mart 1335/1919'daki ilk sadrazamlığında kabinede adliye nazırı olarak görev yapmışsa da İzmir'in işgali yüzünden kabinenin istifası üzerine bu görevden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bir Roman Gibi, İzmir: 1955, ss. 41, 150.

4 Köylü, nr. 418, 5 Kânunısani 1325/18 Ocak 1910

"Gazetemizin yazılarına yardım etmek ve ahalimizin güzel güzel fikirlerini açmak için bize lütfen makaleler, mektuplar gönderen zatlara teşekkür ederiz. Bununla beraber bize gönderilen bu yazıların çoğu Köylü'müzün kullandığı açık ve sade bir lisana uygun değildir. Pek kapalı yazılıyorlar. Bizim ise bunları açık dile döndürmeye, yeniden yazmaya vaktimiz yoktur. Binaenaleyh lütfen bize gönderilecek yazıların bundan böyle gayet açık olması ve Arabî, Farisî terkipleri kullanılmamasını tekrar tekrar rica ederiz."

Bazı ifratlarına rağmen[1] bu özelliğinden dolayı İzmir'in en çok satan gazetesi[2] haline gelen **Köylü**'nün halk için halk diliyle yazmak ve yeni bir yazı dili oluşturmak bakımından İzmir ve civarında çok önemli bir hizmet gördüğü şüphesizdir. Gazetenin yazarlarından Akil Koyuncu tarafından çıkarılan ve Köylü Matbaasında basılan **Gençlik** dergisi (ilk sayısı 11 Mayıs 1327/1911) de **Köylü**'nün dil politikasını, daha ziyade **Genç Kalemler** dergisinin paralelinde devam ettiren diğer bir İzmir dergisidir.

Böylece Mehmet Necib'in 1901 başlarından itibaren şartların oldukça elverişli bir hale getirdiği İzmir'de ilmî çerçevede başlattığı konuşma diliyle yazmak çığırı, yeni yayın organları ve yazarlarla gitgide genişleyerek II. Meşrutiyet'ten sonra da devam etmiş; İzmir ve çevresindeki fikir ve basın hayatında önemli tesirlere sahip olmuştur.

---

1 Gazete Ahmet Mithat Efendi gibi çok okunan yazarların yazılarını bile kendi ölçülerine göre sadeleştirdikten sonra sütunlarına geçirmekteydi. Meselâ bkz. Ahmet Mithat, "Kırk Bin İbtidaî Muallimi" (Sabah'tan iktibas), nr. 582, 18 Temmuz 1326/1910.

2 Bkz. Bir Roman Gibi, s. 79.

5. Hareketin Selânik "Yeni Lisan" Davası İle İlişkisi

Bu hareketin 1911 yılında yeni bir kadro ile çıkmaya başlayan **Genç Kalemler** dergisi ve "Yeni Lisan" davası ile yakın bir ilişkisi olduğu, hattâ "Yeni Lisan"ın İzmir'in tesiriyle ve İzmir'den ilham alarak vücut bulduğu yolunda bir takım iddialar vardır. Meselâ Ahmet Talat, 1918'de **Anadolu** gazetesinde yazdığı bir seri yazıda dilde sadeleşme ve edebiyatta milliyet davasının ilk defa İzmir'de ilmî ve bilinçli bir tarzda ortaya atıldığını, önceliğin İzmir'de olduğunu iddia etmiş; 1927'de bu harekete dair değerli bir inceleme kaleme alan M. Esat Çınar, Ömer Seyfettin'in "Yeni Lisan" fikrini İzmir'deyken Mehmet Necib'in neşriyatından aldığını, hattâ o sıralarda bu yolda küçük hikâyeler yazdığını ileri sürmüştür[1].

Mehmet Necip ise 1934 yılında **Anadolu**'da yazdığı hatıralarında bu iddiaları yeniden ele alarak, **Köylü** gazetesi 1908'den sonra iki üç yıl halk diliyle yazıp dururken 1911'de Selânik'te başlayan harekete "Yeni Lisan" adını vermenin yersiz olduğunu, bu hareketin İzmir'deki dil hareketinin taklidinden başka bir şey olmadığını ve buna şehadet edenlerin bulunduğunu

---

1 Ahmet Talat, "Ne İstanbul ne Selânik, hak İzmir'indir!", Anadolu, nr. 1986-1995, 8-17 Haziran 1334/1918; M. Esat, "İzmir'de Yeni Lisan", Fikirler, nr. 1, 1 Temmuz 1927, s. 2. Aynı iddiada bulunan diğer yazılardan birkaçı için bkz. Mehmet Şeref, "Gençlerimizle Beraber", Hizmet, nr. 508, 27 Ağustos 1926; M. Faik, "Ziya Gökalp'ın Fikir Menbaları", İctihat, nr. 294-307, 15 Şubat - 15 Teşrinievvel 1930; "Türk Dili Savaşında İleri Gelenlerimiz", Türk Dili, nr. 10, Birinciteşrin 1934, ss. 49-62; H. Zeki Çavuşoğlu, "Türkçülük ve Dil Tarihimizde Mehmet Necip Bey'in Mevkii", Anadolu, nr. 5957, 5 Temmuz 1934; "Yaşayan Türkçüler: 2 Necip Türkçü", Bozkurt, nr. 8, İkinciteşrin 1940, s. 183; Ali Kemal Karadayı, "İzmir'de İlk Dil Hareketleri ve Türkçü Necip", Fikirler, nr. 270-271, 31 Mayıs 1944, ss. 16-17.

söyler. Buna göre 1911'de Selânik'ten İzmir'e gelen ve Mehmet Necib'e Talat Bey'le Ömer Seyfettin'in selâmlarını getiren Küçük Talat, Ömer Seyfettin ve Ali Canib'in İzmir'de olduğu gibi Selânik'te de bir "lisan hareket ve inkılâbı" yapmak istediklerini bildirmiş, Talat Bey'in "Bunlar Ziya Gökalp isminde âlim ve kuvvetli bir zatı aralarına alarak beraber çalışacaklar" dediğini nakletmiştir. Bundan başka **Genç Kalemler**'in eski imtiyaz sahibi Nesimi Sarım da İzmir'e geldiğinde "Selânik'teki (Yeni Lisan)ın anavatanı İzmir'dir. Ömer Seyfettin onu buradan Selânik'e götürdü" demiştir[1].

Bütün bunlara karşılık Selânik'teki Yeni Lisan hareketini yürüten Ömer Seyfettin, Ali Canip ve Ziya Gökalp gibi şahsiyetlerin yazılarında bu hususla ilgili açık bir kayda rastlanmaz. Tam tersine gerek Ali Canip gerek Ziya Gökalp bu fikrin ilk defa Ömer Seyfettin'in kafasında canlandığını, **Genç Kalemler**'le başlayan bu akımın türkçülük, halka doğruculuk ve millî hars hareketlerinin doğmasına sebep olduğunu ileri sürerler[2]. Bunlardan yanızca Kâzım Nami, 1912'de yazdığı bir yazıda İzmir'i Yeni Lisan'ın vatanı olarak gösterir[3] :

"İzmir'i Yeni Lisan'ın vatanı gibi telakkî etmeliyiz. En celi yeni lisan temayülleri ilk evvel oradan çıktı. Orada Yeni Lisan'ın unutulmaz simaları vardır; Mehmet Necip ve Tevfik Nevzat'ı zikrederiz. Mehmet Necip sağ olmuş olsa idi de Meşrutiyet'ten son-

---

1 Mehmet Necip, "İzmir'de Türklük..." Anadolu, nr. 5968, 18 Temmuz 1934.

2 Bkz. Ali Canip, "Ömer Seyfettin", Hayat, nr. 15, 1 Mart 1927, ss. 9-11; Ömer Seyfettin, Hayatı ve Eserleri, İstanbul: 1935, ss. 9, 11. Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, 4.b., Ankara 1961, ss. 11-12.

3 "Yeni Lisan Etrafında", Hak gazetesinin haftalık ilâvesi, nr. 3, 3 Mayıs 1328/1912.

raya yetişseydi, şüphesiz ilk mucidi olurdu. Bu şerefi ihraz eden Ömer Seyfettin de ilk feyzini İzmir'de almıştır. Baha Tevfik de İzmir'lidir." Fakat Kâzım Nami, Yeni Lisan'ın şerefini Mehmet Necip ve Ömer Seyfettin arasında garip bir biçimde paylaştıran ve Mehmet Necib'i ölmüş gibi gösteren bu yazıdan sonra bu fikre bir daha dönmemiş, daha sonraki yazılarında Ali Canip ve Ziya Gökalp'ın iddialarını tekrarlayıp durmuştur[1].

15 Kânunısanî 1326/28 Ocak 1911'de Ali Canib'e gönderdiği meşhur mektup ve arkasından **Genç Kalemler**'de neşredilen "Yeni Lisan" yazısıyla (Nisan 1911) Selânik'teki Yeni Lisan hareketini başlattığı kabul edilen Ömer Seyfettin, Ağustos 1903'te Mekteb-i Harbiyeyi bitirip Kuşadası redif taburuna tayin edildikten sonra, taburunun büyük Bulgar ihtilâli dolayısıyle görevli bulunduğu Rumeli'ye gönderilmiş ve ihtilâlin bastırılmasıyla birlikte 16 Eylül 1904'te taburuyla birlikte Kuşadası'na dönmüş, burada bir süre kaldıktan sonra 15 Temmuz 1907'de açılan Aydın vilâyeti Jandarma Alay Mektebine "akaid-i diniye" öğretmeni olarak tayin edilmesi dolayısıyle bu tarihte İzmir'e gelmiştir. Muhtemelen 1909 ocağına kadar İzmir'de kalan Ömer Seyfettin burada Mehmet Necip, Baha Tevfik, Şahabettin Süleyman ve Yakup Kadri gibi fikir adamı ve edebiyatçılarla tanışmış, 1904 ağustosundan itibaren İzmir'in çeşitli gazete ve dergilerinde makale, mensur şiir ve hikâyeler yayınlamış, hattâ **Haftalık Serbest İzmir** adını alan **İzmir** gazetesinde kısa bir süre —nr. 46-48, 19 Temmuz - 2

---

1 Meselâ bkz. H. Nami, "Bîtarafâne Bir Mütalâa", Anadolu, nr. 1998, 20 Haziran 1334-1918; Kâzım Nami, "Türk Edebiyatına Bir Bakış", Ülkü, nr. 14, Nisan 1934, s. 121.

Ağustos 1324 tarihli sayılarda— yazı işleri müdürlüğü bile yapmıştı[1].

Kuşadası ve İzmir'de bulunduğu yıllarda kendisini yetiştirmeye çalışan ve Yakup Kadri'nin ifadesiyle "askerlikten ziyade fikrî ve bediî meselelerle meşgul" olan Ömer Seyfettin'in İzmir'de bu konularda kendini tatmin eden bir çevre bulduğu şüphesizdir. Genç yazarları ve değişik muhtevasıyle **Haftalık İzmir** gazetesi gerçekten de bu devrede İstanbul'da bile eşine rastlanmayan bir fikir ve edebiyat dergisi halinde çıkıyor, II. Meşrutiyet'ten sonra şöhret olan birçok şair ve yazar ilk denemelerini bu gazetede yapıyorlardı. Bu çevrede sosyal bilimler, özellikle dilbilimdeki geniş vukufu ile Mehmet Necip, felsefedeki yeni görüşleriyle Baha Tevfik onun en fazla münasebet kurduğu şahsiyetler arasındadır[2]. Nitekim o, İzmir'e geldikten sonra Baha Tevfik'in tesiriyle edebiyatta isim yapabilmek için ciddî şekilde Fransızca'ya çalışmaya başlar. Bu arada bir taraftan da dil konusunda Mehmet Necîb'in yazdığı yazılar ve **Hizmet**'teki mücadelesinin mahiyeti hakkında sağlam bir fikir edinir.

Mehmet Necip'le ilişkisini açıkça belirten bir kayda rastlamamakla birlikte, Ömer Seyfettin'in dolaylı olarak Tevfik Nevzat'tan söz eden bir yazısı, onun İzmir'de Necib'in Bey'in başlattığı hareketi ne kadar yakından tanıdığını gösteren önemli bir belgedir[3] :

---

1 Geniş bilgi için bkz. Ö. Faruk Huyugüzel, "Ömer Seyfettin'in İzmir Yılları ve Bu Devrede Yazdığı Hikâyeler", Doğumunun 100. Yılında Ömer Seyfettin. İstanbul: 1984, ss. 80-99.

2 Aka Gündüz, Tahir Alangu'yla yaptığı bir konuşmada onun kendisine İzmir'i anlatırken bilhassa Türkçü Necip ve Baha Tevfik'ten söz ettiğini söyler. Tahir Alangu, Ömer Seyfettin. Ülkücü Bir Yazarın Romanı. İstanbul: 1968, s. 97.

3 "İstanbul Türkçesi", Turan. nr. 1451, 10 Teşrinisani 1915.

"Az okumuş, az münevver kadınlara gelince işte asıl lisanımızın vicdanı onlardır. Onlar hiç bir kitabın, hiçbir sun'îliğin tesiri altında olmayarak altın gibi bir Türkçe konuşurlar. Ecnebî kelimeleri bozar, bizim millî tecvidimize uydururlar. İstanbul Türkçesinin ahengi onların dudaklarında, lisanımızın sarfı onların sinelerindedir. Eski milliyetperver muharrirlerden İzmirli merhum Nevzat, on yedi sene evvel Türkçe yazmaya çalışıyor, yazdıklarının Türkçe olup olmadığını anlamak için evvelâ az münevver olan annesine okuyor, onun anlamadığı kelimeleri çıkarıyor, beğenmediği kelimeleri tekrar düzeltiyordu. Nevzat'ın bu usulü hakikaten ilmî idi. Çünkü kendi bildiği lisan, kitaplardan öğrendiği tahsil lisanıydı. Tabiî Türkçe'ye pek benzemiyordu. Halbuki yazmak istediği tabiî Türkçe'yi bilen, ancak tahsil lisanının tesiri altına girmemiş olan annesiydi.

Eğer biz bugün hakikî ve tabiî İstanbul Türkçesini arayacaksak Nevzat'ı taklit etmeliyiz. Tahsil üslûbunun, kitap lisanının tesirinden uzak kalmış İstanbullu kadınların lehçesi tam İstanbul Türkçesidir. Onların konuştukları kitap değil, hayat dilidir ve büyük milletimizin "lisanî deha"sı onların selîkasında tebellür eder."

Mehmet Necib'in fikirlerinin ve İzmir'de konuşma diline doğru büyük bir temayül gösteren yazı ve edebiyat dilinin tesiriyle hikâyecimizin edebî eserlerinde sade ve terkipsiz bir dile doğru gittiği açıkça görülür. İzmir'de yayınladığı ilk hikâye olan "İlk Namaz" ile en son yayınladığı "Ay Sonunda" hikâyesi ve "Yaşasın Dolap" piyesi arasında yapılacak sathî bir karşılaştırma, yazarın Servet-i Fünûn tesirinden kurtulmuş terkipsiz ve kısa cümleli

üslûbunu daha İzmir'deyken bulduğunu açıkça ortaya koymaktadır[1]. Bu dil ve üslûp değişmesini daha önce farketmiş olan Bezmi Nusret, bunu biraz da kendi tesirine bağlayarak şunları söyler[2] : "Üslûbuna benim de tesirim olmadı değil. İzmir'de iken kendisine bir hikâyemi vermiştim. Okuduktan sonra bir mektupla iade etti. Bunda cümlelerin iki üç kelime ile teşekkül ettirilmiş olmasına ve kesik kesik cümlelerin ahenk ve insicamına hayran kaldığını ve bu yazış tarzını fimabad kendisinin de takip edeceğini bildiriyordu."

İşte İzmir'de böyle bir çevrede geçirdiği iki yıldan sonra Ömer Seyfettin, Yakorit'ten Ali Canib'e yazdığı mektup ve arkasından **Genç Kalemler**'de çıkan Yeni Lisan makaleleriyle yeni bir dil ve edebiyat hareketini başlatmak ister. Genç hikâyecimiz 15 Kânunısani 1326/1911 tarihli mektubunda edebiyattan, bilhassa akla ve ilme aykırı ve gayrı mazbut olan Osmanlıca'dan nefretini dile getirdikten sonra bu dili tasfiye etmek için yapacağı şeyleri şöyle anlatır[3] :

"Bu lisanı zaman ve vakıfâne bir sa'y tasfiye eder. Ben işte edebiyattan vaz geçtikten sonra tetebbu edeceğim fenlere, ilimlere çalışırken bu tasfiyeye yardım edeceğim. "....." ve "....." gibi nura, hakikate muhtaç Türkleri Asya'nın karanlıklarına götürmeye çalışmayacağım. Sayimin esasını teşkil edecek noktalar pek basit: Arapça, Farsça terkiplerin hiç lüzumu yoktur. Bunlar ancak süs içindir. Kimin gösterecek, teşhir edecek fikri yoksa onları çok kul-

---

1 Karş. "İlk Namaz", İzmir, 402-4, 15 Kânunısanî 1320/1905; "Ay Sonunda", Edebî Serbest İzmir, nr. 5, 13 Teşrinisani 1324/1908; "Yaşasın Dolap", Serbest İzmir, nr. 8, 24 Teşrinisani 1324/1908 - nr. 11, 4 Kânunıevvel 1324/1908.

2 Bir Roman Gibi, s. 29.

3 Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfettin, Hayatı-Eserleri, İstanbul: 1947, s. 11.

lanır. Eğer terkipler terk olunursa tasfiyede büyük bir adım atılmış olmaz mı?"

Burada dikkati çeken iki noktadan birisi yazarın Türkleri "nura ve hakikate" kavuşturmak için eski veya uzak Türkçe'ye değil, sınırlarımız içindeki Türkçe'ye dayanmak istemesi, diğeri terkipsiz yazmayı teklif etmesidir. Bunlar Türk milletinin kalkınma ve ilerlemesini, kendi hayatını ilgilendiren hakikatleri ifade edebilecek bir dile, yani halk Türkçesine sahip olmasında gören ve terkipsiz yazma fikrini uzun uzadıya tartışan ve uygulayan Mehmet Necib'in görüşleriyle büyük bir paralellik gösterir.

Aynı paralellikler Ömer Seyfettin, Ali Canip ve Ziya Gökalp tarafından dergide bir soru işaretiyle veya "Tahrir Heyeti" imzasıyla yayınlanan Yeni Lisan makalelerinde de kendini gösterir. Daha Ömer Seyfettin'in yazdığı ilk makalede Türklerin kurtuluşu ve ilerlemesinin "millî ve umumî" bir dille olabileceği fikri vardır[1]:

"İşkodra'dan Bağdat'a kadar bu kıtayı, bu Osmanlı memleketini işgal eden Turanî ailesi, Türkler, ancak, kuvvetli ve ciddî bir terakkî ile hakimiyetlerini, mevcudiyetlerini, muhafaza edebilirler. Terakkî ise ilmin, fennin, edebiyatın hepimizin arasında intişarına vabestedir! Ve bunları neşr için evvelâ lâzım olan millî ve umumî bir lisandır. Millî ve tabiî bir lisan olmazsa ilim, fen, edebiyat yine bugünkü gibi bir muamma halinde kalacaktır."

Mehmet Necip'te olduğu gibi millî edebiyatın ancak millî bir dille yapılabileceğini ileri süren yazar, eski ve yeni edebiyatımızı inceleyerek, bunlardan ilkinin doğuyu, ikincisinin de batıyı taklit ettiğini, dolayısıyla halka bir şey söylemekten uzak olduklarını

1 Genc Kalemler, nr. 1, (Nisan 1911), s. 6.

söyler. Ona göre millî bir dil ve edebiyatın kurulabilmesi için yazı dilindeki yabancı kuralların, terkiplerin, cemilerin ve edatların atılması gereklidir.

Ömer Seyfettin'in terkiplerin gereksizliğini isbat tarzı ve seçtiği örneklerde bile Mehmet Necib'i takip ettiği görülür. O da terkipleri zihnî alışkanlıklarımıza, zevkimize, akıl ve mantığa aykırı bulur. Sıfat tamlamasında isim ve sıfatın yeri, müenneslik-müzekkerlik gibi hususlara değindikten sonra Mehmet Necib'in örnek olarak seçtiği "doru beygir" yerine "beyaz at" tamlamasını ele alarak Türkçe sıfat tamlamasının mantıkîliğini göstermek ister[1] :

"Her kavmin fizyonomisi nasıl ayrı ise fizyolojisi de ayrıdır. Çehreler kadar dimağlar da tebeddül eder. Bu tebeddül en çok lisanda görülür. Seciyeler, âdetler ve bunlara mümasil diğer haller ikinci derecede kalır. Kavimlerin lisanlarındaki fark yalnız kelimelerinde değildir; cümlelerde, terkiplerde, bunların intibalarındadır. Meselâ Türkler lisanlarının teşekkülünden beri "sıfat"ı evvel, mevsuf'u sonra söylerler :

- Beyaz at..

derler. Dimağlarda evvelâ beyazlık intiba eder. Sonra at. Halbuki bu terkip Farisî kaidesiyle ifade olunursa :

- Esb-i sefid..

denir. İşte Türk dimağına muhalif bir hal!... Fakat Farisî kaidesi yalnız Türk dimağına değil; tabiata, fenne de muhaliftir. Farisî lisanındaki kaide ile evvelâ mevsuf, yani meselâ "at", intiba ediyor. Nasıl "at"? Beyaz mı, siyah mı, kırmızı mı? Hayır, hiç bir renkte değil; müphem bir şekilde. Sonra sıfat geliyor: "Beyaz". İlk intiba ile ikinci intiba karışıyor. Öyle vukuf peyda oluyor. Bu, tabiata,

1 "Yeni Lisan", Genç Kalemler, nr. 3 (19 Mayıs 1911), s. 41.

fenne muhalif bir keyfiyettir ki fizyoloji bize uzun uzadıya izah ediyor. Türkçe'de kelimelerin, cümlelerin, fiillerin, faillerin yerleri hep tabiî ve bize mahsustur."

Bütün bunlar Mehmet Necip'ten ve İzmir'deki dil ortamından Ömer Seyfettin'in ne kadar etkilenmiş olduğunu gösteren hususlardır. Bununla birlikte Selânik'teki Yeni Lisan davası, İzmir hareketinden bazı bakımlardan farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklardan birisi İzmir'in yazı dilinin temeli olarak Anadolu ve Rumeli Türkçesini kabul edip bunu şivece İstanbul Türkçesine uydurmak istemesi, Selânik'in ise doğrudan İstanbul Türkçesini benimsemiş olmasıdır. Bundan başka Ömer Seyfettin ve arkadaşları terimlerin Türkçe'nin yanı sıra Arap-ça'dan da yapılabileceğini kabul ederler[1]. İki hareket arasındaki diğer önemli bir ayrılık da Selânik'teki gençlerin eski ve yeni dil üzerine söylediklerinde daha çok dilin estetik yönüne ağırlık vermiş olmalarıdır.

Sonuç olarak Mehmet Necib'in İzmir'de ilmî bir çerçevede başlattığı türkçülük ve konuşma diliyle yazmak çığırı **Osmanlı Ziraat ve Ticareti, İzmir, Hıfzıssıhha** ve **Köylü** gibi gazete ve dergilerle gitgide genişleyerek devam etmiş ve bu harekete ait bir çok fikir ve tecrübe Ömer Seyfettin ve diğer yazarlar tarafından Selânik'teki Yeni Lisan hareketine taşınmıştır. Bu bakımdan İzmir

---

1 Mehmet Necip, Ziya Gökalp ve çevresinin terimler konusundaki tutumunun Türkçe'nin gelişmesini her bakımdan engelleyici bir rol oynadığı kanaatindedir. Bu fikrini yazılarında çeşitli vesilelerle dile getirir. Meselâ Fikirler dergisine yazdığı seri yazılarından birisinde şunları söyler: "Yalnız şu ciheti münasebet düşmüş addıyla arz ederim ki Meşrutiyet devrinde türkçülük (lisanda siyasetçiliğe) kalkmasa veya İslâmlar arasında müşterek ıstılahlar yapmak gibi ütopilere kapılmasaydı dilimizin kendi unsurlarından yapılmış az ve çok ilmî tabir ve ıstılahlara malik olması pek mümkün olacaktı." "Dilimize Dair Yazılanlar hakkında 6", nr. 17, 1 Mart 1928, s. 5. Ayrıca bkz. "Felsefe Tabir ve Istılahlarımıza Dair Bir Mütalâa", Fikirler, nr. 9, 1 Teşrinisani 1927, s. 6.

hareketi mahiyeti ve sonuçları itibariyle dilde sadeleşme ve millî edebiyat akımı tarihinde şüphesiz önemli bir merhale teşkil etmektedir.

B. II. MEŞRUTİYET VE CUMHURİYET DEVİRLERİNDE

1. II. Meşrutiyet Devrinde

II. Meşrutiyet'e kadar dil konusunda çok ciddî incelemeler yapmış olan Mehmet Necip, ne yazık ki bu devrede kayda değer bir çalışma yapabilmiş değildir. Hattâ 1911 nisanında **Genç Kalemler** dergisinde başlatılan Yeni Lisan davası karşısında bile tartışmayı seven mizacına rağmen, iki mektubu dışında, susmayı tercih eder. Bu mektuplardan ilki Kâzım Nami'nin bir yazısında(1) İzmir'de Yeni Lisan'a ait temayüllerden söz ederken Mehmet Necib'i Tevfik Nevzat'la karıştırarak ölmüş gibi göstermesi üzerine Baha Tevfik'e yazılmıştır. Mektupta Kâzım Nami'nin bazı hatalarını düzelten yazar, Ömer Seyfettin ve Selânik Yeni Lisan hareketi hakkındaki fikirlerini teferruata girmeyerek kısaca belirtir(2) : "Musahabeden asıl öğrendiğim diğer bir şey daha varsa o da bizim Ömer Seyfettin'in Selânik'te (Yeni Lisan)ı ortaya koymuş olması ve buna çalışmasıdır. Bunu da Kâzım Nami Bey'in bu şerefin (mucitlik şerefinin) mumaileyhe raci olduğunu söylemesinden anladım. Öyle ise ve bu (Yeni Lisan) gibi vaz'ındaki hikmet ve illeti anlayıp beğenmediğim unvan altında yazı ve tahrirde Türkçe'ye ve Türkçe kaidelerinin tesisine Selânik muhitinde çalışma ve bu yolda önayak olması itibariyle Seyfettin cidden tak-

---

1 "Yeni Lisan Etrafında", Hak gazetesinin haftalık ilâvesi, nr. 3, 3 mayıs 1328/1912.

2 "Yeni Lisan ve Mehmet Necip Bey", Yirminci Asırda Zekâ, nr. 8, 11 Haziran 1328/1912, s. 132.

dire şayandır. Malûm ya, Selânik bu meselede uyanmak hususunda geri kalmıştır. Hele ben öyle biliyorum. Meşrutiyet'ten evvel orada bulunan **Çocuklar Bahçesi** adındaki risalede lisana dair biraz münakaşa cereyan etmişse de bunlarda lisan daha ziyade edebî bir noktadan göz önüne alınmış olmakla bence o kadar değer ve kıymetleri yoktur. Asıl lisanın ıslahı fikri Meşrutiyet'ten sonra orada doğuyor veya uyanıyor. Bundan işte tahminen bir sene kadar bir zaman evveli "Yeni Lisan" namı altında lisanın ıslahına dair binnisbe mazbut bazı beyanat ortaya konuyor. Bu da yazı dilinde kısmen ecnebî kaidelerinin tasfiyesinden ibarettir diyebilirim. Yani bizim bildiğimiz mahut sadelik, kavaide münhasır kalarak "Yeni Lisan" ünvanıyla zemin ve zamana müsait bir tadile uğramış oluyor. Herhalde diyebilirim ki Selânik oldukça geç uyanıyor. Ama lüzûmundan fazla pretensionlar kaâle alınmamak şartıyla iyi uyanıyor ve eserlerini de gösteriyor."

Mektubunda yeni lisancılarla kendisi arasındaki "fikir ve nazar ihtilâfını" yazacağını da vaad eden Mehmet Necip, bunu yapamamış olmakla birlikte kısa bir süre sonra **Genç Kalemler**'de çıkan M. Nermi'nin uzun bir makalesinden dolayı dergiye 5 Temmuz 1328/1912 tarihli bir mektup gönderir[1]. Dergide "M. Nermi Bey'le Necip Bey arasında ilmî bir mubahase başlayacağı tabiî olmakla karilerimizin ehemmiyetle okumalarını tavsiye ederiz" notuyla birlikte yayınlanan mektupta yazar, makale sahibine müphem ve çarpık bulduğu bazı fikirleri hakkında sorular yönelterek bunları aydınlatmasını ister. M. Nermi makalesinde "eski lisan"ın, dilin insanda meydana getirdiği ruhî alışkanlığı temin edemediğini, yabancı terkiplerin ruhumuzda yabancı bir izlenim

1 M. Nermi, "Yeni Lisan İstilâsı Karşısında", nr. 22, Haziran 1328/1912, ss. 226-252; Mehmet Necip, "M. Nermi Bey'e", nr. 26, Ağustos 1328, ss. 58-62.

(intiba) meydana getirerek dimağ üzerine yumruk şiddetiyle indiğini, halbuki Türkçe terkiplerin bizde ilk ve ana izlenimler hasıl ettiği için kendiliğinden ve otomatik bir şekilde zihnimizde faaliyet gösterdiğini, dolayısıyla bunların bize "şuursuz bir halde hulûl ettiği"ni ileri sürmüş ve "yeni lisanın ilk intibalardan tekevvün eden itiyadların şiddetli tarafdârı" olması dolayısiyle eski lisandan üstün olduğunu göstermek istemiştir. Mehmet Necip ise M. Nermi'nin aksine eski dilin de bizde bir ruhî alışkanlık yapmış olduğunu, asırlarca ve herkes tarafından bol bol kullanılan yabancı terkiplerin bu çerçevede düşünülmesi gerektiğini haklı olarak belirttikten sonra terkiplerdeki şuur ve şuursuzluğun mahiyeti, izlenimlerin niteliği ve bunların kelimenin lâfız ve manâ yönleriyle ilişkisi konularının açıklığa kavuşturulmasını ister ve mektubunu şu satırlarla bitirir :

"Yeni lisan ve Türkçe'nin ilk intibalardan tekevvün eden itiyadın şiddetli tarafdârı olması ve bu babda ortaya sürülen delil ve mütalâa, burada ecnebî kelimeler veya terkipler aleyhinde cidden ne bir şey ifade ve ne de isbat etmiş oluyorlar veyahut bana öyle geldi. (Şuursuzluk) ve (otomatizm) ve (itiyad)ın lisanla olan münasebeti meselesini ortaya atmakta önayak olduğunuz için de takdire şayansınız. Yukarda beyan ve tayin ettiğim nikat hakkında, usul altında ait olduğu ilim ve ilimler zemininde cevap verir, izahda bulunursanız memnun ve müstefid olurum." Fakat **Genç Kalemler**'in bu sayıda kapanmış olması mektubu cevapsız bırakır.

Bu devrede dile dair fazla bir şey yazmamakla birlikte Necip Bey, bu konudaki faaliyetleri, yazılan yazıları yakından takip ediyordu. Nitekim 1913'te **Türk Yurdu** dergisinde Er Doğan imzasıyla "Osmanlıca'nın Yazısı, Lûgatı, Kavaidi, Edebiyatı" başlığıyla bir seri yazı yazan Hamdizade Abdülkadir Bey'in bu

serideki bir yazısı vesilesiyle gönderdiği bir mektupta[1] kendisini "takip ve istifade" etmekte olduğunu kaydettikten sonra gramer konusundaki fikirleri ve yaptığı etimolojik tahlillerle ilgili çok esaslı sorular sorar. Mektupta Er Doğan'ın bazı ekler ve kelimeler arasında etimolojik bakımdan mevcut gibi gösterdiği ilişkiler üzerinde titizlikle durulur. -Ş- işdeşlik (müşareket) eki ile eş ismi arsındaki ilişki; -dur- faktitif ve bildirme eki veya -dur- yardımcı fiiliyle durmak fiili arasındaki ilişki; -sin şahıs ekinin sen zamirinden, siz şahıs zamirinin ve -siniz şahıs ekinin sen ve özge kelimelerinin birleşmesinden ileri gelmiş olması ve nihayet fiilden isim yapan -gı/-gi/-gu/-gü/-ge ekleriyle isimden isim yapan -ci ekinin aynılığı ve bunların da Türkçe'nin çeşitli lehcelerindeki içi, izi, issi, eğe, ağa şekilleriyle olan yakınlığı üzerine Er Doğan'ın ileri sürdüğü fikirleri Mehmet Necip, birçok açıdan sorgulayarak çürütür. Bunlara bir örnek olmak üzere işdeşlik eki üzerindeki tahlîlî sorularını aşağıya alıyoruz [2] :

"Diyorsunuz ki" (ş), eş, yani şerik aslından olup müşareket ifade eder". Fikir, vehleten o yolda bir münasebet bulabilir; fakat bunun hakikaten böyle olduğuna hükmetmek için ilk önce bazı sual ve meselelerin halli lâzımdır. Evvelâ (eş), şu şekliyle basit bir kök olduğuna göre tâ eskiden beri ilk şekli bu ve ilk manâsı da şimdiki gibi (şerik) mi idi? Saniyen bu, ibtidadan beri böyle ihbarî bir kök müydü? Salisen dilin şeklî tekâmülünün, diğer bir tabirle yekhecelikten kurtulup köklerin artık yapışırlığa doğru ilerleyişinde ne suretle bir müşareket ifadesi için fiilî köklerin sonuna

---

1 "İştikakî Tenkit —Er Doğan Hazretlerine—", Türk Yurdu. c. 5, 1329, ss. 867-872. Er Doğan'ın tenkit konusu olan yazısı ise Türk Yurdu. c. 4, 1329, ss. 540-542'de çıkmıştır.

2 "İştikakî Tenkit -Er Doğan Hazretlerine-", Türk Yurdu. c.5, 1329, s. 868.

bitişmeye başladı? Rabian tadilî ve tasrifî bir unsur menzilesine geldikten sonra (eş), ilk istiklâl ve mevcudiyetini nasıl muhafaza etti? Şimdi bir de fiillerde müşareket edatı olan -ş-'yi gözden geçirelim: Evvelâ bu edat bütün Türk ve Tatar dillerinde aynı mıdır? Uzak zümrelerde nasıldır? Saniyen bu fiil, tekâmülünde ne vakit müşareket ifade etmeye başladı ve ne gibi bir kanuna tebean böyle olmuş? Salisen bu aslen bir zamir midir yoksa fiilî ve ismî bir kök kırıntısı mıdır? Rabian herhangi bir isim köküne doğrudan doğruya -mak / -mek gelebilir mi? İşte bu sualler kavaid-i mahsusasına tevfikan halledilmiş olmadıkça, -ş- müşareket harfinin eş aslından geldiğine hükmolunamaz, olunsa bile ilmî bir kıymeti olmaz fikrindeyim."

Her zaman olduğu gibi usulüne uygun olarak ve şahsiyata, alaya hiç kaçmadan yapılan bu tenkit, onun dil meselesine ve Türkçe'ye ne kadar ihatalı ve ilmî bir şekilde yaklaştığını gösteren güzel bir örnektir.

2 - Cumhuriyet Devrinde

Belki de siyasî eğilim ve hadiselerin tehlikeli bir istikamette seyretmesi ve peşpeşe gelen savaş felâketleri yüzünden II. Meşrutiyet ve Mütareke devirlerinde dile dair başka yazılar yayınlamak imkânını bulamayan yazarın, Cumhuriyet'ten sonra aktüel bir hale gelen harf inkılâbı ve alfabeler konusunda İzmir gazete ve dergilerinde ciddî incelemeleri yayınlanmıştır.

Harf inkılâbının tartışıldığı sıralarda o devirdeki bazı ilim ve fikir adamlarının yaptığı gibi harf değişikliği meselesinde olumsuz bir tavır takınan ve Latin harfleri lehindeki yazıları tenkit eden Mehmet Necip, incelemelerinde Arap ve Latin alfabelerini ayrıntılı bir şekilde mukayese ettikten sonra, Latin harflerinin kabul

edilmesinin sakıncalı olduğu, eski alfabenin ıslahının yeterli olacağı sonucuna varır. Biz bugün için fazla bir önemi kalmayan harf inkılâbı konusundaki fikir ve muhakemelerini bir tarafa bırakarak, bu vesileyle yaptığı yazı ve alfabelerin tarihi gelişimi ve Türkçe'nin bazı meseleleri üzerindeki incelemelerini ele alacağız[1]

a) Alfabelerin tarihî gelişimi : Mehmet Necip, Arap ve Latin harflerini mukayese ederken yazının bulunuşu ve alfabelerin gelişimi meselesini etraflı bir şekilde ele alır. Bunun için de önce yazının fert ve toplum hayatındaki rolü üzerinde durur :

Ferdî açıdan bakarsak, her insan doğuşundan itibaren dili işitme ve taklit etme yoluyla öğrenmeye başlar ve dilin unsurlarını gitgide daha iyi kavrar. Okula gitmeden yetişen fertlerin zihninde kelimelerin iki sureti vardır : İşitilmiş suret, kelimeyi söylemek için gereken hareketlerin mürettep (söyleniliş) sureti. Bu suretleri dimağda saklayan merkezler olduğu gibi bunların bağlantı ve ilişkilerini düzenleyen bir merkez de vardır. Okula gitmiş olan fertlerin zihninde ise kelimelerin yazılı sureti ile kelimeyi yazmak için gerekli hareketlerin sureti de yer eder. Böylece okula giderek yetişmiş bir ferdin kafasında kelimeye ait dört suret teşekkül etmiştir. Bunların her birinin dimağda muayyen merkezleri bulunur. Okuyan bir çocuğun tahsili ilerledikçe kelimelerin görülmüş ve yazılmış suretlerinin önemi de artacaktır. Böylece bu suretlerin herhangi birinin ön planda olmasına göre dilbilimciler

---

1 Mehmet Necib'in harf inkılâbı, alfabeler ve Türkçe konusundaki bu incelemelerinden ilki Hizmet'te yayınlanır: "Harflerimiz ve Latin Harfleri" (onbir makale), nr. 386 - 423, 6 Nisan - 21 Mayıs 1926. İkincisi de Ahmet Cevat'ın Vakit'teki bir incelemesine ("Lisanımız Hakkında Bir Kalem Tecrübesi", nr. 3498 - 3580, 1 Teşrinievvel - 31 Kânunıevvel 1927) cevap olarak Fikirler'de yayınlanmıştır: "Dilimize Dair Yazılanlar Hakkında" (on üç makale), nr. 12, 15 Kânunıevvel 1927 - nr. 24, 15 Temmuz 1928.

insanları sem'î, basarî, harekî v.s. gibi gruplara ayırmaktadır. Mehmet Necip kelimelerin işitilmiş veya görülmüş suretlerinin ya da telâffuz hareketi suretinin ağır bastığı bu tiplere dair Tekeres, Streichler gibi dilbilimcilerin söylediklerini naklettikten sonra, bir millette fikrî hayat ne kadar gelişirse basarî veya basarî-sem'î tiplerin de o ölçüde çoğalacağını belirtir. Bunlar kelimelerin basılı suretleriyle düşündükleri için, harf ve kelimelerin yazılışındaki değişmeler anlamayı zorlaştırıcı bir tesir yapar. Okumuş kimselerin çoğunluğunun gözünde kelimelerin basılı, yazılmış ve yazış suretleri fikri temsil ettiği için yazı büyük bir önem taşır [1].

Öte yandan yazının toplum hayatında da büyük bir önemi vardır. Bir millet yazının harflerini kendi diline uydurduktan sonra onunla dilini zapteder ve yazı toplumun malı olur. Yazı dili çoğu zaman konuşma dilini peşinden sürükleyip götürür. Öyle ki bir dil çoğu zaman yazıda kullanılan kelimelerden ibaret sayılır. Ayrıca yazı uzaktaki kişileri bir fikir etrafında kolayca toplayabildiği için millî birliği sağlamada yazı dili, konuşma dilinden daha önemli ve faydalıdır. Bir milletin fikrî, medenî ve sosyal hayatı ne kadar ilerlemişse yazının önemi de o ölçüde artar. Bu yüzden yazı veya imlâdaki değişmelerde ihtiyatlı davranmak gerekir. Bu, medenî milletlerin yazıda tutucu olmalarının en önemli sebebidir; çünkü Mehmet Necib'e göre "milletlerde imlâ muhafazakârlığı eski ve yüksek bir medeniyetin, kesif bir ictimaî hayatın, milliyet hissinin müradifi" olmaktadır[2].

Yazının fert ve toplum hayatındaki rolü böylece gösterildikten sonra yazının doğuşu ve gelişmesi meselesi ele alınır. İnsanların

---

1 "Harflerimiz ve Latin Harfleri", Hizmet, nr. 390, 11 Nisan 1926.

2 "Harflerimiz ve Latin Harfleri", Hizmet, nr. 395, 19 Nisan 1926.

haberleşme veya iletişim ihtiyacını karşılayan yazı, tarihin ilk devirlerinde hiyeroglifizm ve ideografizm gibi bazı merhalelerden geçtikten sonra "savtî" bir yazı (ses yazısı) haline gelmiştir. Bu son merhaleyi gerçekleştirmek de Fenikelilere nasip olmuştur. Bu gün kullanılan bir çok alfabenin kaynağı, işte bu Samî kaynaklı Fenike alfabesidir. Dünyada yaygın bir şekilde kullanılan Latin ve Arap alfabeleri de Fenike yazısının tarihte çeşitli istikametlerde gelişmesiyle ortaya çıkmıştır[1].

Mehmet Necip, Fenike yazısının özellikleri hakkında bilgi verdikten sonra bu alfabenin tarihî gelişimini iki açıdan incelemeye tâbi tutar :

1- Alfabedeki şeklî değişme ve gelişmeler

2- Alfabenin ses değerindeki değişmeler

Fenike harflerinde sonradan meydana gelen şeklî değişmelerde hem yazarken kullanılan aracın ve üstüne yazı yazılan şeyin hem de bu yazıyı kullanan kişi ve zümrelerin önemli rolleri vardır. Ayrıca bunda az emekle çok şey yapma (sa'y-i ekall) kuralının ve çabuk yazma isteğinin de tesirini düşünmek gerekir. Bu etkenler dolayısıyla Fenike harfleri sivriliklerini kaybedip değirmileşmiş, çizgileri azalıp toplanmış, duruşları değişmiş, en ve boyca eşitlenmişlerdir.

Bu harfler Yunanlılar ve Samî kavimler elinde de bir takım şeklî değişmelere uğramışlardır. Ana hatlarıyla bu gelişimin tarihine baktığımız zaman şunları görüyoruz: Yunanlılar, Fenikelilerden aldıkları onaltı harfte bazı değişiklikler yapıyor, ayrıca yeni harfler ilâve ediyorlar. Neticede Yunanca konuşulan

1 "Harflerimiz ve Latin harfleri", Hizmet, nr. 407, 3 Mayıs 1926; "Dilimize Dair Yazılanlar Hakkında", Fikirler, nr. 18, 15 Mart 1928.

muhtelif yerlerde değişik alfabeler doğuyor. Bunlardan İyonca alfabesi M.Ö. 5. yüzyılda bütün Yunanlılar arasında kabul ediliyor. Eüli-Dorien alfabesi de Etrüskler yoluyla Latinlere geçiyor. Latinlerde benzer değişmelere uğrayan bu alfabelerden -Mehmet Necib'in deyimiyle- yeni bozma veya kırma alfabeler çıkıyor. Hristiyanlık'la birlikte bu alfabeden Avrupa'nın millî yazıları doğuyor.

Doğuda ise Fenike harfleri daha esaslı şeklî değişmelere uğramışlardır. Bu alfabe Kenanîler veya bütün Aramî kavimler tarafından M.Ö. 6. yüzyıla kadar kullanılıyor, daha sonra da Sidon ve Kartaca alfabelerine ayrılıyor. Başka bir rivayete göre de bundan Kadmeî, Tyraion ve Sidon alfabeleri çıkıyor. Sidon alfabesinden ise Aram ve Kartaca alfabeleri doğuyor. Aram alfabesi zamanla kolay yazılır bir kırma yazıya dönüşüyor. Bu yazıdan Tedmir, Strongilo ve Nabt alfabeleri yapılıyor. Bunlardan özellikle Nabt alfabesinde harfler bitişmeye başlamıştır. Aynı şey Strongilo ve Süryanî alfabesinde de vakidir. Rivayete göre Arap yazısı veya Kûfî yazı işte bu Nabt yazısından alınmıştır. Araplar Fenike alfabesini büyük değişikliklere uğratıp yeni harfler ilave ediyorlar.

Fenike harflerinin Yunanlılar ve Araplarda aldığı şeklî özellikleri bazı harfler üzerinde mukayeseli bir şekilde anlatan Mehmet Necip, Nasturî ve Suryanî yazısından gelen Uygur ve bundan çıkan Moğol, Kalmuk ve Mançu alfabeleri üzerinde de kısaca durarak, aslında Uygur ve Arap alfabelerine kardeş torunları gözüyle bakmak gerektiğini söyler[1].

Fenike alfabesindeki harflerin çeşitli milletlerin elinde kazandığı yeni ses değerleri üzerinde daha ayrıntılı olarak duran yazar, Yunanlılarda bu alfabenin ünsüzlerinin bir kısmının ünlü

1 "Dilimize Dair Yazılanlar Hakkında", Fikirler, nr. 19, 1 Nisan 1928.

değerini kazanmasına, Latinlerde ünsüzlerin ses değerindeki değişmelere dair örnekler verdikten sonra doğu milletlerine geçer ve bu alfabenin Aramî ve Samî kavimlerde ses değeri itibarıyle Yunan ve Latinlerin yaptığı ölçüde büyük değişmelere uğramadığını belirtir. Bu kavimlerin Fenikelilerle aynı ırktan olması sebebiyle harfler, dillerin ses sistemine daha çok uymaktaydı. Yalnızca Araplar, dillerinin ünsüzlere dayalı bir dil olması yüzünden bazı harfleri değiştirerek onlara ünsüz değeri vermişler, bir de dinî sebeblerle haraketleri icad ederek bu yolla kısa ünlüleri ifade etmişlerdir[1].

İncelemenin bu kısmında daha sonra Batı Türklerinde, Uygur ve Mançularda görülen değişmeler üzerinde durulur. Arap harflerinin Türkler arasında yayılmasında, elde fazla belge olmamakla birlikte, dinin önemli rolünü kabul etmek gerektiğini ifade eden yazar, bu alfabenin bizde aldığı bazı değişikliklere işaret eder. He, vav ve ayın harflerinin ünlüleşmesi; ha, hı ve gayın harflerinin ses değerindeki değişmeler bunlar arasındadır. Ona göre Arap Alfabesi, özellikle ünsüzler bakımından Türkçe'nin ses sistemine çok uygun düşen bir alfabe olmuştur [2] :

"Arapça'da samit harflerin bir kısmı bizim samit sistemimize, gözüme ilişen bazı iddia ve mütalâalara rağmen, tâ baştan nispetle uygun gelmiştir. Uygun olmayan, yukarıda arz ettiğim Arapça tabir ve lûgatlarda bulunanları da kendi mahrecimize göre söylüyoruz. O halde onlar da bu suretle bizde kıymetçe başkalaşmış oluyorlar. Meselâ (zel, se, dat, ayın) harfleri, şimdi Arapça'daki kıymetlerini muhafaza etmiyorlar. Birisi yanılıp da

---

1 "Dilimize Dair Yazılanlar Hakkında", Fikirler, nr. 20, 15 Nisan 1928.

2 "Dilimize Dair Yazılanlar Hakkında", Fikirler, nr. 21, 1 Mayıs 1928, s. 6.

Arapça'daki gibi telâffuz edecek olsa, ya dilinin peltekliği veya kendinin aslen Arap olduğu hakkında bizde bir fikir ve zan hasıl eder. (Ayın) harfi de Arapça kelimelerde, bazılarının zannettiği gibi artık bir vakfe teşkil etmiyor. Biz onu saitleştirerek söylüyoruz. Bu harf ona tekaddüm eden kısa saiti veyahut bir harekeyi kuvvetlendiriyor, uzatıyor. Ona bayağı bir med hizmeti görüyor. Bu takdirce (ayın) güçlükle Türk gırtlağından ıkınarak çıkartılan, çatlatılan bir samit, bir nim sait değil, basbayağı bir yamak, bir ek sait olmuştur. Meselâ "manâ" kelimesinde ayın tabiî ki artık elif ve med vazifesi görmektedir. Bu suretle dilimizdeki Arapça'dan alınma kelimelerde hafif halkî gibi bir sıfat ve kıymeti kalmamıştır. Şu halde artık sırasına göre yazıda huruf-ı imlâya benzer bir vazife görüyor yahut bu, harf şekline giren bir med işareti oluyor."

Arap alfabesiyle Uygur alfabesini de karşılaştıran Mehmet Necip, Ahmet Cevat Bey'in bu alfabenin bizdeki Arap alfabesinden daha zengin olduğu iddiasını reddederek yalnızca aradaki bazı ünlü işareti farklılıklarına temas eder ve Uygur alfabesinin ünsüzler açısından yetersiz olduğunu belirtir. Uygur alfabesi Mançularda şekil ve ses değeri açısından daha fazla tekâmül ettirilmiştir. Mançular, o, ö, u, ü için yeni işaretler kabul etmiş, yeni ünsüz işaretleri yapmış, kalın ve ince söylenen ünsüzleri de ayırmışlardır[1].

Bütün bu incelemelerden sonra onun vardığı sonuç, çok haklı olarak, söz konusu alfabelerdeki şekil ve ses gelişmelerinin onların üstünlük veya geriliklerine hükmetmek için bir dayanak gibi kullanılamayacağı, bunların her birinin de kendi dili için

1 "Dilimize Dair Yazılanlar Hakkında", Fikirler, nr. 21, 1 Mayıs 1928.

görevini başarıyla yapmış ve belli bir tekâmüle ulaşmış alfabeler olarak kabul edilmesi gerektiğidir.

b) Türkçe'nin çeşitli meseleleri : Necip Türkçü'nün Cumhuriyet devrinde alfabeler meselesi üzerine yazdığı seri yazılarında veya bunların dışındaki münferit yazılarında, Türkçe'nin çeşitli yönleri üzerinde günümüzde de faydalı olabilecek önemli gözlem ve dikkatleri vardır.

O, Türkçe'nin fonetiğine, morfolojisine ve ilmî terimlere ait bu gözlem ve kanaatlerini Ahmet Cevat Emre'nin görüşlerini tenkit ettiği yazılarında ifade imkânı bulur. Ahmet Cevat Bey, Türkçe'nin ses sistemini inkılâpçı bir yaklaşımla incelerken Türkçe kelimelerin imlâsında görülen ikilikler üstünde durmuş ve aslında kelimelerin telâffuzunda görülmeyen bu ikiliklerin Arapça kelimelerin imlâsının tesiriyle ortaya çıktığını ileri sürmek gibi garip ve hatalı bir iddiada bulunmuştur. Meselâ yurt, süt gibi kelimelerin yurd, süd şeklinde yazılmasının sebebi, ahmed, fuad gibi kelimelerin imlâsıdır. Aynı şekilde ağaç kelimesinin bazen ağac şeklinde yazılması, ihtiyac gibi Arapça kelimelerin imlâsının tesiriyledir. Gene parmak-parmağı örneğinde k sesinde görülen boğuk okuma, iftirak-iftirakı gibi Arapça kelimelerin kullanılışında görülen boğuklaşma hadisesinin tesiriyle olmaktadır. Bütün bu iddiaları tek tek ele alarak çeşitli bakımlardan inceleyen Mehmet Necip, uzun muhakemeler ve örneklerden sonra çok haklı olarak söz konusu yazılışların Arap imlâsıyla ilgili olmayıp Türkçe'nin telâffuz tarihinden veya telâffuz farklılıklarından kaynaklandığını belirtir. Yazar ayrıca Ahmet Cevat'ın "sağır kef" ve "yaî kef"in çok eski bir telâffuza işaret eden ve artık millî fonetikten kalkmış sesler oldukları iddiasını reddederek verdiği bir çok örnekle aslında Anadolu'nun bir çok bölgesinde yaşamakta olan bu seslerin "millî

savtiyat"ımızın incelikleri, hususiyetleri, hattâ güzellikleri olduğunu söyler. Gene o, Türkçe kelimelerde, özellikle eklerdeki ünlülerin bazan farklı şekillerde yazılmalarının imlâdaki anarşinin bir örneği gibi sayılmasını da hatalı bulur. Bu farklı yazılışlar bir anarşinin ifadesi olmayıp Türkçe'nin telâffuz tarihinin, ses tekâmülünün bir işaret ve ifadesidir ve daha çok ses uyumuyla ilgili bir meseledir (1) :

"Buraya kadar yazdıklarıma bir netice vereyim: Cevat Bey'in anarşiye sebebiyet verdiğini söylediği ikilikler, mezkûr kelimeler, arz ve teşrih ettiğim vechile telâffuzumuzdan neşet ediyor. Eğer ortada bir anarşi varsa o da telâffuzumuza, savtiyâtımıza atfedilmek iktiza eder. Fakat bu kadar tabiî, bu kadar muntazam bir hadise nasıl anarşi olur? Sonra bunun yazımıza in'ikası hakikaten bir anarşi midir yoksa savtî tekâmülüne müterafık ruhî hallerin bir ifadesi midir? Bu belki daha ziyade dilimizde, savtiyâtımızda hakikî inkişaf ve tekâmül istikametlerini takip, dil ve ses hadiselerini tespit etmek ve bunların en yeni asıllarla kanun ve sebeblerini bulmak ve ona göre de imlâmızı düşünmek için bir ihtardır.

Hülâsa ben savtiyât cephesinde -tekrarıma müsaade buyurulsun- Cevat Bey'in bazı harflerimiz hakkındaki mütalâasının, imlâmızın Arap savtiyat ve imlâsının nüfuzu altında kaldığı veya diğer sebeblerle imlâmızın anarşi içinde bulunduğu yolundaki iddialarının doğru olmadığını gösterebildim zannederim."

Mehmet Necib'in bu vesileyle giriştiği bir başka fonetik inceleme de Türkçe'nin ünsüzlerindeki kalınlık ve incelik

1 "Dilimize Dair Yazılanlar Hakkında", Fikirler, nr. 14, 15 Kânunısani 1928, s. 11; karş. Ahmet Cevat, "Lisanımız Hakkında Bir Kalem Tecrübesi", Vakit, nr. 3498, 1 Teşrinievvel 1927.

meselesidir. Bizde kalınlık ve incelik deyince daha çok ünlülerin anlaşıldığından, ünsüzlerin bu açıdan incelenerek tasnif edilmediğinden, bu sebeble sık sık mahrecimize uymayan seslerden söz edilmekte olduğundan yakınan yazar, Türkçe'de kalınlık-incelik ilişkisinin sadece ünlülerin kendi arasında değil, ünlüler ve ünsüzler arasında da mevcut olduğuna dikkati çeker. Ona göre bir hecede kalın söylenen sadece ünlü değil, ünsüzle birlikte bütün hecedir. Hattâ ünsüzle başlayan bir hecede kalınlık veya incelik hecenin ünlüsünden değil, öncelikle ünsüzden kaynaklanır. Meselâ "sa" hecesindeki kalınlık s ünsüzünden ileri gelmektedir. Fakat burada kalınlık çoğu zaman ünlüye izafe edilir. Halbuki ünsüzü hep ünlüye tâbi, o olmazsa çıkarılması zor, kendiliğinden bir kuvveti olmayan bir ses, bir varlık gibi telakkî etmek hatalıdır. Ünsüz de kendi başına bir ses hem de bir mahrece, bir söyleniş kuralına tâbi bir sestir. Türkçe'deki ünsüzler içinde de kalın ve ince ünsüzler ve bunlar arasında geçerli belli ses uyumları bulunmaktadır [1] :

"Esasen ahenk kanunu, sonrakini öndekine benzetmeden "assimilation progressive) ibaret olduğuna göre, heceler arasında hakim olan bu kanun tahlilî bir noktadan ilk hecenin unsurları arasında neye hakim olmasın? Bana bu, bizim savtiyat sistemimize, sait ve samitlerin iki sınıfa ayrılmış olmasına göre doğru görünüyor. Yani doğru görünen, bütün kelimeye ve teşkilâta ilk sesin hakim olmasıdır.

Şu teşrihata göre bizde kalın ve ince iki sınıf teşkil eden sait takımımıza mukabil muhakkak iki sınıf da samit denilen seslerin

1 "Dilimize Dair Yazılanlar Hakkında", Fikirler, nr. 24, 15 Temmuz 1928, ss. 4 - 5.

bulunduğu, bunlar arasında -bir heceyi açsınlar kapasınlar- tabiî ve zarurî bir intibak muamelesi cereyan ettiği kabul olunabilir.

İşte bu esasa göre -tekrarıma müsaade buyurulsun- "sa" gibi saitle biten bir hecede s samiti, a saitine tebean kalın söylenecek değil, zaten öyle olduğu için başka saitlerle de kalın söylenecektir.

Birinci derecede sait ve samit takımları arasında incelik ve kalınlık cihetinden bir tenazur ve intibak var. İkinci derecede her iki sınıfın muhtelif samitleriyle saitleri arasında ayrıca seçişmeler, intibaklar var. Samitler kendi mahiyetlerine göre sait alıyorlar, keza saitler de öyle yapıyor. Bu, yukardakinden farklı bir hadisedir. Biraz evvel yine sait ve samitler hakkında dermeyan olunduğunu farz ettiğim fikir, daha ziyade bu ikinci nevi hadiseye aittir.

Bu hususta misal olarak müsaadeleriyle birkaç kelime zikredeyim: Meselâ kalın sınıftan (yan), (yar : uçurum), (kal), (kay), (kav), (yar) kelimeleriyle; aynı sınıftan (çak), (kaç), (taş), (yat) kelimelerindeki "a" saitleri birbirinden farklıdır. Birincileri daha derin, içerden, boğuk, kapalıca; ikinciler sert, açıktırlar. Böyle birçoklarını telâffuz ederken, dikkat edersek, aralarındaki büyük diyebileceğim farkları güzelce tesbit edebiliriz."

Yazar, incelemeleri sırasında Türkçe'nin ünsüzlerindeki bu özelliklerin Göktürkler tarafından yüzyıllarca önce fark edilerek ince ve kalın ünsüzlere uygun işaretler yapılmış olduğunu, Göktürklerin bu bakımdan çok daha ilerde olduklarını kaydeder ki bu, o devir için çok yeni ve ileri bir gözlemdir.

Mehmet Necip, daha sonra Ahmet Cevat Bey'in Türkçe'nin morfolojisiyle ilgili görüşleri üzerinde durur ve onun dilimizdeki bazan farklı imlâlarla yazılan Arapça ve Farsça terkiplerin ancak

Latin harfleriyle yazıldıktan sonra "millî şekliyât'ın malı olacağı veya millîleşeceği iddiasını gayrı ilmî bularak reddeder. Gene onun "gayr-ı memnun" terkibindeki "gayr" unsurunun Türkçe'de zamanla bir önek işlevi kazandığı, dolayısıyla dilimiz için bir kazanç sayılması gerektiği iddiasını da anlamsız bulur. Sadece Arapça kelimelere gelen ve Türkçe kelimelerde hiç kullanılmayan bu unsur, tam tersine dilimizin morfolojik birliğini bozmaktadır. Öte yandan bu gibi yabancı terkipleri millîleştirmenin tek yolu, bunlara konuşma dilinden karşılıklar bulmaktır. Kelimenin başka alfabeyle yazılması ile millîleşmesi birbirinden çok farklı şeylerdir[(1)].

Yazarımız Ahmet Cevat'ın ilim dili ve terimler konusundaki görüşlerini de tutarsız bulur. Öteden beri kullanılan Arapça terimleri "harsî ve medenî safhamıza" aykırı bulan, kültürel bütünleşmeyi sağlamak için bunların yerine batılı terimlerin alınması gerektiğini ileri süren Ahmet Cevat, yeni terimlerin canlı bir şekilde zihne sokulmasını sağlamak için bunların Latin harfleriyle yazılması icab ettiğini söylemiştir. Necip Bey, Arapça'dan terim yapılmaması fikrine katılmakla birlikte, terimler konusunda batının esas alınmasına karşıdır. Gerçi bunların dilimize girebilmiş olması, zihnî işleyişimize uygun düşmelerinden ve kullandığımız Arapça terimlerde söz ve anlam birliğinin sağlanmamış olmasından ileri gelmektedir; ama gene de bunların Türkçe'ye girmelerine izin vermemek gerekir. Bu konuda izlenmesi gereken yol, Almanların yaptığı gibi yabancı terimlere

1 "Dilimize Dair Yazılanlar Hakkında", Fikirler, nr. 16, 15 Şubat 1928; karş. Ahmet Cevat, "Lisanımız Hakkında Bir kalem Tecrübesi", Vakit, nr. 3505, 8 Teşrinievvel 1927.

Türkçe'den karşılıklar bulmaktır. Aksi takdirde kabul edilecek batılı terimler, başka kelimeleri de peşlerinden sürükleyerek dilimize sokacaklar ve zamanla bunlar, eskiden Arapça terimlerde olduğu gibi yazı ve konuşma dilinde yerleşecek, Türkçe'nin gelişmesini engelleyeceklerdir[1]:

"Ancak şu ciheti de göz önünde bulunduralım ki bu ıstılahlar, karışıp katıştığı lisanla her türlü ilişiğini kesip de yalnız başlarına gelmeyecekler. Ve bu da çok muhtemel. Demek istiyorum ki bunlar ilmî lisana mal edildiği gibi, köşede bucakta, daha doğrusu altta üstte bütün soyu sopu, bir vakit Arapça ve Acemce'nin olduğu gibi, arkaları sıra sökün edecekler. Bunlardan faraza felsefe ıstılahlarından (objektif)i ele alalım: Bunun yanı sıra veya arkası sıra behemehal (objectivity), (objective), (objectivation), (objetivment) yahut da (objectively), (objectivites) gibi Fransızca veya İngilizce müştakları soluğu ilmî lisanda alacaklar. Bir defa böylece bir yol açılmış olduktan sonra kendilerinde garbî bir zihniyet teşekkül eden bir kısım münevverler, onları öyle öksüz, kimsesiz ortada bırakırlar mı? Hem de tarih bir tekerrürse neye bıraksınlar?"

Yazar, batılı terimleri dile sokmanın Ahmet Cevat'ın sık sık sözünü ettiği dilin millîleşmesi fikrine de ters düştüğünü haklı olarak ifade eder[2].

Mehmet Necip, Istılah Encümeninin toplantıları dolayısıyla yazdığı aynı konuyu ele alan bir başka makalesinde de Türkçesi

---

1 "Dilimize Dair Yazılanlar Hakkında", Fikirler, nr. 17, 1 Mart 1928, s. 5.

2 "Dilimize Dair yazılanlar Hakkında", Fikirler, nr. 17, 1 Mart 1928; karş. Ahmet Cevat, "Lisanımız Hakkında Bir Kalem Tecrübesi", Vakit, nr. 3512, 16 Teşrinievvel 1927; nr. 3524, 29 Teşrinievvel 1927.

varken Fransızca veya Arapçası tercih edilen felsefî terimlerden yakınır[1]. Gerçek kelimesi dururken realite yerine şe'niyet'in uydurulması, ben kelimesi varken moi yerine ene teriminin kullanılması bunun örnekleri arasındadır. Representation karşılığı olarak ter'î terimi de böyledir. Ona göre kendisinin çok önceleri Çağatayca'dan alıp kullandığı "iskermek" veya göründürme, gözüktürme gibi Türkçe kelimeler, bu terimi rahatlıkla karşılayabilirler. Gene objektif ve subjektif yerine kullanılan afakî ve enfüsî terimleri hem Türkçe olmamaları hem uygun ve yerinde olmamaları bakımından hatalıdırlar. Terimler konusunda Türkçenin imkânlarını işletmek, birleştirme ve türetme yollarını kullanarak bunları dilimizden karşılamak en doğru yoldur.

Netice olarak bütün bu incelemeleriyle Mehmet Necip Türkçü, Cumhuriyet devrinde yazı ve dil ilişkisi ve Türkçe'nin çeşitli meseleleri üzerinde en ciddî ve seviyeli çalışmayı yapan dil bilginlerinden birisidir. Bunlar onda öteden beri gördüğümüz ilmî vukuf ve yaklaşımın dikkate değer örnekleridir.

İzmir'e geldikten sonra çeşitli devrelerde dile dair yaptığı incelemelere, ileri sürdüğü fikir ve tekliflere bir bütün olarak baktığımız zaman onu, -yazıları hep gazete ve dergi sayfalarında kalmış olmasına rağmen- dil tarihimizde Şemsettin Sami'den sonra ikinci büyük isim, hattâ modern anlamda ilk Türk dilbilimcisi olarak kabul etmek herhalde yanlış olmayacaktır. Bizi bu hükme götüren şey, onun kısıtlı imkânlarına rağmen öğrendiği birçok dil vasıtasıyla dilbilimdeki çağdaş gelişmelere vakıf olması, veya o zamana kadar bizde bilinmeyen Max Müller, William Dwight Whitney, August Schleiher, Paul Regnaud, Abel Hovelacque gibi

---

1 "Felsefe Tabir ve Istılahlarımıza Dair Bir Mütalâa", Fikirler, nr. 9, 1 Teşrinisani 1927, ss. 6-9.

19. yüzyılın önde gelen dilbilimcilerini iyi tanımış olması, a. konusundaki metodlu ve sistematik yaklaşımı, nihayet Türkçe'nin birçok problemini çağdaşlarından önce fark ederek bunları halletmeye samimî bir şekilde çalışmasıdır.

SONUÇ

Sultan Abdülhamit devri, Meşrutiyet ve Cumhuriyet gibi yakın tarihimizin büyük değişmelere sahne olan son üç devresini idrak etmiş olan Mehmet Necip Türkçü (1872-1950), bizdeki kendi kendini yetiştirmiş aydın ve fikir adamı tipinin dikkate değer örneklerinden birisidir. Türk tarihinin felâketli bir devrinde Edirne'de doğmuş olan Mehmet Necip, 93 Harbinin ıztıraplı hadiseleri içinde Rumeli'de geçen çocukluğu, gençliği ve ona çok şeyler öğreten askerlik hayatından sonra, İttihat ve Terakkî Cemiyetiyle ilişkisi yüzünden düştüğü hapishanede sürekli ve azimli çalışması sayesinde Fransızca, Almanca, İngilizce, Arapça ve Farsça'yı öğrenerek sosyal bilimlere ve dile dair okuduğu yabancı dildeki eserlerle derin ve sağlam bir kültüre sahip olur. Genç okuduğu eserlerin tesiri ve hayatının tecrübeleriyle gençliğinden itibaren, Osmanlı Devletinin kurtuluşu için tek çare olarak gördüğü türkçülük fikrine bağlanır. Bununla birlikte arkadaşları olan Talat ve Cemal Paşalar ve Mehmet Şeref gibi aktif siyasetin içine girmeyerek idealini, ilmî çalışmalarla gerçekleştirmek yolunu tercih eder.

Cezasının affedilmesiyle ikâmete memur olarak gönderildiği İzmir'de, yıllarca süren okumalar sonucu oluşturduğu türklük ve Türkçe'ye dair fikir ve kanaatlerini yazmak ve yaymak imkânını bulur. Eski bir jön Türk olan Tevfik Nevzat'ın gazetesi **Hizmet**'te dile ve dolaylı olarak da türkçülüğe dair yazdığı seri yazılar (1901-1902), İzmir'in fikir hayatında büyük bir canlılık sağlayarak bir sürü tartışmanın doğmasına yol açar. Bunlardan özellikle **"Türkçe-Dilimiz"** başlığını taşıyan yazıları, sosyal bilimlerin batıdaki

gelişmelerinden yararlanmak suretiyle dili ve Türk dilini felsefî, psikolojik ve estetik açılardan ele alan, dille millî ilerleme arasındaki ilişkiyi ısrarla vurgulayan yazılardır. Bunlar ayrıca Anadolu ve Rumeli Türklerinin konuşma dilini yazı dilinin temeli yapmak, Türkçe'nin Arapça ve Farsça'yla ilişkisini kesmek ve ilim terimlerini Türkçe'den yapmak şeklinde özetleyebileceğimiz ana fikirleriyle de yeni ve orijinaldirler. Bu yazılarına bakarak Mehmet Necib'i, Şemsettin Sami'nin çalışmalarından sonra dilde ıslahat hareketini felsefî ve ilmî bir temele oturtan bir ilim adamı olarak değerlendirebiliriz. Yakup Kadri'nin ondan söz ederken "Türkçe'nin reformu teorilerini kuran adam"[1] demesi bu bakımdan çok doğrudur. Söz konusu yazılarda o, ayrıca Servet-i Fünûn yazarlarının edebiyatımıza hakim olan edebî anlayışından farklı olarak millî veya toplumcu bir edebiyat görüşünü de temellendirip savunur.

Mehmet Necip, bu yıllarda yazdığı diğer makalelerinde, devrin şartları ölçüsünde toplum hayatımızın çeşitli meseleleri üzerinde de durmuştur. Türklük fikir ve duygusunu, vatan sevgisini telkin ettiği bu yazılarında kadın ve ailenin durumu ve fertlerin yetişmesi gibi meseleleri ilmî bir şekilde ele alır. Bunlarda işlediği esas fikirleri; Türk kadınını yavaş yavaş sosyal hayata alıştırmak, insanlarımızı ferdî haklar bakımından bilinçlendirmek, kemiyetten ziyade keyfiyete önem vermek suretiyle nitelikli aileler teşkiline çalışmak, mümkün olduğu kadar fazla et yemek suretiyle gıda rejimimizi ıslah etmek şeklinde özetleyebiliriz. Tabiatıyla o, bütün bu çareleri Türkleri kendi dillerine sahip kılmak fikriyle birlikte düşünür.

---

1 Mustafa Baydar, "Zoraki Diplomatın Dedikleri", Cumhuriyet, nr. 16663, 16 Aralık 1970.

Yazarımız, II. Meşrutiyet devrinde az yazmış olmakla birlikte, gene de sosyal ve siyasî fikirlerini daha açık ifade etmek imkânını bulur. İzmir Türk Ocağı başkanı olduğu bu devrede, çoğu **Tan** dergisinde olmak üzere çeşitli dergi ve gazetelerde yazdığı makalelerde ve Türk Ocağındaki konferanslarında bilhassa Ziya Gökalp'ın fikirlerine ve "Turan mefkûresi"ne şiddetle karşı çıkar. Ziya Gökalp'ın aksine toplumdan ziyade ferde, ferdî niteliklerin geliştirilmesine önem verir. Turancılığı bize yabancı, zararlı ve ütopik bir ideal olarak reddeder. Ona göre türkçülük, Anadolu ve Rumeli Türklerine dayanan ilmî bir ideal olmalıdır. Böylece Mehmet Necib'i Ziya Gökalp karşısında ferdiyetçi ve realist bir türkçülük anlayışını temsil eden, dolayısıyla fikir tarihimizde önemli bir yer verilmesi gereken bir şahsiyet olarak değerlendirmek gerekir.

Onun 1901'den itibaren kaleme aldığı fikirlerinin, özellikle dil alanında gerek İzmir'de gerekse Selânik'te önemli tesirleri olmuştur. 1907 - 1908 yıllarında İzmir'de çıkartılan **Osmanlı Ziraat ve Ticareti** ve **Hıfzıssıhha** dergileriyle, **İzmir** ve **Köylü** gazeteleri onun ilmî bir temele oturttuğu dil politikasının tesirinde kalmışlardır. Bunlar arasında doğrudan doğruya köylülere hitap eden, çok sade ve tamamen terkipsiz bir dille, başka bir deyişle konuşma diliyle çıkan ve uzun süre yayınlanan (1908-1922) Köylü gazetesi bilhassa önemlidir. 1911 nisanında Selânik'te Ömer Seyfettin'in başlattığı "Yeni Lisan" hareketi de Mehmet Necib'in fikirlerinden etkilenmiştir. 1907 - 1909 yılları arasında İzmir'de Baha Tevfik ve Mehmet Necip'le birlikte olan Ömer Seyfettin'in **Genç Kalemler**'de ileri sürdüğü fikirlerle yazarımızın görüşleri arasında büyük yakınlıklar vardır. Bununla birlikte **Genç Kalemler**'de dile dair yazılan makaleler, Mehmet Necib'inkilere kıyasla, ilmî olmak-

tan çok siyasî kaygılarla yazılmış olmaları yüzünden oldukça dar bir çerçevede ve sathî kalırlar.

Necip Türkçü, Cumhuriyet devrinde zamanın meselelerine uygun olarak daha çok harf inkılâbı ve kadının siyasî hukuku konuları üzerinde incelemeler yayınlamıştır. Afabe değişikliğinin hararetle tartışıldığı yıllarda yayınladığı uzun incelemelerinde o, harf inkılâbı konusunda o devirdeki bazı ilim ve sanat adamlarının yaptığı gibi olumsuz bir tutum takınmıştır. Bu tutumun dışında söz konusu yazıların bugün için değeri, dille yazı arasındaki ilişkiyi ve dünyada kullanılan alfabelerin kaynağı ve tarihî gelişimi meselesini çok ciddî ve teferruatlı olarak tedkik etmiş olmasıdır. Bunlar, aynı vesileyle Türkçe'nin çeşitli yönleri üzerinde yapılmış incelemeleri ihtiva etmeleri bakımından da ayrıca değerlidirler.

Onun bu devrede İzmir'in eski gazeteci ve fikir adamlarından Bıçakçızâde Hakkı Bey'le giriştiği kadın zekâsı ve siyasî hukuku tartışması dolayısıyla yaptığı inceleme ise çağdaş felsefeye; psikoloji, sosyoloji ve mantık ilimlerine ne derece hakim olduğunu gösteren ilgi çekici bir yazı serisidir. Bunlarda kadın ve erkek zekâsı, kadının hassasiyeti veya seciyesi ile zekâsı arasındaki ilişki üzerinde duran yazar, esasen kadının sosyal hayatta siyasete karışmaktan çok önemli görevleri olduğu fikrini ilmî bir şekilde ortaya koyar. Daha sonra da vakıf olmadığı bir konuya giren Bıçakçızâde Hakkı'nın ilmî yetersizliğini yukarıda bahsettiğimiz ilimler ışığında objektif bir şekilde ispatlar.

Nihayet 1934 yılında **Anadolu** gazetesinde çıkan **"İzmir'de Türklük ve Türk Dili Hareketi Tarihi"** başlıklı hatıralarının, içinde yaşadığı devir ve çevrelerin bir sosyal tarihini yapmış olması bakımından önemli bir belge niteliğini taşıdığını belirtelim. Konuşur gibi bir dille yazdığı bu yazılarda, tahlilci dikkatini ken-

dinden çok çevresi üzerinde dolaştıran yazar, bize Talat Paşa gibi yakından tanıdığı şahsiyetlerle, aralarında yaşadığı diğer siyasîlerin, askerlerin ve mahkûmların psikolojilerine, hattâ Türk toplumunun karakteristik taraflarına dair oldukça zengin bir malzeme sunar. Yarıda kalmış olmasına rağmen bu hatıralar, onun sosyolog ve psikolog tarafını biyografisinden daha kuvvetli ve belirgin bir şekilde ortaya koyar.

Netice olarak büyük bir araştırma ve öğrenme ihtirasına, sağlam bir ilmî tutuma, aşırı diyebileceğimiz bir tevazua ve fakat tam bir fikir istiklâline sahip olan Mehmet Necip Türkçü, türkçülük ve ondan daha önemli olarak da dil sahasındaki fikir ve faaliyetleriyle şüphesiz fikir tarihimizde önemli yeri olan bir şahsiyettir. Ele aldığı konuları incelerken hiç bir şekilde şahsiyata kaçmayarak kendinden öncekileri ciddî şekilde tenkidi, kullandığı terimleri önceden manâ bakımından tayin ve tesbiti, fikirlerini etraflı ve objektif bir şekilde geliştirip sonuçlandırması bakımlarından çağdaşlarının bir çoğundan daha ileri ve üstündür. Buna rağmen zamanında anlaşılmamış olmasında aşırı tevazuuyla birlikte, siyasetin ve devrin moda fikirlerinin uzağında durmak istemesinin yanı sıra yaptığı incelemelerin kitap haline gelmeyerek gazete ve dergi sayfalarında perakende bir vaziyette kalmış olmasının muhakkak ki önemli bir payı olmuştur. Bu bakımdan bütün yazılarının bir külliyat halinde yayınlanması, kanaatimizce, Türk kültürü için önemli bir kazanç olacaktır.

MEHMET NECİP TÜRKÇÜ'NÜN YAZILARINDAN

SEÇMELER

EDİB-İ MUKTEDİR KARDEŞİM MEHMET ŞEREF BEY 1

İzmir müderrislerinden Maraşlı Kâmil Efendi'yle aranızda açtığınız yazışmaya, Gümrük'te her günkü uğraşışımla ne denli yorulduğumu bilmenle beraber benim de karışmaklığımı ve birkaç söz de benim söylememi istiyorsun; ancak söze girişmeden bu yorgunluğun, gövdenin bunca örselenmesinin doğrusu insanı okumaktan, yazmaktan ve düşünceye dalmaktan alıkoyduğunu söylemeliyim. Bildiğin üzere işi, bütün gün ayak üstünde olmak, öteye beriye koşuşmak olan ben, akşamları her yanım gevşemiş, iler tutar bir yerim kalmamış olarak ne olduğum yerden kımıldamak istiyor ne de bir köşede yığılan kitaplardan birini elime alacak olsam, gözümün önünde sıra sıra aşağı giden birçok birbirinin yanına bitiştirilmiş kıvrık, yuvarlağımsı çizgiler kesilerek bir şey anlıyorum. Sanki beynimin üstüne uyuşturucu bir ağırlık çökmüş. Bu gevşeklik içinde biraz daha oyalanacak olursam, artık yanı başımda serili yatağa kendimi atmak bile bayağı güç geliyor. Buna yorgunluk demektense durgunluk demek daha doğru olur. Her gece bu türlü bir yorgunlukla yereceğizinde güngürlemekten başka bir şey yapamayan bu arkadaşın, pek büyük ve çok bilgiler isteyen bu ince konuşmaya nasıl sokulabilir? Böylece farımış bir beyin düşünmek ve anlamaktan pek uzak kalır değil mi? Değerimin aşırı üstünde olan bu öğüş ile kendini bu denli küçümsemeni doğru bulmam. Ancak bunu bu yazıyla konuşmaya yer tutuşturuş sayarım. Buna gücümün yetmeyeceğini bilirsem de, bence yerine getirmek boynuma bir borç olan istek ve buyruğuna karşı aykırı bulunmamış olmak için şöyle bir başlangıçla söze girişirim. Bunu da, sizin göremediğiniz yanlışlarınızı düzeltmek için değil —doğrusunu

söylemek gerekirse benim pek dar olan bilgi ve gücümün dışarısındadır – salt Türkçe ile, her sözü, lâkırdısı kulağa o denli tatlı, okşayıcı gelen bu ulu dille birkaç söz yazmış olmak için yazıyorum. Ortaya koyduğun birkaç soruya karşı düşündüklerimi birkaç lâkırdı ile söylemeye başlamaksızın şu sevimli dilimiz için taşıdığım o azgın sevginin ilk belirişinden tutarak şu çağa gelinceye değin gelen kısa geçmişinin bir taslağını kestirmece yapmak istiyorum. Biraz yoldan sapılacak ise de artık o da bu dilin büyüklüğü için gönlümde yer tutan bu coşkun duyguya bağışlanır.

Nasıl oldu ve nedendi? Orasını şimdi pek açık ve doğru kestiremiyorum. Türkçe'nin Arapça ve Acemce'den mürekkep olmasını gönlüm bir türlü öğütememişti. Derdim ki Türkçe niçin yalnız, başlı başına olmayıp da öteki iki dille karışık olsun! Birçok isteğimizi ve düşündüğümüzü salt Türkçe lâkırdılar ile karşımızdakine anlatabiliyor ve evlerde öyle Arapça'dan alınmış sözleri pek katıştırmaksızın konuşabiliyoruz da böyle konuşulduğu üzere yazılmakta bir bayağılık ve kabalık niçin olsun? Türkçesi, hem de pek yakışıklı Türkçesi olan birçok lâkırdılarımız varken bunların yerine Arapça'dan alınmışlar konsun ve kullanılsın! İşte bu bana pek fena gelirdi; bu tutuluş gitgide arttı! "Türkçe salt Türkçe olmalıdır, içinde biricik yabancı bir söz bile olmamalıdır" demeye başladım ki bu dileğimi onamayan bir arkadaşla gün geçmez atıştırdık. Şimdi sekiz dokuz yıl oluyor. Sonraları aşağıda anlatacağım üzere bu pek ileriye varış, epey bir değişmeye uğradı. Yine o çağlara gelelim: Katıksız Türkçe ile kendi kendime bir şeyler yazmağa yeltenirdim. Yazdıklarımı, okuma yazma öğrenmemişlere okuyunca anladıklarını, yalnız anladıklarını değil, şu anlayabiliş sevinciyle sırıtışlarını görerek Türkçe'yi sevmem gittikçe arttı. Bu sıralarda üstad-ı fazıl Velet Çelebi hazretlerinin **Türkçe**

Şiirler için **Hazine-i Fünûn**'da basılan yazıları ilk gözüme ilişince artık ne denli sevindiğimi anlatamam. Bir iki yıl geçmeden **İkdam**'da bir Türkçe "Mektup" (bitik) gördüm. Kendi kendime "Demek ki artık Türkçe için çalışılıyor. Öteki iki dil arasında varlığı silinmemiş. Yokluk peresesine inmiş olan Türkçe bundan böyle kendisini ilerlemekten, genişlemekten alıkoyan bu engellerden sıyrılacak. Değil mi ki Türkçe, salt Türkçe söyleşelim, yazalım dileği bir defa kendini gösterdi, bu kertede kalmaz! Başkaları, dil üzerine o denli düşkün olmayarak yalnız cafcaflı yazmakla gösteriş yapanlar ve böyle yapmağa yıllardan beri tavsamaz bir alışkanlık besleyenler, belli ki dilin bu biçime dökülmesini iyi gözle görmezler. Ellerinden geldiği kadar karşı duracaklar" derdim. Ancak ne olursa olsun bu birkaç kişinin gelişigüzel bir yeni dil çıkaralım gibi boş veya dipsiz bir dileği olmayıp ancak topluca yaşamanın bağlı olduğu düzeğin (kanun) bir gerçek gerekmesidir. Şimdiye değin bu iki dilin baskısı altında bunalan, çiğnenen Türkçe'nin yavaş yavaş dirilmesi çağıdır. Artık içinde yaşanılan orta buna elverişlidir demekteydim. Yine böyle diyorum. Ancak aşağıda görüleceği üzere bunu sonraları başka bir yolda kurdum. Kısa keseyim: Burada Türkçe'mizin bir başına bir dil olması için, dediğim gibi şimdilik bu olağan bir şey olmasa da azıcık olsun eksilmeyen ve sinişmeyen gökrek duygumun öz ve iç yüzünü anlatmak ve hep Türkçe yazılana karşı gönlümde büyük bir sanama duygusunun kabarıp çalkandığını söylemektir. Böyle olan yalnızca ben değilim sanırım. Bunun için gönlünde sevinçli bir beğeniş duymayan ve kendimizin belli başlı bir dilimizin olmasını bütün varlığı ile istemeyen yoktur. Sanmam ki düşünmeyi öğrenmiş bir Türk böyle bir dileği beğenmesin, onamasın ve Türkçe yazılagelen yazılara imrenip kalmasın. Evet kardeşim, bu sevgi o denli aşırı ve

derindir ki dilimizin yalnız bin sözceğizi olsaydı, göz göre olan bu kokozluğu yine bu sevgiyi eksiltmezdi. Bu her bir kimsenin duyuşuna, soydaşlarını, üstünde yaşadığı ata yurdunu sevişine bağlıdır. Kişi doğduğu yere nice gönlüyle, bütün özüyle bağlı ise orada konuşulan dile de çakılı kalması öyledir; bundan başka bu, ev bark sevgisinden daha yüce ve büyüktür; gerçekten ata yurdunu seven bir kimsenin ata yurdunda soydaşlarının söylediği dilden başkasını sevmesi, kendi öz dilini yeğinmesi us ve düşünceden uzaktır. Böyle olunca ilkinki boş, gelişigüzel bir şeydir. Türkçe yazmayı kınanç bulmak Türk olmayı kınanç bulmaktan ayrı değildir. Sırası gelince Türkçe yazışım kınanmasın diye bilirsin ki Arapça ve Acemce'yi gereği gibi öğrenmeye kalkışmıştım. Olabilir ki biri çıkıp da kuru Türkçe'yle kaçamak yapıyorsun der. İşte Türkçe'yi sevişimin ne kertede olduğunu, Türkçe için sevgimin saydığımdan çok uzayan geçmişini anlatmayı burada bırakayım.

Şimdiki konuşulan Türkçe'de ben zenginlik görmedim. Olmadığı da belli ya! Çünkü ufak bir duygumuzu, bayağı bir düşüncemizi başkalarına anlatmak için adları yukarıda geçen öteki dillerden söz, lâkırdı alarak karmakarışık kullanmak güçlüğüne, yolsuzluğuna katlanagelmekteyiz. Türkler sekiz yüz yıl, dokuz yüz yıl ileri salt Türkçe yazmaya başlasaydılar, dilleri bize değin bir bozgunluğa uğramaksızın sürüklenip gelmiş yabancı sözleri katarak kullanmamış olsaydılar, bugün aşağılarda sırası gelirse söylemeyi kurduğum üzere Almanca gibi zengin bir dilimiz olurdu. Biz, bizden zenginlikçe yukarı olmayan Acemce'ye el uzattık! Ona bu denli ağaklık göstermenin bilmem ne yeri vardı! Dilimize bir sürü kuru, karanlık söz doldurmuşuz. Bir dilin zenginliği bir nesnenin birçok kullanılmayan ve kullanılmasında düşünmede ilerlemece bir yarayışı görülmeyen birtakım adları ol-

makla değil, ancak görünür ve görünmezde olanı anlatmağı bildirmeye elverişli olmasıdır.

Biz şimdiki Türkçe'de gördüğümüzü açık ve uygun bir yolda anlatabilmek için başka dillerin yardımına avuç açıyoruz. Başka bir şey yapamayız ki! Fakat suç yalnız bunda mı? Bir dil bir başkasından söz alabilir, ancak bizimki gibi değil! Suçun en büyüğü eskiden dilimizde olan nice sözleri tatlılıklarıyla beraber beğenmeyişimizdir. Şimdi de öyle yapanlarımız az mı? Afitab, hurşit, şems güneşten başka güneşlermiş ve bunlardan birisi güneşin doğudan ilk ağmağa, yükselmeye başladığı; ötekisi aydınlığı yer üzerine dikine vurduğu ve üçüncüsü sanki batıda birbiri üstüne kümelmiş bulutların aralıklarından arık ve ılık aydınlıklar gönderdiği sulardaki adıymış gibi bir türlü dilimizden uğratmağa kıyamamışız, Avrupa'nın en zengin dillerinden hangisi var ki güneşin böyle üç dört adı olsun! Hepsine bir güneş yetişirken birkaç, yüzün iki üç, bilmem nenin ne kadar adı bulunmasına sıralı sırasız öğünüşümüz pek gülünç ve soğuk bir biçimsizlik oluyor. Bir (semâ-yı müşemmes veya mukammer) dediğimizde (güneşli ve aylı bir gök) lâkırdısından başka bir şey anlayan var mı? Kulağa bir tad, bir eğlence geliyorsa bu bozuk bir tad alıştandır.

Dilleri iyi bir zenginlik ve genişlikte olan Avrupalıların kendi dillerinde bulunan sözlerin demece bir eşini komşularının dillerinden alıp da kullanmayışlarına ve bundan bizim "duyduğumuz" tadı duymamaktan paysız kalmalarına ne demeli? Öyle ise bir nesnenin bizdeki gibi bir işe yaramayan bir kaç adını edinememiş Avrupalılara acıyalım demek?! Biz dilimizin oluş ve kuruluşuna üstünkörü bir göz atarsak görürüz ki bunun dilimizin ne oluşuyla ne de töresiyle bir ilişkisi yok. Aşağıda söylemeden geçemeyeceğim üzere bu gibi ayrı yurtlardan gelen sözler birbirine

ısınamayacakları gibi, onu alanların da birçoğuna veya topuna yabancı kalır. (Şems) dedikten sonra bir de bunu (müşemmes) yaparak kullanmaktayız. Bunu bir köylü veya biraz yukarı çıkarak bir şehirli anlamazsa ne suçu var? (Güneşli) de de bak nasıl anlar!

Ahenk, nr. 1286, 25 Teşrinievvel 1316.

TÜRKÇE- DİLİMİZ 8

İyi düşünenlerimizin her türlü ilerlememize en sağlam bir dayak veya âlet olan Türkçe'yi birazcık olsun duraklamadan kullanacaklarını artık umabiliriz. Madem ki ilerlemek istiyoruz; bizi bilgice, düşünüşçe, anlayışça, hülâsâ her şeyce acıklı bir gerilikte bırakan ne idüği belirsizleşmiş bir dile erkekçe yol vererek onun yerine bütün soydaşlarımızın konuştuğu ve güzelce anlaştığı dili geçirmekten başka çâre yok. Bâhusus bu, topumuza baştan savılamayacak bir borçtur. Şurada askerce bir temsil yapacak olursam sadetten pek dışarı çıkılmış olmaz. Meselâ anayurdunu korumak için gereğinde genç, kart, zengin ve kopuk, asîl veya ayak takımı; düşmana karşı bir sırada, bir türlü silâhla silâhlanır. Orada saf bir köylünün, toy bir çobanın yanında okumuş bir kişi yahut o vakte kadar eline silâh almamış bir ödleğin yanında bir avcı, bir tüfekçi bulunabilir. Bunların arasında sapı elmas işlemeli kaması bulunan veya elindekinin alımından pek aşırı bir uzaklığa kurşun eriştiren tüfeği olan da bulunabilir; ama ne öteki ne de beriki bir iş görebilir. Şimdi bunların her birinin duyguca, görgüce, akılca ellerindeki tüfeklerle ilişik ve münâsebetleri bir değildir. Hepsi ateş ediyor, tüfeğin patlayışıyla namludan kurşun uğruyor. Bunların hepsi aynı işi görüyor. Maksad da bu! Fakat her birinin dediğim gibi ayrı ayrı bilgileri, düşünceleri, duyguları var. Birisi faraza kavgayı ileri getiren sebepleri, bir ötekisi tüfeğin mekanizmasını veya barutun kimyaca terkibini, atılan kurşunun ne derece yere çekileceğini, kısaca birçok girinti ve çıkıntılarını, daha başkası da tüfeğin o biçime gelinceye değin ilk kılığından tutarak uğradığı değişmeleri bilebilir. Diyelim ki hepsinin elindeki tüfekler iki bin

adım tusun. Bunlardan birtakımı, kurşunu on bin adıma kadar sürebilir tüfekler kullanmağa kalkışmış olsalar, bunu bir şeye yaratamazlar. Zîra edecekleri ateşin bir tesiri görülebilmek için yine ötekilerinin tüfeklerinin kertelerine kendilerininkileri uyduracaklardır. Haydi beş on tüfek düşmana on bin adımdan patlatılsın, ne olur? Topuna bundan büyük fenalıklar, zararlar dokunabilir. Halbuki böyle olmayınca kavga kazanılmak mümkündür. Bunlar nasılsa elmas kakma saplı bir kama da öyle yere bir süs için gelebilir.

Bunun gibi karanlıkları, içinde bunaldığımız cehâleti, için için varlığımızı kemiren bir düşman yerine tutarsak, buna karşı asker ve silâh bilgi ise de bu da ancak ileri makalelerde vasıflarını sıraladığım bir dille yapılabileceğinden başına yine dili, "Türkçemizi"i ge-çiririz. Amma yeryüzünde konuşulan dillerin içinde yanıltmaca veya bilmeceye benzetilebilen, ne öğrenilir ne de öğrenilirse işe yarar bir dille maârifin yayılmasına girişmektense hiç kımıldanılmaması daha yollu ve daha mâkuldür. Biz de sonrakinden başka bir şey yapmadık ya...

Bize düşen, kendilerine böyle bir iyilik edilmek istenilenlerin dilini, eğer yürekten isteniyorsa alıp kullanmaktır. Biraz yukarıda söylediğim kavgada o süslü kamaları veya buna benzer karabina, yatağan, cenbiye, hançer gibi şeyleri yahut bir başka çeşit tüfekleri bir yana bırakmak nasıl doğru ise, bunda da herkesin anlayamayacağı ve kendilerinde bulunana hiç uymaz ne varsa dilden uğratmak, onların kullandığının aynını kullanmak gerçek, sağlam bir ilerlemenin en birinci şartıdır. Bu bence en yüce, en büyük bir alçalıştır. Şu iki keyfiyetin arasında bir noktadan pek yakın bir benzeyiş var...

Şimdi şu yukarıda yazdığım üzerine dilimizden birkaç sözde basit ve taslak bir tatbik yapalım. Bu da kullanılan dilin birliği, bir türlülüğü noktasından olacaktır. Meselâ (ağaç) veya bunun gibi. Türkçe bir kelime söylenince anadili Türkçe olan veya sonradan öğrenen bunu anlar. Her kimse bunu bir yolda söyler. Bu söz sesçe, kılıkça, söylenişçe hep birdir. Bu böyle olmakla beraber, bunu her birimiz söylediği halde hiç birimizin zihninde beliren, çizilen (ağaç) diğerine uymaz. Ağaç sûret ve fikri her birimizde başkadır. Bu, ya bizde birçok sûretlerin ve fikirlerin zübdesidir yahut bayağı bir ağaç sûretidir. Bunu bir çocuk, bir edip, bir bahçıvan, bir ziraat müntesibi başka başka görür, anlar. Bu, birisi için bir cihaz, birisi için bir resimdir. Bunun altında gizlenen bilgilerin hepsine erişmek için birbirine ekleşecek birkaç ömür kifâyet etmez. Bununla beraber bu, söylenirken anlaşılan ve hepimizin anlayacağı bir sözdür. Şimdi ağacın böyle olduğunu görüp dururken yazdığımız, Arapçası (şecer)i kullanmaktaki hikmet nedir? Kınanç bir bilgiçlik taslamaktan başka bir şey midir? Böyle yazmakla asıl ağacı tanımamış olduğumuzu gösteririz. Keza (çiğ) varken kalkıp (şebnem), (jâle) dersek gülünç olmaz mı? Jâle, çiğin Acemce'de karşılığıdır ki ikincisinin medlûlü, evvelki makalelerde yazıldığı üzre, daha ağırca zihinde uyandığı bir yana dursun, bunu anlamayan birçok kişi var. Buna göre doğrusu aranırsa, içerisinde (jâle, şebnem) bulunan bir şiir, şiir değil, bir lâkırdı oyuncağıdır. Bu, çiğ sözünün arkasında parıldayan şiiri duymamışız, anlamamışız demektir. O halde bizim için, ilerlemek istediğimize göre jâleyi, şebnemi ve bütün bu gibilerini dilimizden söküp atmak gerekir. O vakit anlaşmamak ortada kalmaz. Meselâ, bence Türkçe'de jâleyi kullanmak, Fransızcasını veya İngilizcesini kullanmakla beraberdir. Belki birtakımları jâlenin söylenişine

bayılır. Bu da edebiyatımızda demirbaş eşya sırasına geçmiş, belki en büyük tekâmüle mazhar ettiğimiz (Psittacisme)in bir unsurudur. Bu da ayrıca bahse değer bir şeydir. İşte bütün o söylenişteki incelikler değil mi ki edebiyattan gayrı her şeye benzeyen o (Febüs kolleksiyonu)nu vücuda getirdi. Hülâsa şu yukarıda getirdiğimiz birkaç söz için dediğim, bütün Türkçe sözler için de söylenebilir. Bununla (dil birliği)nin ne kadar işimize yarayacağı anlaşıldı sanırım.

Yalnız şöyle bir itirazcık ileri sürülebilir ki "Türkçe'de öyle birkaçıncı kertede umûmî ve mücerret fikirlere delâlet eden sözler yoktur. Türkçe Arapça'nın yerini tutamaz". Bunu üçüncü makalede biraz çıtlattım. Bunun için burada yine ağacı misâl vereceğim. Çünkü (renk, hassa, vicdan) ve bunun gibi sözler üzerinde tatbik yapmak hem uzar hem de burası onlara elverişli değildir.

Ağaç, ya kovuğunda barınılabilecek tabiî bir evdir veya bizde pek çetrefil bilgileri uyandıran, maddeleri sıralanmamış bir lûgatcağızın ismidir. Yukarıdaki ağaç misâlinde bunlar üstünkörü söylendi. Kestirme olarak biz ne isek her Türkçe söz de odur. Bizim beynimizin bir yancağızı, bir sinir örgüsünün birkaç düğümüdür. Onlar, birçok deneyiş ve bilgilerimizin bir vekilidir. Şimdi onlardan hangisi olursa olsun, iki üç kullanışta uygurlaşır. Velhâsıl her bir kelimenin (yüz zâviyesi, kafasının çevresi, beyninin üstü, beyninin tekâmülü) vardır, denilebilir. O halde onu kullanan bir kavmin kemâline, düşünüşçe ilerleyişine bir ölçüdür. Eğer biz gerçekten ilerlediysek sözlerimiz de kendi oluşlarına göre ilerlediler. Eğer bizde (tecrit, tamim) melekeleri artmadıysa, isterse dünyanın sözü bir araya gelsin, onları yine kendi peresemize indiririz. Kullanacağımız bir söz, zihince ilerleyişimize göre yükselir,

genişler. Böyle olunca "Türkçe'de bunlar yoktur" demek, kendimizi yermek yahut yabancı sözleri fikrimiz pek kapsamıyor demektir. Keza bu noktadan da (şecer) bizi kendisine çekemez, özendiremez; Çünkü dışarıdaki ağaçların değil, ancak Türkçe ağacın bir vekili, bir işâretidir. Bundan başka (ağaç), (şecer)e göre daha geniştir; Çünkü bu zamanda (ağac)ı kullanan kavimlerin ağaca dâir bilgisi (şecer)i kullanandan daha çoktur.

Şimdi bunun üzerine hükmedebiliriz ki bize bilcümle Türkçe sözler de Arapça ve Acemce sözlerin gördüğü işi görürler ve gördürebiliriz. Bu sözleri bu kadar milyon kişi kullanıyor ve konuşuyor, bunlarla anlaşıyor. Esasen biz de ötekilerini bunlarla öğrendik. Fakat sonra birçoğunu unuttuk. Bunları unutmakla da birçok doğru fikrimizi söndürdük. Şimdi bizim yapacağımız şey, bu Türkçe'yi onlarla beraber kullanmaktan başka bir şey değildir; çünkü onlara bizim kullandığımızı öğretmek düşüncesi hem yanlış hem de bir suçtur. O halde şâir, edip, mütefennin, hakîm bir sırada bulunmak gerekir ki kendilerinde (altruism) denilen içtimaî sevk-i tabiî tekâmül edenler, öyle sanırım ki sevine sevine yaparlar. Yalnız yaparlarla da iş bitmez, yapmalıyız. Ötede beride horlanan, sürünen dilimizi diz çökerek kaldırmalı, bağrımıza basmalıyız.

Tasavvur edilsin, ne büyük ne derin bir şiirdir ki âlimlerimiz, en büyük ediplerimiz, mütefenninlerimiz bir sırada hep birden eğilerek büyük bir hırsla artık insan veya dil kılığından çıkmış dili kaldırıyorlar, o atalarımızın ne kadar yıllarda bulup yapabildiği, her biri için birçok kuşakların bunca emek verdiği ve bizim soldurduğumuz sözleri teker teker topluyorlar. Bence bu bir yandan en eski atalarımıza pek dokunaklı suç bağışlatma resmidir. Böyle olunca şâirlerimiz bir çobana, bir rençbere, bir okumuşa yalnız bu dille derin duygularını anlatabilirler. İşte bütün düşünenlerimizin

yazdıklarında elde olduğu kadar bu tabiî ve ulu dille yazmağa çok geçmeden başlıyacağını umabiliriz. Şimdi sözü bunların aksine davranacaklara getirelim:

Dilimize dâir bütün yazılan ve söylenenlere yavan bir gülümseme ile şöyle üstünkörü bir göz atanlar, aramızda eksik değildir. Türkçe'yi kullanmak birtakımları için güç bir şey olabilir. Fakat bu başka, bir de Türkçe'nin şu kullanılmağa yüz tutuşuna veya asıl Türkçe'nin kendisine karşı gerçekten yerinç bir soğukluk göstermek başka! Bu gibi kimseler mümkün değil bulunacaktır. Meselâ bir çok şeyler hakkında mâlumat sâhipleri vardır ki bu hususta düşünemezler. Ancak şurasını yalvarırım ki, bu sözlerim ne kimseye dokunmak ne de kimseye târiz etmek için söyleniyor. Şunu böyle araya sıkıştırdıktan sonra asıl maksada gelelim :

Herbert Spencer, içtimaî meseleleri, yoluyla doğruca düşünmek için bir zihin istidadına, bir alışıma güzelce bir terbiyenin gerektiğini söylüyor ki pek doğrudur. Onun dediği gibi biz bir meseleyi yalnız bir yanından düşünmek, muhâkeme etmek hususunda iyi davranırız da bir başka yanından ve yüzünden düşünmeğe gelince bocalarız. Bu da, zihnimizin bir takım melekeleri gelişiyor da diğer bir takımı gelişmemesinden ileri geliyor. İş, bu gelişmeyenlere düşünce şaşalayıp kalıyor, berbat edip çıkıyor. Nitekim her vakit sağ el kullanıldığı için sol elle bir iş yapmağa kalkarsak o işi başaramayız. Bundan başka zihinde birçok bilgi yığıntıları vardır da onları tamim edemez yahut birisi bilgilerini birbirine katmaya, kotarmaya, sebeb ve neticelerini bulmaya müstait olur da onları edinmedikçe pek geridir. Bunlar gibi birçok haller bir meseleyi gereği gibi düşünmeye birer engeldir.

İşte birtakım bilgi sahiplerimiz bu gibi bir mes'elede yaya kalabilirler. Fakat şurasını unutmamalı ki zamanla zihinde -böyle diyelim- bir merkez hâsıl olarak pek doğru ve parlak düşünebilirler. Bu gibi kimselere bir şey denemez. Çünkü az çok başımızda olan bir haldir. Amma diğer birtakımları vardır ki onlar da bu yüzden mâzur görülebilmeleriyle berâber yine kınamaktan kurtulamazlar. Çünkü herkes bir bünye, bir istîdat, bir mizaç, bir beyin, bir terbiyede değildir. Faraza zihince tekâmülünü tezelden bitirivermiş bir beyin, lenfavî mizaçlı bir kimse için yararlı bir şey değil, fenâ, ağır, saçma bir şeydir. Onu zorlamak veya teşvîk etmek hasta bir kimseye güç bir iş yaptırmak yahut yirmi yaşını aşmış bir kimsenin kemiklerinin kalınlaşmasını istemek gibidir. Farazâ o, bâzı şeyleri okumuş, öğrenmiş olabilir. Amma bütün öğrenilecek, zihince yapılacak şeylerden başının ön tarafını kaplayan kemiklerin geçmeleri birbirine kaynaşmasıyla sahâdetname almış demek olduğundan artık o yalnızca okuduklarını zihinde gevişindirmekten başka bir şey yapamaz.

Esâsen istenen sağlam bir vücut, dolgun bir beyne malikolmak değil mi? Ama bunun için, bilirim, çok şeyler gerekir. Fakat o bahsin hâricinde yalnız diyeyim ki havaya, boş yere sallanan bir kol çıpaya tutunursa adaleleri büyür. Boş yere işleyen bir beyin düşünmeğe alıştırılırsa kıvrımları derinlenir, artar. Beyin üstü genişlemekten geri kalmaz. Kabuğu olan birbirine yapışık parça kemikler yer verir. Maksat bu. Elbet Pascal gibi (bıngıldağı) pek genç yaşlarına kadar katılaşmamış bir adam güç bulunur. Keza Rousseau öldüğü vakit kafasının ön yüzündeki kemikleri ancak kaynaşmaya başlamıştır. Fizyolojik, psikolojik sebeblerden aramızda dilimizin dirilmesini istemeyenler bulunur. Bunları bu cihetten mâruz görebiliriz. Bununla beraber Türkçe bu noktadan

topumuzca tekâmülünü bitirmiş beyinlerin bir ölçüsü olabilir. Yani altmış yetmiş yaşında, beyni hâlâ işleyen, hâlâ bir şeyler öğrenmeye çalışan bir adam Türkçe'yi ilerlememiz için pek uygun ve elverişli bulur da ötede bir genç bulamaz; çünkü öncekinin beyni hâlâ tekâmülde, sonrakinin ise büyüyeceği kadar büyüdüğüne bir delil olabilir. Belki öğrenilmek istenen her şeye karşı bunun aynıdır. Ancak Türkçe'yi kullanmak için dimağdaki merkez meselesi, Türkler için bu noktadan kestirme hükümde bulunmaktan alıkor. Kezâ böyle bir şey için zihinde bir (plasticity) (yuğrulganlık) ister. Bu da şahsa göre, onun ortalıkla ilişiğine göre az veya çok olur. Zihinlerdeki bu (yuğrulganlık) içtimaî bir halin işi ise bu da aynı zamanda sonrakinin tekâmül kertesine bir ölçüdür. Yâni bu yuğrulganlık topluca yaşayışta ilerlemenin gerçek gösterişi sayılabilir, bu da topumuzda bir kıratta bulunmaz. Bunlardan başka ahlâkça sebebler de vardır. "İnsan toplantılarının koruma ve muhâfazası tabiî sevki" diye bir sosyoloğ tarafından kısaca târif edilen yukarıda söylediğim altruism, herkeste bir peresede olmaz. Belki birtakımlarında yoktur bile. Bu da ötekiler gibi tekâmül edebilir bir şeydir. Bu kendisinde olmayandan, kalkıp da ilerlememizin en birinci şartı Türkçe yazmaya dökülmektir gibi bir şey istemek pek boş olur; çünkü onun soydaşlarını sevmek gibi bir duygusu, bir meyli yok demektir. Artık iş Febüs ve Galimatya'ya düşkün kimselere geliyor. Bunlar da kolayca giderilmeyecek bir alışkanlığa mâliktirler ki onlar da Türkçe için pek soğukturlar; çünkü onlar sözden, sözün söylenişinden, biçiminden hoşlanır. Amma manâ varmış, yokmuş, onun nesine gerek? İşte bu takım kimseler aramızda eksik değildir. Onlar için sözü daha ziyâde uzatmak boştur.

Hizmet, nr. 1659, 9 Mart 1317 / 21 Mart 1901

LİSANIMIZDA ŞEKLÎ VE MANAÎ TEKÂMÜL 1

- Baha Tevfik Bey'e -

Otuz kırk seneye ve belki daha yakınlara gelinceye kadar lisanı velev şöyle sathîce olsun felsefî ve ilmî bir noktadan tetkik ve mütalaa etmek için bizde bir temayül-i fikrî uyanmamış idi. Lisanımızın erkân ve mütemmimatından bilerek öğrenmeye müddet-i tahsilimizin büyük bir kısmını hasrettiğimiz iki -bizimkiyle üç- lisanın bünyesinde, iştikakında, teşekkülat-ı lûgaviyesinde, terkib-i kelâmında ve daha bir çok cihetlerdeki tehalüf ve başkalık bizde, hususiyetle bu gibi şeylerle uğraşanlarda, bunun sebeblerini araştırmak için tabiî bir merak uyandırmak lâzım gelirken, bizi biraz mantıksızca davrandırmaya sevk etmiştir.

Meselâ bu üç lisanın her şeyinde gözümüze çarpan başkalığın artık niçinini araştırmaya yükselecek yerde, biz bu başkalığı gayr-ı makul denebilir bir yolda gidermeye, öteden beri yapılanı takliden bu üç lisanı birbiriyle lûgaten, daha garibi kaideten imtizaç ettirmeye çalışıp gidiyoruz. Binaenaleyh lisan ve edebiyat namına bütün malûmat ve tecrübeler, bütün o münakaşat-ı edebiye, ehemmiyet verilmiş bazı numunelerine göre hüküm verilecek olursa, bir nevi sarfî, bir nevi iştikakî zeminden pek harice çıkamıyordu.

Arz ettiğim vechile üç lisanın her hususta birbirine zıt bir yapı ve mahiyette olmasından dolayı terkip kaidelerine , kelime teşkilâtında, hatta imlâda yapılması tabiî ve zarurî olan belki tekâmül-i lisan noktasından mantıkî hatalar üzerine bayağı ciltlerle kitaplar vücûda getirecek derecede mücadelat-ı kalemiyede bulun-

duğu kadar felsefede, psikolojide bir mebhas-ı mühim teşkil etmekten başka ayrıca ilimlere mevzu olmuş bulunan lisan ve nutkun esas ve mahiyeti, hiç olmazsa en ziyade tevaggul ettiğimiz şiir ve edebiyatımıza bir samimiyet verilmek için, estetik zeminde tedkike himmet edilerek o yolda, fakat usûl ve mantık dahilinde münakaşalarda bulunulsaydı; bilfarz ehemmiyetli ehemmiyetsiz, meselâ kavaid ve fikir hatalarından bir derece masun kalırdı. Birbirine şeklen ve manen benzemez üç lisanı bir lisan addıyla tahsile ve onların kavaid ve teşekkülatça olan ihtilaflarını zihnimizi bir hayli yoruncaya kadar uyuşturmaya bir nevi mecburiyetimiz, belki bu husustaki muvaffakiyetimizin verdiği tuhaf bir gurur, lisanı ait ve mensup olduğu yahut daire-i şumülünden bulunduğu diğer ulûm noktasından tedkik ve mütalâadan müstağni bırakmış diyeceğim geliyor.

Bir taraftan felsefe-i lisana ve lingüistiğe, nasılsa aynı zamanda psikolojiye karşı da müstağniyane davranılmış , mütalâasına hemen hiç ehemmiyet verilmemiştir.

Sonradan sonraya tahminen yirmi seneden beri, gözüme ilişen bazı âsâra göre lisan hususunda ciddî bir tetebbu-ı millî uyanmış oluyor. Bunlardan, makale ve perakende suretiyle yazılanlar ve elde edemediklerim bir tarafa kalmak şartıyla, başlıcaları merhum Sami Bey'in **Lisan'ı** ve Hoca Tahsin merhumun **Psi-kolojisi,** merhum Sedat Bey'in bir başka eseriyle beraber **Mizanu'l-ukûl fi el-mantık ve'l-usûl'**üdür.

Hoca Tahsin merhum risaleciğinde, hatırımda kaldığına göre, nutka eserin hacmiyle mütenasip bir mebhas tahsis eylemiş, meleke-i tamim ve tecrit ile makulât-ı fikriyeden veyahut umumî

ve mücerret fikirlerden ve bunda nutkun, lisanın vazifesinden bahsetmek istemiş. Esasen risalenin hacmi ne ki?..

Üçüncü esere gelince: Nutuk ve lisan hakkında bundan evvel binnisbe daha etraflıca malûmat ihtiva edenini hatırlamıyorum. Bununla beraber (usûl) namıyla bir de "tatbikî mantık" bulunduğunu bize öğretmek gibi şâyan-ı takdir bir hizmeti dokunan mezkûr eserin Kitab-ı Salis'inde nutuk ve lisan bahsi psikoloji ve ilmü'l-lisanın terakkiyatına nazaran mebahis-i saireye kıyasen pek sathî ve kısa kesilmiş, alelhusus elsinenin emr-i tasnifine dair nakıs mütalâalarda bulunulmuş diyebilirim. Her ne ise şu birkaç ve emsali âsâr, daha bazı parçalar dediğim tarihlerden beri, belki daha evvelden , bizde lisanı biraz daha ilmî, biraz daha felsefî bir noktadan -edebiyatta olduğu gibi- mütalâa ve tedkik meylinin uyandığına dair bir delil teşkil eder ve şu beş on sene zarfında ise meselâ (filoloji), (psikoloji) ve (lingüistik) zemininde lisanın tetebbuu daha ciddî bir reviş almış, daha genişlemiştir. Ancak bu tetebbuat hasseten elsine-i Aryaniye sınıfına münhasır kalmış, lüzumu derecesinde faydalı olmak için kullandığımız lisanı madde-i tatbik ittihaz etmek gibi bir gaye gözetilmemiş, bu heyet-i mecmua-i tetebbuata daha hususî bir şekil vermek henüz mümkün olamamıştır.

Mamafih bu sözlerimden iktidar-ı ilmîleriyle, fazl u kemâlleriyle temeyyüz etmiş bazı zevat-ı fâzılanın lisanımızın etimoloji ve psikolojisine olan hidemat ve himemat-ı mebrurelerini münker olduğum anlaşılmaz zannederim.

Filhakika bugün bize (ekmek), (iki), (ikindi), (eklemek) in bir kökten geldiğini ve bunun gibi daha bir çok kelimelerin aslını gösteren ve Türkçede ilm-i meharіçten bahseden, lisanımıza ait

tetebbuat-ı filolocyada bulunan zatların daha bir çok bu yolda mütalâalarıyla, mübahaseleriyle hülâsa asârıyla ettikleri hizmetler cidden büyük ve nevileri itibarıyla şayan-ı takdirdir. Alelhusus lisanımızın etimolojisine dair yapılıp gözüme çarpmış tedkikat içinde misalini getirdiğim gibi az ve çok esasları da var. Ancak bizim burada maksadımız, nokta-i nazarımız başka. Bunu izah etmek üzere yukarıda yazdığım birkaç kelime üzerine nazar-ı dikkatimizi çevirelim :

Mezkûr kelimelerin ilk heceleri arasında müşabehet-i şekliye ve manâları arasında da uzak ve bilfarz yakın bir münasebet bulunduğuna göre (ek) ve (ik) şeklinde bir kökten çıkma olduklarına hükmedildiği takdirde (ek) ana kökünden birbirlerine münasebet-i manâiyesi pek az olan (ekmek) ile (ikindi) eşkâlinin ne gibi esbaba tebean ortaya çıktığını anlamak ve buradaki edavat-ı lâhıkanın tayin-i manâ için vazifeleri yahut eski vazifeleri neden ibaret olduğunu bilmek isteriz, değil mi? Filhakika burada az veya çok ehemmiyetli bir güçlüğün karşısında bulunuyoruz. Meselâ mafsal manasında olan (ek) şekl-i iptidaîsi köklüğünü muhafaza ediyor. Ancak ilk saitte bir tagayyür husul bulmakla beraber ahirine (i) gelince (iki) adedine delâlet ediyor. Bu (iki) ye de bir (ndi) luhukuyla aldığı manânın (ekmek) ten (ekin)e münasebeti yok gibi. Eğer kökten geliyorlarsa neden ve nasıl böyle oluyor?

İşte bu gibi bir tarafdan sadaî ve şeklî, diğer taraftan manaî tagayyür ve başkalaşmaların elsine-i Aryaniye sınıfında bulunan bazı diller için yapıldığı gibi ilel ve esbabını araştırmak, bu muhtelif gaye ve istikamette tekâmüllerin tâbi olduğu kavanini bulmak ve bunları tatbik etmek lâzım gelince o vakit felsefî bir zemine girmiş oluruz. Bu da lisanın unsurunu bir derece felsefî bir noktadan tetkik sayılır. Söylemek istediğim de budur.

Etimoloji zeminindeki bu gibi tetkikatın arz ettiğim diğer nikattan icra-yı tetebbuatını teshil edecek bir takım mevadd-ı iptidaiye ihzar ve teşkil etmesi itibarıyla yahut hadd-ı zatında büyük bir değer ve kıymeti olabilirse de bizim aradığımız daha başka şeyler yahut sayimizin mahall-i sarfı etimoloji ile beraber ledelhace bundan istifade-i hakikiye temin edilebilen diğer mevzular olmalıdır. Hele öteden beri etimoloji namına yapıldığını gördüğümüz gibi ne morfoloji, ne fonoloji veya fonetik düşünülerek sade müşabehet-i şekliye veya münasebet-i manaîye itibariyle bazı kelimelerin, bir takım indî kaidelere, keyfî istidlallere istinaden aslını göstermek için vaki olan gayretler ise burada mevzu-ı bahs edilemez.

Etimoloji herhalde ilmî esaslara istinat ettikçe cidden faydalıdır.

Yukarıdan beri arz etmekte olduğum veçhile lisanımızın etimolojisine, imlâsına vesairesine dair **İkdam** vesair resail-i mevkutede bir çok makaleler yazılmış ve bu suretle bazı hizmetlerde bulunulmuşsa da bunlar lisanın bütün manâ ve şumülüyle felsefe veya mensup ve mevzu olduğu ulûm noktasından şimdiki ihtiyacımız ile mütenasip bir tetebbu ve mütalâa sayılmaz zannmdayım.

Lisan, fikrimce pek ciddi tetebbuata mevzu olmalı. Mamafih tedkikat-ı lisaniye için lüzumu derecesinde zemin ihzar edilmiş olmakla, lisanımızın şeklî ve manaî tekâmülüyle bu hususta amil vazifesini gören, hemen herkesin bildiği kaide ve kanun-ı ahenk hakkında bazı mütalâalarda bulunmak istiyorum. Usûl altında olmak üzere evvelemirde bu kaide-i ahengin elsine-i Turaniyenin ayrıca bir sınıf teşkili emrinde bir hassa, bir sıfat-ı mümeyyize gibi telakkî edilip edilmeyeceğinden, sonra da lisanın şeklî

tekâmülünde bir amil olup olmadığından yahut vazife ve felsefesinden, bunun neticesi olmak üzere de sözden, fikirden, bunların arasındaki münasebetten bahsedeceğim. Estetik nokta-i nazarından ve psikolocya-yı hissî zemininde de kudretim taalluk ettiği kadar bahsi ihmal etmek istemiyorum.

İzmir, nr. 27, 8 Mart 1324 / 1908.

LİSANIMIZDA ŞEKLÎ VE MANAÎ TEKÂMÜL 2
KAİDE-İ AHENGİN FELSEFESİ
I
Tasnif
I

Yeryüzünde söylenilip yekheceî, iltisakî veya tasrifî gibi yahut da daha başka tabirler ve isimlerle üç veya dört sınıfa ayrılagelen dillerden dilimizin neseben olduğu misillû ve şekil itibariyle de ayrı bir sınıf teşkili için kanun-ı ahenk namını verdiğimiz sevaitin tevafuk hassası - ki lisanımızda ve aynı zümre ve soydan diğer dillerde vardır - bir esas ve sıfat-ı mümeyyize gibi telakkî edilebilir mi? Lisanımızla bazı ve bilcümle soydaşlarının şu suretle ayrıca bir sınıf teşkili meselesinin mehma emken tezahür edebilmesi, bazı âsârda görüldüğü[1] veçhile lisanımızı terkibî ve iltisakî sınıfından addetmek, ekser ulema-yı lisanın[2] hüküm ve tasdikleri ile beraber pek doğru olamaz. Bunun hakkıyla anlaşılması için ev-

---

1 Kamusu'l-alâm: Turan maddesine. Merhum Sedat Bey'in Mizanü'l-ukul fi el-mantık ve'l-usûl nam eserinde bab-ı [illegible].

2 Hovelacque, Steinthal.

velemirde tasniften, esas ve gayesinden, envaından, elsinenin tesanif-i muhtelifesinden sathîce bahsetmek iktiza eder.

Biz burada her şeyden evvel tasnif kelimesinden, bir suret-i umumiyede eşya ve mevcudatın mecmuunu herhangi bir nizam ve tertibe göre usûl altında sıralamak, bölük bölük dizmek veya ayırmak anlarız. Bundan maksat o eşya veya mevcudat arasındaki münasebatı daha iyi tanıyabilmek ve bu hususta araştırma ve mütalâayı kolaylaştırmaktır. Tasnif, umumiyetle mevcudatın evsaf-ı zatiye ve hariciyesindeki müşabehet ve mugayeret üzerine müesses olup tabayi ve evsafın en umumîleri, en esaslıları alınır. Ancak gerek eşya ve gerek mevcudat arasında katî bir hadd-i fasıl olmadığı için ilmî tasnifler ekseriyetle tahminî oluyor ve ilimler ne kadar tavsifî olursa tasnif de o derece tabiî görülüyor. Binaenaleyh tasnif, eşya ve mevcudatın hakikî tabiat ve oluşlarını ve hakikî münasebetlerini tanımak gibi bir gayeye müstenid olduğu takdirde tabiîdir. Alâ külli hal nizam-ı tabiîyi gözetmekle beraber eşya ve mevcudatı evsaf-ı hariciye ve mer'iyesine göre tertip de tasnifin sun'îsi olmuş olur. Bu sun'î tasnifin de (sistem) ve (usûl) namıyla iki nevi vardır.

Her ilim için herhalde bir tasnif ve taksim iktiza eder[1]. Hatta her bir bahis ve meselede bile, meselenin lâyıkıyla halledilmesi için bir tasnif, taksim ve usûle riayet lâzımdır. Binaenaleyh arziyyatın, nebatiyatın ve hayvanatın kendilerine mahsus bir tasnifi olduğu gibi bizzat ulûmun da bir tasnifi vardır. Bunların hepsinde tasnifin efrad ve eczası camit, mutaazzıv, zî-hayat veya manevî ve mücerret olsun, bu efrattan bir sınıf veya bölük teşkil edenlerin evsaf-ı

---

1 Mantık-ı istikraîde (tasnif), mantık-ı istidlâlîde (taksim). Merhum Sedat Bey'in eser-i mezkûrunda (Taksim) ve (Muarref) bablarına.

mümeyyizesi diğer sınıfın efradında bulunmaz ve o evsafa malik olmayan, mezkûr sınıfın haricinde kalır.

Bunu izahen basit bir misal getirelim. Meselâ hayvanatta belkemikli (fıkariyye) şubesinin birinci kısmını teşkil eden memelilerde evvela meme, saniyen rahim en mühim bir sıfat-ı mümeyyize ve en umumî bir karakter teşkil edip yine o şubede dahil, ayrı bir zümre teşkil eden kuşlar da teşekkülat-ı hariciye ve taazzuvat-ı dahiliyeleri ile memelilerden ayırt edilir. Bunlardan bir zümredeki meme, diğerindeki kanat umumî evsafdandır. Keza insanın da dahil olduğu memeli kısmından geviş getirici koyun sınıfı da at sınıfından birbirine nisbetle haricî, dahilî bir takım evsaf-ı taazzuviye ve avârız ile tefrik edilir. Keza insan da yine renkleriyle, saçlarıyla, birtakım avarız-ı hariciyesiyle, lisanlarıyla, hülâsa birçok evsaf ile bir takım cenasa ve ırklara ayrılıyor. Canlı olan fertler yahut mahlûklar umumî ve hususî bir takım evsafla bir takım fırkalara, zümrelere, sınıflara, envaa ayrıldığı gibi cansız ve camit eşya da yine böylece bir takım sınıflara taksim edilebilir. Nitekim ilmü'l-arz da arazi-i muhtelifenin teşekkülât ve tabakat ve intisacından başlayarak arazi-i rüsubiyeyi dört zamana taksim ediyor. Bunlardan her biri de bir takım edvara, yani sınıflara ayrılıyor. Bu sınıfın altında envaı bulunduğu gibi bunun da ayrıca çeşitleri oluyor.

İşte şu bir iki misalle sathîce gördüğümüz tasnif gibi lisanlar da tasnif edilebilir mi? Bundan bir fayda hasıl olur mu? Bu sual hasbe't-taalluk insaniyat veya ensabiyat ve içtimaiyat noktasından da nazar-ı itibara alınırsa da burada hasseten hasbe'l-mevzu iki ilim nokta-i nazarından mütalâa edilmek iktiza eder.

Lisan ve nutuk, bir manâ-yı umumîde âlet-i tefekkür veya tahlil olmak haysiyetiyle insanın idaresi altında olmakla beraber, diğer mevcudat gibi tohum ve fide halinde büyür, yetişir ve söner gider bir şey, hülasa (bir uzviyet) olmak itibarıyla hem ulûm-ı tabiiyyeden hem ulûm-ı tarihiyyeden addedilebilen lisaniyatın daire-i şumulünde bulunur. Hele sonrakinin doğrudan doğruya mevzuunu, cihet-i vahdetini teşkil eder.

Ruhiyat nokta-i nazarından tasnif: Esasen burada iki muhtelif fikir var. Eugenie Bernard Leroi "Lisanların tasnifi sun'î olduğu gibi tetebbu ve mütalâa hususunda faydasızdır. Hele ruhiyat âlimi için pek az fayda hasıl eder"(1) diyor. Ribot "Lisan tecrit, tamim ve tahlil edildikçe, mütezayid bir vuzuh ve katiyete müteveccih oldukça, eşkâl-i harfiyeyi, aksam-ı kelâmı vücuda getiren bu tegayür ve tehalüf gayr-ı şahsî bir noktadan zekânın tarih-i inbisat ve tekâmülüdür" (2) diyor. Lisanların şekliyat noktasından tasnifini tasvip ediyor. Bu tasnifi diğer bir yerde tabakat-ı arziyeye teşbih ediyor.

Ben kendi fikrimce Ribot'nun mütalaasını kabul ederim. Bununla beraber lisanlar Steinthal tarafından bu noktadan tasnif edilmişse de pek de rağbet görmemiş.

Lisaniyat nokta-i nazarından tasnif: Lisanlar mevcudat-ı saire gibi anasır ve eczasına, bunların suret-i taazzuv ve teşekkülüne veyahut bunların teşekkülen ve manâca karabet ve müşabehetlerine göre bir takım şubelere, sınıflara, zümrelere, derecelere ayrılabilir.

---

1 Psychologie du langage, s. 28.

2 Evolution des idees generales, s. 87.

Şimdi de lisanların suret ve enva-ı tasnifini mütalâa edelim:

1 - Meselâ iki veya daha çok lisan arasında müşterek bir takım anasır bulunduğuna ve aralarında teşekkülat-ı sarfiye ve nahviyece müşabehet ve karabet mevcut olduğuna göre bunların soy itibarıyla yukarıda arz ettiğim esbaba mebnî bir takım şubelere, sınıflara, zümrelere ayrılabileceği tabiîdir.

Bir sınıf teşkil eden lisanlardan tagayyür ve tekâmül suretiyle başka lisanlar çıkabileceği gibi bunlar da yine aynı suretle bir başka lisandan çıkmış olabilirler. Nitekim bir ağacın büyük dallarından ufak dallar, onların da daha ufakları hasıl olduğu gibi o büyük dallar da esasen bir kökten, bir kütükten çıkıp ayrılmışlardır. Meselâ Fransızca, İtalyanca, İspanyolca ve Portekizce ilah... Yeni Latin namı altında, ekser anasırı müşterek, kavaid-i sarfiyesi ve kelime teşkilatı müşabih olmakla bir sınıf ve zümre teşkil ederler. Bunlar da Latince'nin azması olup Latince ise Anglo-saxon lisanlarıyla ya Sanskritçeden veyahut hepsi de eski bir ana lisandan çıkmış olabilir. Bu suretle lisanlar mevadd-ı iptidaiyesi, kavaid-i sarfiyesindeki karabet ve müşabehetin derecatı itibariyle teşeüb ettikleri ana lisana göre onlarla mütekellim akvama ve mahalle izafetle bir takım sınıflara, zümrelere ayrılabilir[1]. Bu soy üzerine müesses tasnifte en ziyade nazar-ı itibara alınan köktür. Whitney'in fikrince bu tasnif tabiî olduğu gibi, Max Müller "Kabil-i tatbik olduğu yerde tasnifin en mükemmel şeklidir" diyor.

---

1 La vie du langage.

2 - Ulema-yı lisandan en ileri gelenlerinin tedkikatına nazaran yeryüzünde söylenilen bilcümle lisanların anasırı ya bir tek sait veya bir sait ile bir veya iki samitten mürekkep bir heceli birtakım köklerden ibarettir[1]. İşte bu kökler bir başka noktadan nazar-ı mütalâaya alınmakla lisanlar birtakım sınıflara, derecelere ayrılabilir. Pek umumî ve müphem manâlara delalet eden bu kökler birtakım lisanlarda kelime gibi kullanılır. Diğerlerinde bu iki kök bir kelime teşkil etmek üzere birleştiğinde bunlardan biri manâsını, yani manâ-yı aslîsini muhafaza ettiği halde, diğeri manâsını kaybederek diğer kökün manâsını tayin ve tecdid edecek bir unsur-ı teşkilî veya fer'î halini alır. Daha birtakım lisanlarda bu iki kök, istiklâllerini kaybederek hangisinin kelimede unsur-ı manaî, hangisinin unsur-ı teşkilî olduğu bayağı belli olmaz olur.

Şimdi bu köklerin mutad istiklâllerini muhafaza ederek her birinin kelime gibi kullanıldığı lisanlar ile manâ ve şekl-i sadaîlerini birbirinden ayırt edilemez derecede kayb veya meze ve halt eden lisanlar arasında, teşekkülat-ı unsuriye itibariyla ne kadar büyük fark vardır! Bu tasnifte en ziyade nazar-ı dikkate alınan veya tasnife esas teşkil eden şekildir. Yani bu köklerden bir kısmının kanun-ı tekâmüle tebean şekil ve manâlarını muhafaza veya kaybederek, manâ-yı aslîsini muhafaza eden diğer bir kısmının anasır-ı nisbiyesini teşkil etmesidir, onlara bir şekil vermesidir. İşte bu kelimelerdeki derece-i irtibata nazaran lisanlar, gelecek makalede daha etraflı bahsedileceği vechile heceî, iltisakî, iştikakî veya tahlilî gibi bir takım sınıflara ayrılıyor. O halde kelimelerde anasırın birbirine maddeten, manen kaynaması yahut eğreti gibi yapışması veya büsbütün ayrı bulunması lisanlar için

1 Bu kökler Sanskritçede 121 tane, İbranice'de 400, Arabî'de 500, Almanca'da 250 imiş.

bayağı sıfat-ı mümeyyize makamına kaim oluyor. Mamafih bu şeklî tasnifte bir sınıf veya zümre teşkil eden lisanlar soy üzerine tasnifte ayrı sınıflara, zümrelere mensup olabilir. Esasen anasırın görüldüğü veçhile bir nevi mütecanisiyetten, kelimede şekil ve manânın ittihadı demek olan gayr-ı mütecanisiyet mertebesine geçmesi suretiyle vaki olan tekâmül ve terekküp suretiyle neşv ü neması noktasından buna "rüşeymî" bir tasnif adı da verilir.

Kelimelerin cümledeki mevkilerine, alâka ve nisbet beyan eden anasırın manâ ifade eden anasırdan suret-i tagayyürlerine, yani şekil ile manâsının suver ve derece-i tekâmüllerine, bunların kelimede derece-i terkiplerine göre lisanlar şeklî veya gayr-ı şeklî namıyla bir takım sınıflara ayrılmış, buna da "ruhiyat tasnifi" denmiş. Fakat bu suretle psikoloji noktasından bir tasnifin ehemmiyeti olmayacağı tabiîdir. Bununlar beraber geniş mikyasta şekliyata ait olan cihet dışarda bırakılırsa bu, nahvî veya sarfî bir tasnif olmuş olur. Yani lisanlar bu tasnife göre "tahlilî", "terkibi", "çok terkibî" gibi bir takım derecelere ayrılır. Bu tasniften bir ikinci defa daha bahsedileceği için burada şimdilik bu kadar yetişir. Gelecek makalede doğrudan doğruya şeklî tasniften bahsedilecektir.

İzmir, nr. 29, 22 Mart 1324/1908.

BİZDE İDEAL I : Kendisi

Şu son yıllarda her münasebetle kullanılan ve kullandığımız sözlerden biri de, gerek tek başına olsun, gerek bir terkipte dahil bulunsun ideal veya bunun dilimizde herkesin keyif ve telakkîsine göre mukabili olarak kabul edilenleridir. Bunlara sık sık yevmî matbuatta, makalelerde, yeni çıkan kitaplarda, mevkut mecmualarda tesadüf ederiz. Hatta çok defa konferanslara, buradaki makalelere mevzu da teşkil eder. Şimdi, demek isterim ki bunun, alelhusus buna karşılık olarak bulunmuş olan (mefkûre)nin kullanılışı o kadar umumîleşmiş, her tabakaya, her sahaya o kadar yayılmıştır ki bunlardan herhangi birini bilmeyen, bilip ve kullanmayan ve kullanmaya vesile aramayan kalmamış gibidir. Bu tamîmden doğrusu her birimizde (ideal)in veya (mefkûre)nin tamamiyle yerleştiği, bunlar hakkında bizde muayyen fikirler hasıl olduğu da anlaşılamaz. Bunlar bazı öyle yerlerde ve öyle münasebetler ile kullanılıyor ki bunlarla kullananların gerçekten ne anladıklarını ve ne demek istediklerini anlamak mümkün olmuyor. Mesela (Filan adam mefkûrecidir) veyahut (Filan gazete mefkûrecidir) denildiği zaman, bu mefkûreci herhangi bir manâda bir mefkûreyi takip eden, onu emel edinen mi, yoksa felsefî bir manâda (idealist) mi olduğunu fark etmek oldukça güçtür. Daha ziyade hatıra gelen, mefkûre ile uğraşmayı, birdüziye ondan bahsetmeyi kendine meslek ve sanat ittihaz etmiş bir kimse veya gazetedir. Ne olursa olsun; biz bu gibi tabirlerin çok defa kullanıldıkları yerlere bakarak evvelâ bunların pek lüzumlu ve yerinde olmadıklarını, saniyen daha ziyade göreneğe kapılarak kullanılmış olduklarını hüküm ve kabule temayül edebiliriz.

Bizde —cümlemize pek malûmdur— görenekle, taklitle kelime, tabir, ıstılah kullanmak meyil ve istidadı belki de her kavimden ziyadedir.

Biz yeni çıkma her tabir ve sözden —söyleyelim, yazalım, veyahut okuyalım, işitelim— zevk alırız. Kendimiz de —itiraf edeyim— moda tabirlere, ruhî, felsefî veya edebî olsun, delâlet ve ifade ettikleri fikirlerden ziyade bir meclubiyet duyarız. Bu bizim muhtelif sebepler ile hasıl olmuş zihnî bir itiyadımızdır.

Fakat bilfarz yazı ve görenekle kullandığımız bu gibi sözler bizim için büsbütün manâdan mahrum yani manâca kof ve soğuk şeyler midir? Kendimizce şüphesiz bunu demek istemem. Bunların mufassal da olsa bir manâsı var; bunlarla kendimizce bir şey anlıyoruz ve hattâ anlatmak da istiyoruz. Meselâ (Bizi kurtaracak mefkûredir) diye bir cümle karşısında kaldığımız zaman burada mefkûrenin manâdan mahrum olmadığını teslim ederiz. Bununla beraber çırçıplak bir mefkûre karşısında da kendimizi müphemiyetten kurtaramayız. Bunun nasıl, ne nevi bir mefkûre olduğundan sarf-ı nazar, bununla yüksek bir emel mi, his mi veya başka bir şey mi ifade olunmak istendiğinde irkiliriz. İçimizden acaba ne denmek istenmiş diye bir sual de sorulur.

Ben seçme bir ekalliyeti hesaba katmayarak derim ki biz, (ideal)in ve bunun tercümesi olmak lâzım gelen mefkûrenin manâ ve medlûlü hususunda bir karanlık veya ıttıratsızlık içindeyiz. Manâca, telakkîce böyle olduğu gibi lâfızca da öyledir.

Çünkü, artık dile ısınmış bir (ideal) şekli, şekli yeni olduğu kadar çarpık bir (mefkûre), daha sonra (gaye-i hayal), (gaye-i emel), (gaye-i fikir) gibi mürekkep ve tarihçe kıdemi olan ve aynı manâyı ifade için kullanılan kelimeler var. Belki aynı manâda kul-

lanılmak istenen daha başka sözler de vardır. İlk önce bunlardan bir uygununu seçmekle işe başlayalım. Son üç terkip veya mürekkep kelime pek kullanılmaz olmuşlar. Her birinin vücuda getirdiği, ifade etmek istediği manâya yalnız (gaye) tevarüs etmiş gibi görünüyor. Bu suretle manâca tutuşmuş ve kabarmış olan gaye, henüz birkaç yaşında bulunan (mefkûre)ye kullanılırlığı, anlaşılırlığı itibariyle üstün bile gelir. Fakat ne kadar olsa ilk manâsını da beraber sürüklediği için asıl fikir ve manâya uzakça kalıyor. Fikir cezrinden doğurtturulmuş olan mefkûre ise fikirce, manâca bulanık, daha doğrusu kısır görünüyor. Tercümesi olan idealin yerini tutamıyor; hakikat-i halde mefkûrenin tercümesi ideal oluyor.

Bu sebeple bizde münasip mukabili bulunmayan, bulmaya da şimdilik imkân olmayan (ideal) hepsinden daha muvafıktır. Aynı fikir ve manâ için bir sürü gayr-ı muayyen manâlı kelimeler istimal ve icad etmektense, velev aslen yabancı olan ideali, münasip ve umum tarafından kabul edilmiş bir mukabil buluncaya kadar kullanmak zaruridir. Bununla beraber mefkûrenin de kullanılacak bir yeri bulunabilir.

Ne demek olduğunu anlamak istediğimiz (ideal) şu şeklinde dilimizde o kadar yabancı, gayr-ı menûs değildir, hatta şekil ve manâca mefkûreden daha menûsdur. Evet lâfızca eskidir, edebiyatımız tarihinde bir tarihi vardır; manâca menûsdur dedik. Bedîiyat sahasında ne demeye geldiği yazıldı, söylendi. Mefkûre ise bu sonrakinin bir tercümesi olmak üzere, hattâ onun delâletinden müstağni kalmamak şartıyle pek basit surette takdim edildi. Öyle ki mefkûre nedir denince, cevap (ideal)dir dendi. İdealin manâsını mefkûreye zihin kolayca nakledemezdi. Her halde ideal manâca da daha değerlidir. İdealin dilimize sokuluşu, yirmi, otuz

yıllık kadar bir zamandır zannediyorum. En ziyade Taine'in nazariyâtiyle beraber getirilmiş, ilkin şimdi söylediğim gibi naçar edebiyat zemininde tanıtılmıştır. O vakitler ne türlü anlatılıyordu?

Bir sanatkâr hariçte ve hakikatte mevcut olan bir şeyin esaslı ve göze çarpan evsafı hakkında bir fikir edinir. Bu fikre göre o hakikî şeyin şeklini değiştirir. Bu suretle istihaleye uğrayan o hakikî şey fikre, ide'ye muvafık; binaenaleyh (ideal) olur. Sanatkâr o eşyayı kendi fikrine göre tadil ederek irae eder. Onlarda gördüğü dikkate şayan evsafı daha ziyade açık ve hâkim göstermek üzere, o eşyanın aksamındaki tabiî münasebetleri usûl altında tabir ederse hakikatden ideale geçmiş olur.

Sanatta ideal işte o zamanlar bu tarzda anlatılmıştı. Daha eski zamanlarda bu fikir bizde ne dereceye kadar tekevvün ve tekâmül etmişti? Tabiî bu cihet o kadar kat'iyyet ile kestirilemez. Fakat bana öyle geliyor ki bizdeki (kemâl) fikri ile idealin her hangi bir telakkîsi arasında bir münasebet var. Zaten, aşağıda görüleceği veçhile kemâl fikri veya düşüncesi de idealin esasıdır.

Şimdi sanatta ne olduğunu gördüğümüz idealden; bunun evvelâ bir düşünüş, hariçte gördüğümüz şeylerden edinilmiş bir düşünce olduğunu, saniyen bunun ayniyle hariçte vücudu olmadığını, salisen bunun hariçte vücudu olan şeylerden biraz fazla olduğunu anlarız.

İdeal, bir düşünüş ise de bundan mahiyet ve gaye itibariyle ayrılır. Bu farkı göstermek üzere hariçte gördüğümüz ve daima kullandığımız, bildiğimiz eşyadan bir misal getireyim. Pek kaba ise de (araba) fikrini ele alalım: Bu da gördüğümüz, bindiğimiz, bildiğimiz şeylerden biridir. Hepimizin tabiî araba hakkında bir fikri vardır. Bu fikir, ihtisaslardan, suretlerden, onların benzer yerlerinin

birleştirilmesinden ileri gelmiştir. Bu, zihnin uzun bir ameliyesi neticesidir. Meydana gelen bu araba fikriyle biz lâlettayin bir araba anlarız. İstersek her hangi bir araba suretini zihnimize getirebiliriz. Fakat arabalardan bir ideal yapmak lâzım gelse, zihin ilkin aynı tarzda davranmakla beraber bütün arabalardan, mühim aksamından bir fikir edinecek, sonra bu arabaların ecza ve aksamını münasip surette değiştirerek bir araba yapacak; öyle ki bu, görülenlerden şüphesiz en mükemmel olacak, hariçte bir eşi bulunmayacak. Bu sonraki, bir arabanın ideali telakkî olunur. Bu araba bütün arabalardan, mevaddı ile yapısıyle, tekerlekleriyle, taksimatıyla hülasa her şeyiyle ayrılır.

Şimdi bir araba fikri ile her hangi bir arabayı anlarız. Araba ideali ise böyle değildir. Şundan anlaşılır ki fikir ile ideal arasındaki fark mühimdir. Tekâmüllerinde istikamet büsbütün ayrıdır. Bir umumî fikir fertten, hususiyattan umumiyata geçerek meydana gelir. İdeal ise umumiyetten ferde geçer. Birisi kendisini vücuda getiren unsurlardan, eczadan; öteki unsurların münasiplerini seçerek onlardan zihnî bir vücut meydana getirir. İdealin tekevvün ve tekâmülü (suret)in tekâmülüne benzer. Umumî fikirde gaye, büsbütün mücerret bir şekil almak; (suret)te gaye ise zenginleşmektir. Binaenaleyh ideal teşahhus etmiş bir umumî fikir sayılabilir. Nitekim bir araba idealini araba fikrinin lâzım gelen unsurlar ile zenginleşmişi, bir teferrüt etmişi addedebiliriz. Bunun hariçte bir mevcudu yoksa da olmasına imkân vardır. Fakat o imkân vücut bulunca artık o (ideal) olmaktan çıkar.

Şimdi bu yazdıklarımdan idealin umumî bir fikir olmaması ile beraber bir şeyin fikri olduğu, o şeyin cinsinde, nevinde en mükemmeli olduğu anlaşılır. İdeal bu takdirde bizim (kemâl) fikrine pek benziyor, benziyor değil de hemen (kemâl) fikridir.

Biz (kemâl) ile (tekemmül) ile ne anlıyoruz? Bir şeyin kendi gayesine uygun ne lâzımsa ona malik olması, değil mi?

Hatta biz "Filan ev, lokanta, bahçe ilah.. pek mükemmeldir" deyince onların gayesine göre hiç bir eksiği yok, her şeyi tamam ve yerli yerinde anlarız. Her şeyin tam ve yerli yerinde olması bize düzgünlük, intizam ve ahenk fikrini verir. Tekemmül fikri de intizam, ahenk, tenevvüde vahdet fikirlerini ihtiva eder.

Şimdi hayat ve yaşayış hakkında bir ideal neden ibaret olabilir? Düzgün, ahenkdar, hiç bir eksiği olmayan, daha iyi bir varlık düşüncesidir denebilir. Emel de bu düşüncenin yardımcısı, nefsanî bir şekli sayılabilir.

Daha başka ve derin bir tarzda tetkike pek müsait ve aynı zamanda muhtaç olan (ideal)i biz burada kemâl ve "daha iyi"nin düşüncesi telakkî etmekle pek doğru bir şey yapmış oluruz. Her ne sahada olursa olsun, ideal daha iyinin, daha mükemmelin düşüncesinden ibarettir denebilir.

Tan, nr. I, 20 Teşrinisani 1329/1913, ss. 3 - 8.

BİZDE İDEAL 3 : Irk

Muhit gibi (ırk) da idealin fertlerde, kavimde farklı olmasına sebep ve amil gibi bakılabilir. Irk ile biz, umumî surette ve rastgele intikal eder, müşterek evsafa malik bir insan kümesi anlayabiliriz. Bu evsaf, teşrîhîsi, fizyolojisi, marîzîsi bir yana bırakılarak başlıca (zekâ veyahut zihniyet) ve (seciye) diye iki bölüğe ayrılır. Şu halde her ırk zihniyetiyle, seciyesiyle öteki ırklardan ayırt edilir. Irk,

fertte bünye neyse, beşeriyette de bu evsafı ile bir bünye gibidir demişler. Bununla beraber bu ırk fikrinin aleyhinde bulunan ulema da var. Öyle ki onlar ne bir ırk tanıyorlar ve ne de, ne hususta olursa olsun ırkta bir amillik kabul ediyorlar. Fakat bizim işimize, —ilmî noktadan da— ırk taraftarlığı daha iyi gelir. Binaenaleyh tekemmül düşüncesine veya ideale ırkın tesiri neden ibaret oluyor?

Bunu takdir etmek için şimdi söylediğim (zihniyet) ile (seciye) hakkında velev sathî, fakat toplu, muayyen bir fikrimiz olmalıdır.

(Zekâ)ya tercihen kullandığım (zihniyet)i Türkçe eda etmek lâzım gelse (düşünebilirlik) veyahut mecazen (beyinlilik) sözleri az ve çok uyar ve manâsı hakkında da bir fikir verebilir.

Zihniyet, bununla beraber, şu son zamanlarda mefkûreye yakın bir derecede çok kullanılıyor. Fakat onu kullananların ne gibi bir manâ vermek istediği pek anlaşılmıyor. Bir yerde "menkûşat-ı dimağiyenin heyet-i mecmuasıdır" diye olduğu gözüme ilişti. Bence o kadar doğru görünmüyor. (Zihniyet) ile biz daha ziyade aklî melekelerin halini yahut aklî tekâmül derecesi yahut bütün bu melekelerin heyet-i mecmuasını anlayabiliriz. O halde faraza dikkat, hafıza, mukayese, tefekkür kabiliyet ve melekeleri zihniyeti teşkil eder ve onun birer unsuru gibi telakki olunabilir. Bunların muhtelif tarzda birleşmelerine ve derece-i tekâmüllerine ve bunun neticesi ve icabı olarak zihniyetin tenevvüüne, mudiliyetine ve yoğrulganlığına ve sair evsafına göre ırklarda farklar tesis olunabilir.

Ayrı ayrı bu melekeler yahut bu mütekâmil melekelerin o kadar ilmî olmamakla beraber katmerli terkibi ile ifade edebileceğimiz zihniyet, kavimlerde bir derecede değildir. Meselâ geri kalmış kavimlerde dikkat, muhakeme, mülâhaza pek az. Bunlar

ilerisini düşünmedikleri gibi bütün düşünceleri görünür ve maddî şeylerden yukarı çıkamıyor. Muhakemeleri basit; mücerret ve umumî fikirlerden ve bunları ifade edecek sözlerden mahrum bulunuyorlar. Medenî kavimlerde yalnız zihniyetin bir dereceye kadar keyfiyet itibariyle bazı farklar görülüyor. Bahsimiz bu vadide daha fazla misal getirmeye müsait olmadığından (seciye)ye geçelim.

Biz (seciye) ile burada yalnız millî seciye anlayacağız. Bana bu da, manâsından ziyade kendisi bilinen kelimeler zümresinden gibi geliyor. Bu ciheti (ferdî seciye) bahsinde tekrar ve izah etmek üzere millî seciyenin hülaseten neden ibaret olacağını işaret etmekle iktifa edeceğim.

Millî seciye : Bir kavmin vahdet ve ayniyetine esas teşkil eden ve bütün tarihinde göze çarpan ve cümle efradında bulunan ruhî seciyelerin yahut hissiyatın, itikatların, müstakar fikirlerin heyet-i mecmuasıdır. Millî seciye şu tarife göre (millî ruh)a benziyor. (Millî ruh) bence (ahlâkiyat) da dahil olmak üzere zihniyet ile millî seciyenin birleşmesidir.

Şimdi ırkları ayırt eden müşterek evsaf hakkında velev sathî bir fikir edindikten sonra ırkın, fertte ve kavimde ideale olan tesirini anlayabiliriz. Tekemmül düşüncesi bir kavmin zihnine, seciyesine göre bir istikamet, bir kıvam alır, tekâmül eder, yükselir veyahut şahsî, nefsî, bayağı, maddî olur. Basit, zihniyeti uyuşuk, batî, ağır tabiatlı bir kavmin onmak fikir ve arzusu ile düşünüşce yüksek, dinç, çalışkan bir başka kavminki tabiî bir türlü ve bir derecede olamaz. Bu fark medeniyete malik, medeniyet tesis etmiş kavimlerde de var. Meselâ İngilizlerle Fransızlar ayrı ırklara mensup addediliyorlar. Çünkü seciye itibariyle aralarında fark var. Bu sebeple onlarda şahsî veya gayr-ı şahsî, faraza içtimaî idealde bir

başkalık bulunuyor. Uzatmamak için Gustave le Bon'un bu iki kavmin içtimaî idealleri arasında gösterdiği farkı nakledeyim: İngilizlerde içtimaî ideal, her işi —şimendiferler, limanlar ve saire gibi— efradın yapması, hükûmetin karışmasının hadd-i asgarîye inmesi. Fransızların da bunun aksi: Her şeyi hükûmetten beklemek. Her iki kavim içtimaî tekemmülü, içtimaî hayatta terakkîyi, ahenk ve intizamı böyle birbirinden farklı olarak düşünüyor. Bu düşünceler sair şeylerde ve sahalarda yine az ve çok farklı. Çünkü ırk ayrı. Aynı muhitte yaşayan ve yaşadığını fark edeceğimiz diğer kavimlerde, ırk farkından dolayı, hayattaki saadet, güzellik veya sair tekemmül düşünceleri tabiî daha başka olacaktır. Meselâ akvam-ı Samiyeden olup asırlardan beri Avrupa'da yaşayan Musevilerin bilfarz içtimaî ideali, cemiyetin saadeti düşüncesi ne olabilir? Bunun için Avrupa'nın Musevilerle meskûn olduğuna göre arz edeceği manzara hakkında (Fondol) namında bir müellif tarafından yapılıp Bericci'nin naklettiği tasviri hülaseten arz edeyim:

Bütün Avrupa Museviler ile meskûn olduğu takdirde muharebe olmayacak ve bu sebeple müsmir surette çalışanlar fazla olacak. Ulûm ve fünûn, hele musıkî pek ileri gidecek. Şahıslara tecavüzler vuku bulmayacak. Servet, izdivaç, zürriyet artacak. Birçok fenalıkların önü alınacak. Fakat böyle bir cemiyetin ömrü de bittabi az olacak. Çünkü Avrupa'da bulunacak İslav, Alman, Latin gibi her hangi bir kavim onlara hücum ve tecavüz edebilir, soyar, boyunduruğu altına alır. Musevilerin zamanda ve mekânda seciyesi, zihniyeti, ahlâkiyatı, tarz-ı hayatı hülasa her ciheti tedkik olunarak yapılan bu tasvir, yani bu ideal Musevi cemiyeti yahut hükûmeti cemiyet, hayat vs. hakkında ideallerinin ne mahiyette ve ne türlü olacağını gösterir.

Şu birkaç misal daha başka kavimleri gözden geçirmekten bizi müstağni kılabilir. Bunlarla da ırkın idealin farklı olmasına tesiri olduğu anlaşılır ve kabul edilir.

Tan, nr. 3, 18 Kânunıevvel 1329/1914, ss. 46 - 49.

BİZDE İDEAL 4 : İdealin Seciye İle Münasebeti

İdealin fertte farklı olmasına bir sebep ve amil telakkî etmiş olduğumuz ve dilimizde Fransızca'nın (karakter) mukabili olarak kullanılan (seciye), şu son yıllarda müradifleri mesabesinde bulunan (huy, şîme, haslet) gibi kelimelere üstünlük kazanmışsa da manâca muayyeniyet ve kat'iyet edinememiş görünüyor. Bununla beraber bu hususta vukuf ve tetebbuları oldukça eski olan Avrupalılar ve âlimlerince de (seciye) muhtelif suretlerde, meselâ kimisince (kuvvetli bir meram) birtakımınca (muayyen ve değişmez bir hatt-ı hareket) vs. gibi bir çok türlü yolda telakkî ediliyor. Ahlakî ve ruhî mana ve telakkîsinde bu farklar seciyenin unsurlarını tayin ve kabulde de kendini gösteriyor. Mesela Ribot zekâyı seciyenin haricinde bırakırken Alfred Fouillèe ise daha birçokları ile beraber zekâyı seciyenin bir amili, bir unsuru telakkî ediyor. Bizce pek malum bir müellif olan Gustave le Bon bir eserinde seciyeyi, evsaf veya eşkâliyle biraz karıştırarak hissiyatın, nefsanî unsurların bir terekkübü telakkî etmekteyken en son neşrolunan eserinde bu hissiyata biraz aklî unsurlar da ilave ediyor. Letourneau ise bir eserinde seciyeyi herkesin amelî manada anladığını ileri sürerek nazarî ve ruhî bir surette tarifin güç olduğunu söylüyor. Biz doğrudan doğruya burada seciyeden

bahsetmeyeceğimiz için bizce o kadar maruf olmayan müelliflerin fikir ve telakkîlerini burada yazmayı zait görürüz. Anlatmak istediğim seciyenin tarif ve telakkîsinde az ve çok Avrupa müellifleri farklı davranırlarsa bizde ruhî bir zeminde şeklî ve lafzî mevcudiyetini henüz temin etmiş bulunan seciyenin manâsında muayyeniyet ve kat'iyet bulunmamasının tabiî olduğudur.

Bununla beraber, iyi kötü manâsını tayine yeltenmek lâzım geliyor. O halde seciye ile ne anlaşılmalıdır ve ne demek istenebilir? Seciye bir kimsenin düşünmesinde, istemesinde, duymasında, başkalarından kendisini ayırt edecek, ona bir (kendilik) veya (benlik) verecek, onun oluşunun damgası sayılabilir kendine mahsus bir davranışıdır[1]. Seciye bu suretle, insanın uzviyetinin ruhî ifadesi veya ruhî mizacı oluyor. —Herkesin yüzü aynı uzuvlardan mürekkep olmakla beraber birbirine benzemediğine bakarak— seciyeye manevî yüz veyahut sima da demişler. Ne olduğunu üstünkörü gördüğünüz seciye ferdin (ideal)ine, tekemmül düşünce ve emeline ve bunların farklı olmasına ne suretle ve nasıl tesir ediyor? Zaten seciyenin yukarıki tarifi de bu tesirin tabiî olduğunu anlatır. Bununla beraber seciye ile ideal arasındaki münasebeti kısaca, sathice gözden geçirelim:

Bunun için seciyeyi evvelâ bazı kanunlara tevfikan terekküp eden ruhî faaliyetlerin, unsurların bir mürekkebi gibi, saniyen bu faaliyetlerin görünüşleri ve aldığı şekiller itibariyle her hangi bir

---

1 Seciye gerek asıl manası ile ve gerek şu ruhî manada telakkîsiyle biraz (oluş)a, daha ziyade de (tutum)a, fakat manâsı daha genişletilen ve manevîleştirilen (tutum)a benzer. Buna göre, meselâ diyebiliriz ki her bir kimsenin oluşu yaratılışının bir tutumu veyahut her bir kimsenin tutumu da oluşunun ifadesidir. (Tutum), dediğim manâ ve telakkîde, kendisinde olmayan manâlarla donatmaya kalktığımız seciyenin sırf Türkçe bir mukabili olabilir.

esas üzerine nevi ve sınıflara ayrıldığına ve salisen bu unsurların yahut amillerin mahiyet ve vaziyetlerine ve derecelerine göre göz önüne almalıdır.

Seciyenin en mükemmeli, en yüksek derecesi (düşünmek), (duymak), (istemek) meleke ve kabiliyetleri arasında tevazün ve intizamın temin olunmuşu addolunur. Diyebiliriz ki seciyede ideal, bu ruhî faaliyetlerde tevazün ve intizam ile beraber hakikî bir birlik ve istikrar temin ve tesisinden ibarettir. Bir insanda (düşünme) kuvvetli de (isteme) veya (irade) zayıf olursa o seciye mükemmel addolunamaz. Hassas olduğu derecede iradesi kuvvetli olmayan bir kimsenin seciyesi tabiî mükemmel değildir. Şimdi seciyenin şimdi söylediğim en mükemmel derece ve şeklinden mariziyet ile komşu olanlarına kadar yukarıdan aşağı doğru seciyede bir hayli sınıflar yahut cins ve neviler ayrılabilinir. Maksadımız burada sade, (seciye)nin ideal şekliyle sınıflara ayrıldığını söylemek, bahsin sadedinden pek uzağa düşmemek için tafsilata girişmemektir. Binaenaleyh ferdin idealiyle seciyenin ideali arasında bir münasebet veyahut telâzum kabul edebiliriz. Yani (daha iyi) düşüncesi ve arzusu (daha iyi) bir seciyeye malik olanda bulunabilir, teşekkül edebilir deriz. Bu surette idealin teşekkül ve tekâmülü, seciyenin tekemmül ve tekâmülü omuz omuza gidiyor demektir. Geniş manâsıyle ideal için mükemmel bir seciyenin vücudu kabul ediliyorsa, mükemmel bir seciye için de bir idealin lüzumu teslim olunur. Seciyenin yüksek şeklinden aşağı doğru inildikçe ideal; derecesinden, zenginliğinden, muayyeniyetinden, hattâ varlığına kadar, seciyede yukarda saydığımız unsurların galebe ve zaafına, hal ve şekline göre kaybeder diyebiliriz. Bilfarz, seciyelerinin şiarı istemek, hissetmek, düşünmekte pek geri ve bayağı olmak olan kimselerde (daha iyi) düşünce ve emeli ne

kadar ve nasıl olabilir? Gelgeç oluşlu bir kimsede ideal dikiş tutar mı?

Her halde seciye terekkübüne, keyfiyetine ve derecesine göre idealin fertlerde farklı olmasına tabiî bir sebeptir. Seciyeyi bir de unsurları veya amilleri itibariyle göz önüne alalım: Bu da aynı meseleyi tahlilî bir noktadan tetkik etmekten başka bir şey değildir. Seciyenin kuruluş ve tekâmülünde amil olan muhit ile ırkı, mizaç ve veraseti burada hesaba katmayarak yalnız (düşünmek), (istemek), (duymak) kabiliyetlerini, bunların arasından da (istemek) kabiliyetini göz önüne alacağım. Çünkü seciyenin unsurları arasında en mühimi, en mümtazı iradedir, (istemek) tir. Bununla beraber, münasebet düştüğünde diğerlerinin tesirine de işaret edeceğim.

(İstemek) veya (irade) bir şeyi beğenip yapmak, yahut her hangi bir şeyi, herhangi bir fikri, düşünüp taşındıktan sonra karar verip işlemektir. (İstemek) bir şeyi yalnız zihinden geçirmek veya beğenmek değildir; ancak onu yapmakla, işlemekle (istemek) tamam olur. (İstemek) bu suretle, bir şeyi (beğenilir) görmek diğeri onu (yapmak) gibi başlıca iki unsura maliktir. Bu son unsur için Ribot: "Asıl kuvvet bundadır, pek mudil bir ruhî mekanizmadır. Bu mekanizma muzaaftır. Yani kımıldatmak, yürütmek veya durdurmak, alıkoymaktır" diyor. Şu izaha göre istemek (isterim), (istemem) gibi müsbet, menfi iki şekle maliktir. Nitekim bir insan bir şey yapmaz; çünkü yapmamayı ister. (İstemek)in bu menfi şekli evvelkinden sonra vücut bulmuştur deniyor. İstemenin de (zihnî bir irade) denilen (dikkat)e kadar, (mün'akis fiil)lerden başlayan ve gittikçe mudil olan dereceleri, keyfiyetleri şekilleri var. Binaenaleyh irade fertlerde muhtelif suretlerde görünür. Bu esas üzerine (irade) itibariyle insanları bir takım cins ve nev'e

ayırmışlar[1]. Şimdi bu (istemek) veya (irade)nin idealin teşekkülündeki vazifesi neden ibaret oluyor? İnsanda (istemek) olmazsa, hiç bir şey olmaz diye hükmü teslim ettikten sonra (irade)nin idealin teşekkül ve tekâmülünde ehemmiyetini evvelbeevvel takdir ve kabul edebiliriz.

Ancak bunun izahında başlıca iki güçlük karşısındayız. Biri (istemek)in yüksek şeklinde pek mudil bir faaliyet veyahut bir meleke olması, diğeri yaratıcı tasavvur kuvvetinin de, (istemek) faaliyetine tabiaten ve mahiyeten benzer olmasından, onun da başlı başına yani, aklî, nefsanî ve sair amilleriyle bir ideal vücuda getirmek vazifeleri bulunduğunun kabul edilmesidir. Bunlar iki ayrı nokta-i nazar, yahut iki ayrı nazariye. Bunları uyuşturup birleştirmek de kolay bir mesele değil. (İrade)de, (tasavvur)da aynı amiller, aynı unsurlar var. Tasavvurun nevi için heyecan, hissiyat nasıl lâzım ise (istemek) için de lâzım. Nefsanî hayatta uyuşukluk, durgunluk, (istemek)te uyuşukluğu ileri getiriyor. Bu unsurların yalnız (istemek) ve (tasavvur)daki terekkübü ve vazifesi başka. İdealin teşekkülü ve tekâmülü için de bütün bu bir sürü

1 Malâpre isminde bir müellifin tasnifini burada Türkçe'ye uydurarak naklediyorum:
BÖLÜK 1. İstemeyen; isteyemeyen; istememeyi, istemeyi istemeyen, bilmeyen.
TAKIM 1. Her kalıba sokulan, çevrilen
TAKIM 2. Gördüğünden şaşmayan, görenekçi
TAKIM 3. Kıpırdaklar, ataklar, durup durağı olmayanlar.
BÖLÜK 2. (İstemek)lerinde metanet ve istikrar bulunmayanlar.
TAKIM 1. Uysallar, gevşekler
TAKIM 2. Kararsızlar, dönekler, mütereddітler.
TAKIM 3. Gelgeçler, maymun iştahlılar.
BÖLÜK 3. Hakiki (istemek) ve irade sahipleri.
TAKIM 1. İş adamı olan, hissiyatını aklına tabi kılanlar.
TAKIM 2. Kendi nefsini zapta muktedir olanlar, metînler.

bilinir ve bilinmez unsurlar alâkadar bulunuyor. En geniş manâsı ile idealin teşekkülünde, tekâmülünde (suret)ler ne kadar ve ne lâzımlı mevad olursa olsun, bu (suret)ler hareket meyline malik bulunursa bulunsun, yine (istemek)e büyük bir vazife düşüyor.

Zihinde yer eden bir şeyin daha iyisini düşünmek, daha iyisini dilemek ve tasavvur etmek, zihinde buna vücut verebilmek yine iradeye, bunun kuvvetine bağlıdır. Bu hususta iradenin evsafı ile en halis bir şekli denilen (vakit)i de göz önünde bulundurmak lâzımdır. İdeal, dediğimiz kuvve-i tasavvuriyenin vazifesi olsa bile, seciyenin ve seciyeyi temsil eden iradenin yine mühim bir vazifesi olduğunu bilmelidir. Bununla beraber (daha iyi)nin, taalluk ettiği, ait bulunduğu sahaya, şeye, fikre göre her iki faaliyetten birinin daha ziyade şumulü dahilinde kalacağı da kabul olunabilir. Mesela ideali mükemmel bir seciye sahibi olmak olan bir adam kuvvetli bir irade sahibi olmalıdır. Bediî zeminde idealler, irade ile beraber büyük bir tasavvur kudretine muhtaçtır. Her halde biz idealin teşekkülünde seciyenin bir unsuru olan iradeyi bütün o mudil mekanizmasıyle mühim bir amil gibi kabulde mahzur görmeyebiliriz. İdealin, hariçte tahakkuku için de yine (istemek) müsbet veya menfî şekliyle lâzımdır. İstemeyen; istemesini, isteyeceğini bilmeyen bir kimse bayağı bir şekilde kendi menfaatine müteallik bir ideale bile güç sahip olur. Seciyenin diğer unsurlarının ideal için ehemmiyetini söylemek fazladır.

İradenin ideale olan tesiri hakkındaki şu pek sathî izahı, şu pek nazik ve mühim bahis üzerinde daha ziyade eğleşeceğimiz için kâfi görürüz.

Hülasa; seciyenin de muhit ve ırk gibi idealin gerek kavimlerde gerek fertlerde farklı olmasına bir sebep ve amil gibi telakkî edilebileceğini tekrar edeyim.

İdeal, saydığım sebeplerle fertlerde, kavimlerde farklı, mütenevvi, muhtelif derece ve istikamette olduğu gibi taalluk ettiği şeylere göre de muhtelif şekiller almaktadır. Fakat hepsinin içinde de (daha iyi) düşüncesi bulunabilir.

İdeal, şahsın menfaatine veya maddiyata taalluku itibariyle de menfaatperestane veya maddî olur. Bu tarzda daha bazı kısım-lara ayrılır. Fakat en mühim cihet idealin hakikatine tevafuku ve tahakkukta imkânı olup olmaması itibariyle telakkî ve tetkikidir. Çünkü bizzat ideal olmadığı halde o suretle telakkî edilen ve ona benzeyen ve benzetilen birçok muhayyeller, mevhumlar buluna-bilir. Bundan sırası gelince bahsedeceğim.

Gelecek makalede de, mefkûre veya sair bir unvan altında bizde birçoklarımızca idealin nasıl telakkî edilmekte olduğunu tedkik ve arz edeceğim.

Tan, nr. 4, 1 Kânunısani 1329/1914, ss. 59-65.

BİZDE İDEAL : 5 Muhtelif Tarzda Telakkîleri

Kendisini ve muhtelif sebep ve amilleriyle fertlerde, kavimlerde, mütenevvi ve farklı olduğunu arz ettiğimiz idealin bizde ne olabileceğini ve olmak lâzım geleceğini araştırmazdan evvel şu son yıllarda, ediplerimiz, alelhusus muharrir ve müdekkiklerimiz tarafından ne yolda ve ne gibi telakkî edildiğini ve bu telakkîlerin geniş ve hakikî manâda ideale muvafakatı derecesini kısaca göster-

mek icab eder sanırım. Bundan da fikirce bir fayda hasıl olabilir; çünkü her birimizin kolayımıza geldiği gibi anlayıp gitmememiz için bir anlaşma kapısı açar.

Bu telakkîleri tayin ve tasnife gelince; bunda mühim bir güçlük bulunduğunu söylemeliyim. İdeali veya buna mukabil olmak üzere kendince kabul ettiği basit veya mürekkep bir tabir kullanan kimsenin onu ne gibi anladığını takdir etmek kolay bir şey değildir. Bununla beraber yapılabilecek bir şey kelimenin terkipte, cümlede, fıkrada yerine göre muharririn diğer fikirlerinin delalet ve ianesiyle ona atfedilen manâyı bulup ortaya koymaktır. Bu da — ilave edelim— pek sağlam bir usûl olamaz; çünkü yanılmak kolay ve mümkündür. En iyisi bu usûlden istifade etmekle beraber, doğrudan doğruya (ideal) şu veya bu demektir diye vaki olan tarifleri, izahları, tasvirleri —bunlardan bazısını hatırlıyorum. Şimdi şu hatırladıklarımı toplayarak bizdeki ideal telakkîlerini— doğrudan eğriye gitmek üzere başlıca üç bölüğe taksim ediyorum.

Birincisi: Buna idealin bedîî telakkîsi demek isterim. En önceki ve en hakikîsi de ilk makalede işaret etmiş olduğum veçhile bu olmuştur. Servet-i Fünûn muharrirleri bu hususta epey hizmet ve himmet etmişlerdir. Bunu burada uzatmak istemem.

İkincisi: İdealin emel ve gaye gibi basit veyahut (gaye-i emel), (aksa-yı emel), (gaye-i hayal), (gaye-i fikir) gibi mürekkep başka sahalarda telakkîsidir.

1 — Emel namı altında **Türk Yurdu**'nun birinci ve ikinci nüshalarında telakkîsi, tarif ve izahı çok güzeldir. Arada bazı farklar olmakla beraber, en doğrusu okuyabildiklerimden odur diyebilirim. Bir kusur varsa (idealin), onun bence bir unsuru olan emel altında anlatılmış olmasıdır.

2 — İdeali gaye altında telakkî edenler var. Bunu öyle yerlerde kullanıyorlar ki onun arkasında bir ideal fikrinin gölgesi seçiliyor. Gayede gerek maksat, gerek niyet manâsında idealden bulaşıklık var. Bununla beraber gaye ideal olamaz. Bir fikir gibi teşekkülüne sebep olabilir. Tahakkuku fiilinde bir vazifesi vardır, fakat ideal olmaz.

Bir bu manâda, bir de kendi manâlarında insanı ikircinlik içinde şaşırttığı için ideal gibi kullanılmasında bayağı mahzur var.

3 — Mürekkep kelimeler altında telakkîler: (Gaye-i hayal) vesaire gibi terkipler ilkin bana öyle geliyor ki yine edebî zeminde yer buldular. Sair sahalara geçince işe yaramaz olabilir. Orada hakikaten bir ütopi, bir (hayal-i muhal) telakkisî edinebilir. Nitekim öyle olabiliyor. (Aksa-yı emel) için de öyle diyebiliriz. Meselâ bir eserde bu, bir gayeye benzetildikten sonra bu gaye yani (bizim gayemiz) bir (ütopi) şeklinde karar kılıyor[1]. İdeal, bizzat gaye olmadığı gibi ne de fikir ve hayalin gayesi ve aksasıdır. Ancak bu telakkîlerde takdir olunacak cihet bir dereceye kadar muayyeniyet ve vuzuhtur. İnsan muharrirlerinin fikirlerini anlıyor. İdeal, bu yolda telakkî edilse bile bundan kendi fikrimce büyük bir zarar çıkmaz. Çünkü idealden pek uzakta kalmıyorlar.

Üçüncüsü: Mefkûre namı altında telakkîlerdir. Bunu kullananların ne demek istediklerini anlamak, ilk makalede söyle-diğim gibi güçtür.

Donuk, karanlık, bulanık, yakalanmaz bir şey gibi. Fakat insan bununla bir şey anlamaya mecbur kalırsa bu bir aşk, bir fikir, bir

1 Türkiye icin Necat ve İtilâ Yolları. Bununla beraber muharririn bir hayli nazariyeleri pek hoşuma giden eserinin diğer taraflarında, ekser yerlerinde ideali olduğu gibi telakkî ettiğini ilave etmeliyim.

iman ve itikat veya kanaat, gaye, hakikat gibi bir sürü ayrı ayrı fikirler, telakkîler olacak. (Mefkûre) idealin lâfzen yapılmak istendiği kadar manâca, telakkîce mukabili olmamak için ne lâzımsa öylece davranılıyor dersem pek ileri varmış olmam.

Bu dediğimi izah ve isbat için bir defa mefkûreyi Fransızca'da doğrudan doğruya ideale mukabil olarak kullananlarla, bunlara bakarak kullananları birbirinden ayırmak münasip olur. Sonrakiler tabiî görenekle kullanılıyor. İdealin tercümesi olduğunu ve bunun doğruca ne demeye geldiğini bilmeyen bunlar, köküyle bilişik oldukları (mefkûreyi) acaba nasıl anlayacaklar? Anlayacakları memul müdür? Bu görünür ve maddî bir şeyin adı değil! Olsa bile bazı onda da tuhaf yanlışlıklar oluyor[1]. Bu mudil, umumî, mücerret bir fikre delâlet ediyor. Bu gibi kelimeler herkeste farklı fikir-

1 Taşradan gelmiş, henüz tramvay görmemiş birisi, üzerinde Türkçe yazı ile koskoca bir (Singer) levhası takılmış bir tramvaya biner. O günü nasıl geçirdiğini naklettiği arkadaşına "Bugün singere bindim, filan yere kadar gittim" der. Arkadaşı sorunca iki beygirle çekilir büyük bir araba olduğunu anlatır. Bunun lisanda manânın zenginleşmesi için bir hadise olduğunu kabul etmekle beraber bizim, etiketleri olan kelimelere bakarak çok defa (fikir) süngerlerine bindiğimizin vaki olduğunu söylemeliyim.

ler, manâlar, suretler uyandırır. Bunların bazıları içi tamtakırdır, boştur[1].

Ribot'un bu hususta yaptığı soruşturmayı da zikredebilirim [2]. Mefkûre bir defa yüksek düşünce olmak haysiyetiyle, ağızdan ağıza, kafadan kafaya çalkalandıkça çeşit çeşit manalara bürünecek, hatıra gelmeyen şeylere delâlet edecek. Saniyen mefkûre, fünûn, adalet, vicdan gibi herkesin kullandığı, eskiden tanışıklığı olduğu kelimelerden de değildir. Çünkü yenidir, uydurmadır. Sonra ne idüği ne anlatılmış ne de anlaşılabilir bir eser vardır. İdeal delâletiyle bir kaç defa takdim resmi yapıldıktan sonra onun bir vekili veya mukabili diye alabildiğine ortalığa kapıp salıverilmiş. Onun için bilen de bilmeyen de âdet yerini bulsun diye modası geçinceye kadar kullanacak duracaktır.

---

1 Nazar-ı dikkatimi celb eden bu hadise için Hizmet'in 1680 numaralı nüshasında 13 Nisan sene 317 tarihinde (Türkçe-Dilimiz) sıra makalesinin on ikincisinde yazdıklarımdan bir iki fıkrasını münasebet olmakla nakledeyim : "Fransız Tabib Enstitüsü hocalarından (Charles Richet) Umumî Psikoloji adlı kitabının (Fikir) mebhasında "Menfaat, fazilet ilah, gibi bir takım sözleri bir papağan gibi söyleriz. Bu amelî fikirler bizim için o kadar müphemdir, o kadar bizim cismanî, ahlakî yaşayışımızla az ilişkileri vardır ki bir papağanın oturaklıca sadaladığı hecelerden daha az bir değere maliktir", bunu söyledikten sonra" "Eğer biz kendimize karşı samimi kalsaydık, hepimiz az çok (Leibniz)in (psittacisme)i ile lekeli olduğumuzu anlardık" diyor. Bana öyle geliyor ki biz papağanlık ile lekelenmek ile karıııyarak bulanmışız, sıvanmışız. Bunu kendi vicdanımıza sorunca derhal cevabını alırız. Fazilet deyince gözümüzün önüne gelse gelse iyilik etmeyi sever bir bildiğimiz kimse gelir. Kuvvetli deyince bazuları şişkin pehlivanlar yahut güzel, besili, iri atlar gelir. Birçoklarınca kuvvetin manâsı budur. (Ferpoland) Aklın Fizyolojisi adlı ufak bir kitapta "Önünde kanundan bahsolunan bir ressam kırmızı urbalı hakimler görüyordu" diyor. İşte bizim için o kelimelerin ve bütün onlar gibilerinin manâsı anlattığım gibidir."

2 Evolution des idées génerales nam eserinde.

Mefkûreyi, ideale mukabil olarak kullandığını farz ettiğimiz birinci sınıfa gelince: Demin söylediğim gibi bu bir sürü ve çeşitli telakkilerden hangilerinin birinci sınıfa ait olduğunu tayin etmek o kadar kolay görünmüyor. Meselâ (Turan mefkûresi) terkibindeki mefkûre, telakkîsi itibariyle hangi sınıfa mal edilmek lâzım geliyor, bunu kestirmek güçtür. Mefkûre, idealin bediî mana ve telakkîsinin sair şeylere, sahalara teşmilini mi ifade, yoksa, bir saadet veya kemâl düşünce ve arzusunu mu ihtiva ediyor? Bu da karanlık bir şey. Ya hele (şuursuz mefkûre) veya (Mefkûre şuurlu olmuştur) gibi terkipler, cümleler işi karartıyor[1]. İçinden çıkılmaz oluyor. Fakat dikkat olunursa, (mefkûre)nin pek çok kullanıldığı yerlerde çok defa yalnız (şuur)a değil (içtimaî vicdan), (hads), (hacis)e tesadüf olunur. İnsana bu kelimelerin manâları arasında yine hads ianesiyle bir müzaharet, bir tekâfül var gibi geliyor. Az daha ileri varılırsa (mefkûre) telakkîsine bunların tesiri olduğu hissolunur. Bu suretle artık mefkûre idealin bir mukabili kılığından çıkıyor. Bu hal yalnız mefkûrenin değil (içtimaî vicdan)ın da (şuur)un da (şuursuzluk)un da başına geliyor. (Mefkûre)nin manâsındaki, telakkîsindeki bu sapıtmayı biraz izah etmiş olmak üzere birkaç sözle (içtimaî vicdan) meselesini arz edeyim: Bununla yalnız ruhî ve içtimaî bir manâda (cemiyetin vicdanı) anlaşılmak icap eder. Fakat tabire bakarak veya vicdanın ahlâkî manâsına kapılarak biz, tabiî, içtimaî hissiyat gibi fertlerde de cemiyetin bir vicdanı olmasına zahip olduk. Bu da olabilir; fakat başka bir nokta-i nazar veya nazariye. Daha doğrusu evvelkine biraz zıt! (İçtimaî vicdan) taraftarlarınca bir cemiyetin teessüs ettiği yerde behemehal bir (içtimaî vicdan) bulunmak lâzım gelir. Şimdi iş böyleyken bir kısmı bu vicdanı görülür, elle tutulur

1 Halka Doğru'nun birinci nüshası; Tasvir-i Efkâr, nr. 924.

bir şey gibi telakki etmesine mukabil, diğer kısmı (içtimaî vicdan)ın yokluğundan bahisle teessüsünü arzu ediyor. Bunu tevil ederek "Maksat içtimaî vicdanın ahlâkî telakkisindedir" denilecek olursa yine doğru olmaz. (İçtimaî vicdan), görüldüğü gibi, bizde çeşitli ve zıt manâlara geliyor. Mefkûre de buna benziyor ve benzetiliyor. İçtimaî vicdan gibi bir mahiyete ve mevcudiyete malik oluyor. Belki bu sebeple bir şuursuzluk devresi geçiriyor. Madem ki içtimaî vicdan dediğimiz cemiyetin bir şuuru var, fertte olduğu gibi onun da bir şuursuzluğu olacaktır!.

İşte ideal mukabili olan mefkûre şu yeni nazariyeler ve fikirlerle gayr-i muayyen, anlaşmaz bir şey olup çıkıyor.

Bilfarz (şuursuz mefkûre)yi ele alalım; (türklüğün şuursuz bir mefkûresi) olsun. Bu mefkûre nerede şuursuz idi? Fertte mi cemiyette mi? Veya Türklerde mi? Yahut bu mefkûre ferdin türklük için mefkûresi mi, yoksa bizzat Türk milletinin kendi içtimaî vicdan mahiyetinde bir ideali mi? Daha doğrusu buradaki mefkûre ile şahsî mi millî mi bir ideal anlaşılmak icab eder? Bunların hepsi anlaşılır gibi! Veya hiç biri. Yanar döner bir kumaş gibi.

Eğer bu (şuursuzluk) fertteyse, idealin bir kısım unsurları, amilleri şuursuz olabilir. Hattâ onun teşekkülünde biraz şuursuzluk devresi geçirmesi lâzım gelir. Onu teşkil eden ve teşkiline hizmet eden unsurlar, faaliyetler başka, ideal başkadır. Zihinde temeli atıldı mı şuursuzluğun —ne derecede olduğunu tayin edemem— vazifesi, tesiri azalır. Hülasa şuursuzlukla münasebeti kalmaz. Anasırı itibariyle de idealin şuursuzluk hayatı geçirdiği iddia olunamaz. Bu, tıpkı (biçmek)i (şuur ve bilmek)e benzetirsek, alınan ve yaptırılan bir elbisenin, meselâ bir (palto)nun biçilmemiş

olarak mevcut olduğunu iddia etmek gibidir. Filhakika paltonun kumaşı, astarı, teferruatı mevcuttu; fakat başka şekilde, palto olmayarak! Bu şuursuzluk cemiyete yahut millî ideale ait olduğuna göre, bir defa (cemiyetin vicdanı) meselesi su götürmeyecek surette hal ve kabul edilmelidir. Bu suretle (cemiyetin düşüncesi)de halledilmiş olur! Cemiyetin nasıl düşündüğü bilinir mi? Henüz bu bir münazaalı mesele. Bu şuursuzluk millî ideale aitse, millî idealin ne olduğunu, nasıl tekevvün ve tekemmül ettiğini ve şahıs ile ideal arasında ne fark olduğunu tayin etmek iktiza eder. Bu, halkın millete ait emellerinden, düşüncelerinden ibaret bir halita veya terkipse, bu idealin eczası olan emeller, düşünceler, şahsî ideallerdir yahut alelâde arzulardır, düşüncelerdir. Binaenaleyh her iki hale göre de millî idealin ecza ve anasırı şuurludur. Aksini farz ve iddia edelim; "Bu anasır şuursuzdu" diyelim: Böyle olmasından idealin şuursuzluğu ve şuursuzluk devresi geçirmesi lâzım gelmez. Her halde (inconscient) telakki ve tatbikinde az ve çok suiistimale uğruyor. Bundan mefkûre de müteessir, yani ne olduğu anlaşılmaz oluyor.

Bir yerde daha gözüme ilişti. Orada da (Mefkûre bilfiil mevcuttur) deniyor. Mefkûre bilfiil mevcut olunca artık o mefkûre değil, bir hakikat, bir hakikî mevcut olmak lâzım gelir.

İşte böyle mefkûre namı altında idealin pek garip, her halde ona pek uzak telakkileri var. Bunları burada sayıp dökmekte bir fayda görmüyorum; fakat şunu söyleyebilirim ki idealin hakikî manâsına her şeyiyle uzakça kalan bunlardır.

Hâmiş : Bu makaleyi yazmış olduktan sonra bizde asla unutulmamak lâzım gelen (Altın Destan), (Ergenekon) sahibi Gökalp

Bey'in **Türk Yurdu**'nun sekizinci sayısında (Mefkûre) adlı makalesini de okudum.

Bir başkasını görüp hatırlayamadığım için sanıyorum ki —idealin bir mukabili olarak konulduğu yine kendisi tarafından başka bir makalede söylenen— mefkûrenin bu yapma ad altında ne olduğu ilk defa tarif ve izah olunuyor. Orada telakkuh ve taazzuvu devreleri ayrılan, sonra teeyyüd ve tahakkuku anlatılan (mefkûre) ise alelıtlak (millî ideal)den başka bir şey olmuyor. Yahut onun basit bir ismi veya mukabili oluyor. Halbuki kendisi tercümesi olduğu ideal — bu makam ve bu istimalde herhangi bir şeye veya sahaya; faraza ferde, bediiyata veya sâireye müteallik olursa olsun — geniş manasıyle bizim kabul ettiğimiz gibi (daha iyi), (onmak), (kemâl) veyahut saadet düşünce ve arzusundan başka bir surette anlaşılamaz. İdeal taalluk ettiği şeylere, fikirlere, mesaile göre — dördüncü makale sonunda işaret etmekle iktifa ettiğim veçhile — başka başka şekiller alır. Bütün maddî ve manevî ilerleyişlerde kemâl fikrini, esasını bulabiliriz. Mefkûrenin (millî ideal)in sırf bir müradifi gibi telakkî ve izahı zihinlere yerleştikten sonra fertte, bediiyâtta, hülâsa her şeyde, şu tahassusu hasebiyle, manâca kıymeti haiz olamayacağını, fikirleri şaşırtmacılıkta yine devam edip gideceğini tabiî görür, burada izahını da zait bulurum. Sonra millî ideal gibi telakki edilen mefkûre (Hamiş)indeki hülâsaya, telhise rağmen, daha ziyade itikada, imana benziyor. Asıl millî ideali sıyırtıp geçiyor. Ferdin alelâde ilkaha benzetilen tahayyülî ibdaına veya idealine kıyasen bu ilkah ve telakkuh fiilinin burada yalnız temsilî bir kıymeti haiz olduğunu da kaydedeyim. Mefkûrenin, millî bir felâket ve tehlikenin, ilkah devresi addıyla, (bütün kalb-i milletten doğması) fikri —bunun unsurları bir (realite) mahiyetiyle o millette bulunmakla

beraber— acelece kabul edilmiş görülüyor. Şimdilik bizzarure bu kadar iktifa eder. Ve hülâsaten diyebilirim ki bu da idealin mefkûre altındaki telakkîlerinden daha başka türlüsüdür.

Tan, nr. 5, 10 Kanunısani 1329/1914, ss. 79-85.

MEHMET NECİP TÜRKÇÜ'NÜN YAZILARI

1900

- M. S. 'e, **İzmir,** nr. 196-43, 27 Mart 1316 / 9 Nisan 1900 - nr. 197 - 44, 10 Nisan 1316 / 23 Nisan 1900.

- Edib-i Muktedir Kardeşim Mehmet Şeref Bey (iki tefrika), **Ahenk,** 1286 - 1287, 7 - 8 Teşrinisani 1900.

1901

- Türkçe - Dilimiz 2, **Hizmet,** 12 Kânunısani 1316 / 25 Ocak 1901.

- Türkçe - Dilimiz 3, **Hizmet,** nr. 1633, 18 Kânunısani 1316 / 31 Ocak 1901.

- Türkçe - Dilimiz 4, **Hizmet,** 26 Kânunısani 1316 / 25 Ocak 1901.

- Türkçe - Dilimiz 5, **Hizmet,** 2 Şubat 1316 / 15 Şubat 1901.

- Türkçe - Dilimiz 6, **Hizmet,** 9 Şubat 1316 / 22 Şubat 1901.

- Türkçe - Dilimiz 8, **Hizmet,** nr. 1659, 9 Mart 1317 / 21 Mart 1901.

- Türkçe - Dilimiz 9, **Hizmet,** 13 Mart 1317 / 26 Nisan 1901.

- Türkçe - Dilimiz 11, **Hizmet,** 6 Nisan 1317 / 19 Nisan 1901.

- Türkçe - Dilimiz 12, **Hizmet,** nr. 1680, 13 Nisan 1317 / 26 Nisan 1901.

- Türkçe - Dilimiz 13, **Hizmet,** 13 Nisan 1317 / 26 Nisan 1901.

- Türkçe - Dilimiz 14, **Hizmet**, 11 Mayıs 1317 / 24 Mayıs 1901.

- Türkçe - Dilimiz 15, **Hizmet**, 18 Mayıs 1317 / 31 mayıs 1901.

- Türkçe - Dilimiz 16, **Hizmet**, 1 Haziran 1317 / 14 Haziran 1901.

- Türkçe - Dilimiz 17, **Hizmet**, 15 Haziran 1317 / 28 Haziran 1901.

- Türkçe - Dilimiz 18, **Hizmet**, 22 Haziran 1317 / 5 Temmuz 1901.

- Türklerde Güzellik 1, **Hizmet**, 8 Ağustos 1317 / 21 Ağustos 1901.

- Türklerde Güzellik 2, **Hizmet**, 27 Ağustos 1317 / 9 Eylül 1901.

- Türklerde Güzellik, 3, **Hizmet**, 31 Ağustos 1317 / 13 Eylül 1901.

1902

- Bahsin Ehemmiyetli Ciheti, **Hizmet**, nr. 1863, 11 Şubat 1317 / 24 Şubat 1902.

1908

- Lisanımızda Şeklî ve Manâî Tekâmül - Baha Tevfik Bey'e- (sekiz makale), **İzmir**, nr. 27-39, 8 Mart 1324 / 21 Mart 1908 - 31 Mayıs 1324 / 13 Haziran 1908.

- Musahabe-i Psiholocyaiye: Hayvanlarda Kuvve-i Muhakeme, **İzmir**, nr. 41, 14 Haziran 1324 / 27 Haziran 1908.

- Harb-i İktisadînin İç Yüzü, **Hizmet**, Teşrinievvel 1324 / Ekim 1908.

- İzmir'den nasıl mebus intihap olunmalı?, **Hizmet**, nr. 2493, 9 Teşrinisani 1908.

- Buradaki İntihap Hakkında Bir Mütalâa-i Felsefiye (iki makale), **Hizmet**, nr. 2504-2505, 22-23 Teşrinisani 1908.

- Harb-i İktisadî Münasebetiyle Bir Mütalâa-i İctimaiye ve Hukukiye (üç makale), **Hizmet**, nr. 2510-2514, 29 Teşrinisani - 3 Kânunıevvel 1908.

1909

- Mektub-ı Mahsus: Hüseyin Fehmi Bey Kardeşime, **Hizmet**, nr. 2569, 12 Şubat 1909.

1910

- Edebiyatta Gaye, **Tenkit**, nr. 6 (24 Ağustos 1910).

1912

- Azizim Baha, **Yirminci Asırda Zekâ**, nr. 8, 11 Haziran 1328 / 24 Hairan 1912, s. 132.

- M. Nermi Bey'e, **Genç Kalemler**, nr. 26, Ağustos 1328 / 1912, ss. 58-62.

1913

- Bizde İdeal 1: Kendisi, **Tan**, nr. 1, 20 teşrinisani 1329 / 3 Aralık 1913, ss. 3-8.

- Bizde İdeal 3: Muhit? (Irk), **Tan**, nr. 3, 18 Kânunıevvel 1324 / 31 Aralık 1913, ss. 46-49.

- Bizde İdeal 4: İdealin Seciye ile Münasebeti, **Tan**, nr. 4, 1 Kânunısani 1329 / 14 Ocak 1914, ss. 59-65.

- Bizde İdeal 5: Muhtelif Tarzda Telakkîleri, **Tan,** nr. 5, 15 Kânunısani 1329 / 28 Ocak 1914, ss. 79-85.

- İştikakî Tenkit —Er Doğan Hazretlerine—, **Türk Yurdu,** c. 5, nr. 1, 1329 / 1913, ss. 867-872.

1915

- Necip Bey'in Konferansı, **Anadolu,** nr. 994, 9 Kânunısani 1915.

- İzmir Türk Ocağında: Türklerde Vatanperverlik, **Anadolu,** nr. 1001, 16 Kânunısani 1915.

1926

- Harflerimiz ve Latin Harfleri (on bir makale), **Hizmet,** nr. 386-423, 6 Nisan - 21 Mayıs 1926.

- Latin Harfleri Hakkındaki Beyanat Münasebetiyle, **Hizmet,** nr. 580, 21 Teşrinisani 1926.

1927

- Kadın Zekâsı ve Hukuku, **Hizmet,** nr. 625, 25 Kânunısani 1927.

- Sakal ve Bıyığın İctimaî Tarihine Bir Göz Atış (üç makale), **Hizmet,** nr. 634-643, 3 - 13 Şubat 1927.

- İlim Muvacehesinde Hakikat ve Hata(yirmi dört makale), **Hizmet,** nr. 651-684, 23 Şubat - 3 Nisan 1927.

- Felsefe Tabir ve Istılahlarımıza Dair Bir Mütalâa, **Fikirler,** nr. 9, 1 Teşrinisani 1927, s. 6-9.

- Dilimize Dair Yazılanlar Hakkında (on üç makale), **Fikirler,** nr. 12, 15 Kânunıevvel 1927 - nr. 24, 15 Temmuz 1928.

1934

- İzmir'de Türklük ve Türk Dili Hareketi Tarihi (seksen üç tefrika), **Anadolu**, nr. 5967-6063, 17 Temmuz - 12 Teşrinisani 1934.

FAYDALANDIĞIMIZ KAYNAKLAR

– Ahmet Cevat. "Lisanımız Hakkında Bir Kalem Tecrü-besi", **Vakit**, nr. 3498-3580, 1 Teşrinievvel - 31 Kânunıevvel 1927.

– Ahmet Hamdi. "Lisanımız", **Âhenk**, nr. 1430, 20 Nisan 1317/1901.

– Ahmet Midhat. "Kırk Bin İbtidaî Muallimi", **Köylü**, nr. 582, 18 Temmuz 1326/1910.

– Ahmet Talat. "Ne İstanbul Ne Selânik Hak İzmir'indir", **Anadolu**, nr. 1986-1995, 8 Haziran - 17 Haziran 1334/1918.

– Akçura, Yusuf. **Türk Yılı**, İstanbul: 1928.

– Akün, Ömer Faruk. "Şemsettin Sami", **İA**, 115. cüz, ss. 411-422.

– Alangu, Tahir. **Ömer Seyfettin: Ülkücü Bir Yazarın Romanı**, İstanbul: 1968.

– Alemdaroğlu. "Türkçü Necip —Gençlerimize—", **Anadolu**, nr. 11798, 25 Şubat 1950.

– Ali Canip. "Ömer Seyfettin", **Hayat**, nr. 15, 1 Mart 1927.

– – – –. **Ömer Seyfettin, Hayatı ve Eserleri**, İstanbul: 1935.

– Ali Zeki. "Bend-i Mahsus", **Âhenk**, nr. 1413-1427, 31 Mart 1317 - 17 Nisan 1317/1901.

– A. Rahmi. "Lisanımız", **Âhenk**, nr. 1417, 5 Nisan 1317/1901.

– "Aydın Vilâyeti", **Âhenk**, nr. 5164-5174, 2 Temmuz - 14 Temmuz 1913.

— Baha Tevfik. "Felsefe-i Lisan —Necip Bey'e", **İzmir**, nr. 19-24, 8 Kânunıevvel - 16 Şubat 1323.

— Baltacıoğlu, Ismayıl Hakkı. "M. Necip Türkçü ile görüştüm", **Yeni Adam**, nr. 490-500, 18 Mayıs - 27 Temmuz 1944.

— Bayar, Celal. **Ben de Yazdım**, c. 5, İstanbul: 1967.

— Baydar, Mustafa. "Zoraki Diplomatın Dedikleri", **Cumhuriyet**, nr. 16663, 16 Aralık 1970.

— "Cerâid ve Resâil Arasında", **İzmir**, nr. 217-13, 6 Teşrinisani 1316 - 29 Teşrinisani 1900.

— Çavuşoğlu, H. Zeki. "Türkçülük ve Dil Tarihimizde Mehmet Necip Bey'in Mevkii", **Anadolu**, nr. 5957, 5 Temmuz 1934.

— ———. "Yaşayan Türkçüler: 2 Necip Türkçü", **Bozkurt**, nr. 8, İkinciteşrin 1940.

— Çobanisalı Bir Çiftçi. "Çiftçilerimize", **Âhenk**, nr. 1544, 13 Eylül 1901.

— "Değerli Üstad Necip Türkçü'yle Başbaşa", **Anadolu**, nr. 10650, 20 Ocak 1947.

— Dramalı Ahmed. "Ziraat Makineleri Hakkında — H. Kemal Bey'e—", **Âhenk**, nr. 1545, 14 Eylül 1901.

— Dursun, Kâmil. "İzmir'e Ait Hatıralar", **Anadolu**, nr. 9633, 14 Haziran 1944.

— Gök Seli. "İstanbul mu, İzmir mi, Selânik mi?", **Anadolu**, nr. 1985, 2 Haziran 1334/1918.

— Hanioğlu, Şükrü. **Osmanlı İttihad ve Terakkî Cemiyeti ve Jön Türklük**, c. I, İstanbul: 1985.

– Hasan Hüsnü: "Köy Düğünleri yahut Cevab-ı Mecburî", **Âhenk**, nr. 1446, 22 Mayıs 1901.

– ———. "Yine Köy Düğünleri", **Âhenk**, nr. 1431, 4 Mayıs 1901.

– "Hizmet'in 23 Kânunıevvel 1316 Tarihli Nüshasındaki Üç Numaralı Yerli Hikâyesi", **Âhenk**, nr. 1340, 10 Kânunısani 1900.

– H. Nami. "Bî-tarafâne Bir Mütalâa", **Anadolu**, nr. 1998, 20 Haziran 1334/1918.

– Huyugüzel, Ö. Faruk. "Halit Ziya'nın Hizmet'te Bir Söz-lük Hazırlama Girişimi", **Türk Dili**, nr. 415, Mart 1986, ss. 235-241.

– ———. "Ömer Seyfettin'in İzmir Yılları ve Bu Devrede Yazdığı Hikâyeler", **Doğumunun 100. Yılında Ömer Seyfettin**, İstanbul: 1984, ss. 80-98.

– Hüseyin Fehmi. "İzdivac ve Tevâlüd", **Âhenk**, nr. 1601, 19 Teşrinisani 1901.

– Hüseyin Rıfat. "Benim Gözümle Hizmet'in Tarihi 9", **Hizmet**, nr. 397, 21 Nisan 1926.

– İlyas Macit. "Fenn-i İmlâ, **İzmir**, nr. 21-41, 2 Şubat 1323 - 14 Haziran 1324.

– "İrcâ-ı Nazar", **Âhenk**, nr. 1453, 29 Kânunısani 1900.

– "İzmir Ocağı'nın Senelik Derneği", **Anadolu**, nr. 3808, 13 Mart 1927.

– "İzmir Türk Ocağı'ndan: Türklerde Vatanperverlik", **Anadolu**, nr. 1001, 16 Kânunısani 1915.

— Kaflı, Kadircan. "Türkçü Necip Kimdir?", **Son Posta**, nr. 2254, 8 İkinciteşrin 1936.

— Karadayı, Kemal. "İzmir'de İlk Dil Hareketleri ve Türkçü Necip", **Fikirler**, nr. 270-271, 31 Mayıs 1944.

— Kaygusuz, Bezmi Nusret. **Bir Roman Gibi**, İzmir: 1955.

— Kazım Nami. "Türk Edebiyatına Bir Bakış", **Ülkü**, nr. 14, Nisan 1934, ss. 116-123.

— ———. "Yeni Lisan Etrafında", **Hak gazetesinin haftalık ilavesi**, nr. 3, 3 Mayıs 1328/1912.

— K.N. "İzmir Seyahati", **Türk Yurdu**, 2. yıl, c. 4, nr. 21, ss. 730-732, 736.

— ———. "Türklük Şuunu", **Türk Yurdu**, 2. yıl, c. 4, nr. 21, ss. 735 - 736.

— Kortantamer, Tunca. "Die rhetorische Elemente in der klassischen türkischen Literatur", **Die islamische welt zweischen Mittelalter und Neuzeit**, Beirut: 1979, ss. 365-376.

— Köprülüzade Mehmet Fuat. **Millî Edebiyat Cereyanının ilk Mübeşşirleri ve Divân-ı Türkî-i Basit**, İstanbul: 1928.

— Kuran, A. Bedevi. **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Millî Mücadele**, İstanbul: 1956.

— Levend, Agâh Sırrı. **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, 3.b., Ankara; 1972.

— Manisalı Bir Rençber, (başlıksız), **Âhenk**, nr. 1529, 27 Ağustos 1901.

— Mehmet Şeref. "Gençlerimizle Beraber", **Hizmet**, nr. 508, 27 Ağustos 1926.

— — — —. "İzmir'de İlk Fikir Hareketleri", **Anadolu**, nr. 5895, 26 Nisan 1934.

— — — —. "İzmir Üdebâ-yı Ulemasından Maraşî Faziletlû Kâmil Efendi Hazretlerine", **Ahenk**, nr. 1272, 21 Teşrinievvel 1900.

— — — —. "Kapalı Cevaba Açık Cevap —Vazifelerimizden Müessir-i Muhteremine—", **Ahenk**, nr. 1657, 29 Kânunısani 1902.

— M. Esat. "İzmir'de Yeni Lisan", **Fikirler**, nr. 1, 1 Temmuz 1927 - nr. 24, 15 Temmuz 1928.

— "Mesleğimiz", **Osmanlı Ziraat ve Ticareti** , nr. 1, 23 Nisan 1323.

— M. Faik. "Türk Dili Savaşında İleri Gelenlerimiz", **Türk Dili**, nr. 10, Birinciteşrin 1934.

— — — —. "Ziya Gökalp'ın Fikir Menbaları", **İctihad**, nr. 291-307, 15 Şubat - 15 Teşrinievvel 1930.

— M. Kâmil, "Edib-i hakâyık-nüvis Hafız İsmail Efendi'ye Cevap", **Âhenk**, nr. 1454-1455, 31 Mayıs - 1 Haziran 1901.

— — — —. "Muharrir-i Terzebân İzzetlû Mehmet Şeref Beyefendi Hazretlerine", **Âhenk**, nr. 1274, 24 Teşrinievvel 1900.

— — — —. "Türkçe", **Âhenk**, nr. 1454-1455, 18-19 Mayıs 1317/1901.

— — — —. "Vazifelerimizden", **Âhenk**, nr. 1362-1680, 11 Şubat 1901 - 12 Şubat 1902.

— M. Nermi, "Yeni Lisan İstilası Karşısında", **Genç Kalemler**, nr. 22, Haziran 1328/1912.

— M. Sait. "İzmir matbuatı ne diyor ve medreselerimiz bahsi bu meyanda ne geziyor?", **Âhenk**, nr. 1415, 16 Nisan 1901.

— ———. "N.Y. Efendi Hazretlerine"9 makale, **Âhenk**, nr. 1423-1450, 25 Nisan 1901 - 25 Mayıs 1901.

— "Necip Bey'in Konferansı", **Anadolu**, nr. 994, 27 Kânunıevvel 1330/9 Ocak 1915.

— N.Y. "Kâmûs-ı Türkî Münekkidlerinden R.N. Beyefendi Hazretlerine" (17 Makale), **Âhenk**, nr. 1405-1461, 29 Mart 1901 - 9 Haziran 1901.

— Olgun, İbrahim. **Necip Türkçü**, Ankara: 1971.

— Orhan Rahmi. "Edhem Bey tahrir hayatını anlatıyor", **Hizmet**, nr. 899, 14 Kânunıevvel 1927.

— ———. "Faziletli üstadımız tahrir hayatını anlatıyor" **Hizmet**, nr. 889, 3 Kânunıevvel 1927.

— Orkun, Hüseyin Namık. **Türkçülüğün Tarihi**, İstanbul: 1944.

— Ömer Seyfettin. "Ay Sonunda", **Serbest İzmir**, nr. 5, 13 Teşrinisani 1324/1908.

— ———. "İlk Namaz", **İzmir**, nr. 402-4, 15 Kânunısani 1320/1905.

— ———. "İstanbul Türkçesi", **Turan**, nr. 1451, 10 Teşrinisani 1915.

— ———. "Yaşasın Dolap", **Serbest İzmir**, nr. 8, 24 Teşrinisani 1324/1908 - nr. 11, 4 Kânunıevvel 1324/1908.

– ———. "Yeni Lisan", **Genç Kalemler**, nr. 3, (19 Mayıs 1911).

– R.N. "Aynen Varaka: N.Y. Efendi Hazretlerine", **Âhenk**, 1414, 14 Nisan 1901.

– "Rica", **Köylü**, nr. 418, 5 Kânunısani 1325/18 Ocak 1910.

– Salomon Mizrahi. "Dostumun Sözleri ve Lisan Meselesi", **Âhenk**, nr. 1428, 1 Mayıs 1901.

– Somar, Ziya. **Bir Adamın ve Bir Şehrin Tarihi: Tevfik Nevzat**, İzmir: 1948.

– Tapeyran, Ebubekir Hazım. **Canlı Tarihler I: Ebubekir Hazım Tapeyran, Hatıraları**, İstanbul: 1944.

– "Teşekkür ve Tebrik", **11 Temmuz**, nr. 4, 12 Ağustos 1324.

– Tevfik Nevzat. "**Matbuat ve Tayin-i Meslek**", Âhenk, nr. 1, 9 Şubat 1310.

– "Türkçü Necip Bey bize dedi ki", **Anadolu**, nr. 5432, 12 Birinciteşrin 1932.

– "Türkçü Necib'i kaybettik", **Yeni Asır**, nr. 14060, 24 Şubat 1950.

– "Umum Üdebamıza Bir İhtar", **İzmir**, nr. 5, 29 Haziran 1896.

– Uşaklıgil, Halit Ziya, **Kırk Yıl**, İstanbul: 1969.

– "Yeni Lisan Ve Mehmet Necip Bey", **Yirminci Asırda Zekâ**, nr. 8, 11 Haziran 1328/1912.

– Ziya Gökalp. **Türkçülüğün Esasları**, 4.b., Ankara: 1961.

İNDEKS

88. 06. Y. 0001 - 921

№ 02814

Sultan Abdülhamit, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet gibi yakın tarihimizin büyük değişmelere sahne olan son üç devresini idrak etmiş olan Mehmet Necip Türkçü (1872-1950), ilk ve orta tahsilden sonra ısrarlı ve azimli çalışmasıyla kendi kendini yetiştirmiş fikir adamı ve dilcilerimizden birisidir. Askerliğinde ve gizli ittihat cemiyeti kurmak suçuyla hapsedildiği Edirne hapishanesinde Fransızca, Almanca, İngilizce ve Rumca öğrenerek sosyoloji, psikoloji ve dilbilime dair belli başlı yabancı eserleri okuyan ve devrin şartlarının tesiriyle Türkçülük fikrini kuvvetle benimseyen Necip Türkçü'nün üzerinde en fazla çalıştığı konu, Türkçülük fikrine bağlı olarak dil ve Türk dili konusu olmuştur. Bu husustaki fikirlerini 1901'den itibaren ikamete memur olarak gönderildiği İzmir'de gazete ve dergilerdeki seri yazılarıyla dile getiren yazar, bu yazılarında dili ve Türkçeyi felsefî, sosyal ve psikolojik açılardan incelemiş ve Türklerin ilerlemesi için gerekli gördüğü Türkçenin sadeleştirilmesi fikrini ilk defa ilmî bir temele oturtmuştur. Bu bakımdan onu Şemsettin Sami'den sonra yetişmiş ikinci büyük dil bilgini ve modern anlamda ilk Türk dilbilimcisi olarak kabul etmek gerekir.

Necip Türkçü, incelemelerinde Türk toplum hayatının çeşitli yönlerini de ele almıştır. Bunlarda Türklerdeki soy fikrini, vatan sevgisini; kadın ve kadının ailedeki rolünü; Türk ailelerinin keyfiyet itibariyle kuvvetlendirilmesi meselesini inceleyen yazarı, Ziya Gökalp'ten farklı olarak ferdiyetçi ve realist bir Türkçülük anlayışını savunan ve bu anlayışı sistemleştirmeye çalışan bir fikir adamı olarak değerlendirebiliriz.

1400.- TL. (KDV Dahil)

ISBN 975 - 17 - 0309 - 3